75

yazko

OKTAY AKBAL

ÖLÜMSÜZ OYUN

ÖLÜMSÜZ OYUN

OKTAY AKBAL

DENEME

yazko

ÖLÜMSÜZ OYUN

deneme

Yazarın öteki kitapları:

ÖNCE EKMEKLER BOZULDU
AŞKSIZ İNSANLAR
BİZANS DEFİNESİ
BULUTUN RENGİ
BERBER AYNASI (Sait Faik Öykü Armağanı, 1959)
YALNIZLIK BANA YASAK
TARZAN ÖLDÜ
İSTİNYE SULARI
İLKYAZ DEVRİMİ
KARŞI KIYILAR
HEY VAPURLAR TRENLER
GARİPLER SOKAĞI
SUÇUMUZ İNSAN OLMAK (TDK Roman Ödülü 1958)
İNSAN BİR ORMANDIR
ŞAİR DOSTLARIM
DOST KİTAPLAR
KONUMUZ EDEBİYAT
YAZMAK YAŞAMAK
ATATÜRK YAŞADI MI?
YAŞASIN EDEBİYAT
ZAMAN SENSİN
TEMMUZ SERÇESİ
GENÇLER BİZE BAKIYOR
YAŞAMI YENİDEN KURMAK
ATATÜRK BİR GÜN GELECEK
ATATÜRKÇÜLÜK SAVAŞI
GÜNLERDE
ANILARDA GÖRMEK
YERYÜZÜ KORKUSU
HİROŞİMALAR OLMASIN

Bu kitap Ağaoğlu Yayınevi tesislerinde
dizildi, basıldı, ciltlendi, 27 73 37
Kapak: İsa Çelik
İstanbul 1981

ÖLÜMSÜZ OYUN

OKTAY AKBAL

yazko

Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim
Kooperatifi

MUTLULUK NEDİR?

«Beni ilgilendiren bütün insanların mutluluğu değil, her birinin ayrı ayrı mutluluğu,» diyor Boris Vian.

Mutluluk üzerine düşünecek zaman mı, diyeceksiniz. Lüks bir sözcük bu. Neredeyese anlamı yitip gitmiş bir kavram. Ne gören var, ne bilen! Yine de akşamdan sabaha, yoksuldan zengine, gencinden yaşlısına dek herkesin dilinde: Mutlu muyum, mutlu musun?

Unamuno: «Mutluluk nedir, bilen var mı?» diye sorar «Sis» romanında. Hep aranan, hep özlenen, ama bir türlü ele geçmeyen bir «şey». Adı var kendi yok. Öylesine yüceltilmiş bir duygu, öylesine övülmüş, benzersiz bir güzellik, bir üstünlük sayılmış ki, ne olduğu, nerede olduğu, tadı, biçimi anlaşılmaz olmuş! Bilen yok gerçek anlamıyle mutluluğu.

Her kişi kendince tanımlar onu. «Mutluyum» diyen birini görürseniz - zor görürsünüz ya! - olur da karşınıza çıkarsa biri «Ben mutluyum» diyen, önce bir bakın dikkatle. Gözlerinin pırıltısından, adım atışına, sözcüklerini seçişinden saç tarayışına dek bellidir onun öteki insanlardan ayrı olduğu. Bir süre için de olsa... Para bir güvenlik verir, mutluluk sayılır, sevi bir güzellik yaratır, mutluluk sayılır, başkalarından üstün olmak. üstün duymak kendini bir ayrıcalık getirir, mutluluk sayılır. Oysa, hiç biri mutluluk değildir bunların. Sevinçtir, gülüştür, kahkahadır, rahatlıktır, huzurdur. şudur budur, ama mutluluk adı verilemez onlara...

Bencil kişi ezer çevresindekileri, öne çıkar, üste çıkar. Tepeden bakar, güvenli bir noktadan.

Bencillik mutsuzluktur oysa! Bir sensin ayakta kalan, bir sensin yüceye ulaşan, bir sensin karnı doyan, giyinen, gezen, eğlenen, rahat eden. Bu olsa olsa mutsuzluğun ta kendisidir. Mutluluk duygusu yanma bile yaklaşamaz bencil insanın. Acımasızların, çevrelerini hor görenlerin. Böyleleri yaşarlar giderler, mutluluk gibi şeyleri ne düşünürler, ne akıllarına getirirler...

Lermontov, «Hiç bir kitap mutlu olmayı öğretmez. Ah mutluluk bir bilgi olsaydı, o zaman sorun kalmazdı,» demiş. Mutluluk bir bilgi olsaydı.. Bence mutluluğu bir bilgi saymalı, bir insan olma, insanca duyma bilgisi, insanlık bilgisi. Vian'ın istediği de bu, her birinin ayrı ayrı mutluluğu... Nasıl kurulur bu genel mutluluk? İşte ana sorun budur. Bütün bir toplumun belirli bir yaşam düzeyine çıkması, korku, yoksulluk, işsizlik, açlık nedir bilmemesi, eğlenmeden, dinlenmeden, gülmeden eşit pay alması... Genel mutluluk büyük yığınların sosyal yapısını düzeltmekle, adaletsizliği, haksızlığı ortadan kaldırmakla olur. Bir gülene karşı bin ağlayan, bir karnı doyana karşı bin aç kalan, bir umutluya karşı bin umutsuz... Böyle bir ortamda tek kişi istediği kadar mutluyum desin, mutluluk özlesin, boştur boş...

«Mutluluk hep yakınımızdadır, yakalamak için çoğu zaman elimizi uzatmak yeter.» Bu söz Fransız kadın yazarı George Sand'ın! Çok kolay bir şey mutluluğu elde etmek: Elini uzat al: Daldan elma koparır gibi. Sand, mutluluğu ne sanıyordu? Bu denli kolay bir şey mi? Gez, eğlen, keyif et, sev, ye iç, işte mutlusun! Değil ama, değil. Mutluluk bencil duygularla coşmak, taşmak değil. Anlamı değişti mutluluğun çağımızda. Bireysel bir duygu, bir tad değil o.

Mutluluk nedir bilen var mı? Var. Böyle bir duygunun özlemini çekenler... Toplumca belirli bir yaşam düzeyini kurmak, yaşatmak isteyenler. Bu amaç için savaşanlar...

DOĞA OLMAK

«Bir ağaç ya da bir bitki olsaydım ilkyazın tatlı etkisini duyacaktım. İnsanım... Şaşırmayın öyleyse mutluluğuma,» der on birinci yüzyılda bir Çinli şair. İnsanım!.. Bitkiler, ağaçlar kadar duymaz mı insan ilkyazın etkisini? Galiba duyamıyor. Bütün bitkiler yenileniyor, taze bir güç kazanıyor ilkyazla. Ama insanlar değil! Doğanın mevsimleri var da insanoğlunun yok! Doğadan kopmuşuz ondan. Doğaya egemen olmak, doğayı değiştirmek istemişiz, bir kendimizi değiştirmişiz, yozlaştırmışız açıkçası! Ayrılmışız doğadan, sırt çevirmişiz doğaya...

1 mayıs. Bayram sayılan bir gün. Her yer tatil. Hava yağmurluysa da, güneşliyse de çıkın yollara, kıyılara, açıklıklara. Düşsün yağmur damlaları üstünüze, ya da güneş yaksın teninizi. Duyun doğayı içinizde. Bir kıştan daha çıktık işte. İlkyazın ilk günü müdür mayısın biri? Sanmam. Nisanın yarısı da en az ilkyaz sayılmalı. Ama, mayıs daha çok duyurur bize ilkyazı. İçimize bir aydınlık düşer, karamsarlık bulutları şöyle dağılır gibi olur. Bir silkiniş, bir açılış, bir rahat soluk alış... Hiç değilse açın pencereleri ardına kadar. Seyredin sabah kıpırdanışını doğanın. Kopun gündelik yaşamın yapışkan pisliğinden.

Bir günlüğüne atmalı kitapları, gazeteleri bir yana. Görmesini, okumasını bilene, yaşamın her yaprağı bir romandır, bir şiirdir, bir öyküdür. bir oyundur. Kendiniz yazın, kendiniz okuyun,

kendiniz oynayın. Bir günlüğüne de olsa... Başka etkilerden 'kopmak. Günün getirdiği acıları, umutsuzlukları yenmek, hiç değilse unutmak, kendimizi doğayla yıkamak, yenileşmek. içimizi dışımızı yeni duyguların esininde serinletmek... Bir deniz kıyısıdır, bir yüksekçe tepedir, bir upuzun yoldur başını alıp giden. Sizin, hepsi sizin! Kaçın kapalı yerlerden, odalardan, salonlardan, sınıflardan, sinemalardan, doğanın bir parçasısınız siz. Doğadan geldiniz, doğaya döneceksiniz. Ne denli kaçsanız da, unutsanız da! Madem ki, bugün ilkyaz bayramıdır, ilkyaz gelmiştir kapınıza, pencerenize «Hoşgeldin» deyin ona...

Bir gün sürer bu! Haydi haydi iki - üç gün daha... Bu esriklik hemen geçer isteseniz de istemeseniz de. Kapanacaksınız odalara, salonlara. evlere, katlara... Bir iştir, bir uğraştır, bin bir doğa dışı sorundur kemiren varlığınızı. Gün gün, gün gün... Yeşilden kaçacaksınız, o tatlı renk yer almayacak gündelik yaşamınızda. Karalar, kahve rengiler, kurşun rengiler, bozlar, koyular alacak çevrenizi. Sigara dumanları, kâğıtlar, defterler, tebeşir tozları, su dolu kovalar, asık yüzler, kopmuş umutlar, yıkılmış yürüyüşler... İlkyaz mı gelmiş. bana ne, ilkyaz olsun, sonyaz olsun, hatta hiç yaz olmasın; hiç yaşam olmasın, bitsin gitsin her şey, bu pis serüven diyen bakışlar, adım atışlar, duygusuz duygular, anısız kafalar, umutsuz bezginlikler...

Evet, bugün ilkyaz bayramı. En küçük bitki bile mutluluk saçıyor çevresine. Saksıdaki çiçeği doğa sanmayın, bahçedeki, balkondaki çiçeğin cesedidir ancak o vazodakiler... Bakıyorum karşımdaki ölü güllere. Daha vazoya konduklarında ölüydüler onlar. Doğadan kopmuşlardı, dört duvarlı bir yerde yaşayamazlardı, nice suyla, sevgiyle beslesen de onları. Oysa, şu küçücük bahçedeki, şu ince dar balkondaki sarmaşık ya-

şam dolu. Bağırıyor en özgün şarkısını... Toprağın derinliklerinden haberler getirmiş bize. Bir taze yeşilin şiirini uzatmış pencereye. Kaldırıp atmalı bu solmuş gülleri. Yağmurmuş, rüzgârmış aldırmamalı, çıkmalı yola, deniz kıyısında bir kahve sandalyesi, bir sigara, bir bardak çay, dalgalar dalgalar... Tek başınıza ya da bir sevdiğinizle bir evrende tek başınıza. Ama, hep doğanın ortasında, doğa yapısı nesnelerle, varlıklarla çevrili. İnsan eli değmemiş, insan kafasından çıkmamış, insan düşüncesinin yapıtı olmamış bir ortamda... Hatta bir tahta sandalye bile olmamalı üstünde oturduğunuz. Bir taş, bir toprak yığını, bir kaya, bir çimenlik... Doğanın bir parçası imişiz gibi...

Mayısın karmakarışık duyguları, özlemleri. Doğa uzağımda, camın ötesinde, tepelerde... Nesnelerin tutsağı olmuşuz, uygarlık demişiz bu yararlı nesnelerin yarattığı yaşama. Kırmalı bu çerçeveyi, hiç değilse yılda bir gün, birkaç gün... Geçmişi bırakmalı, o güne dek yaşadığınız koşulları yıkmalı, yepyeni bir kişi olmalı. Silmeli bütün yaptıklarımızı, yazdıklarımızı, bütün yapmak, yazmak istediklerimizi, bütün eski anıları, izlenimleri, istekleri, kırgınlıkları, dertleri, sıkıntıları... Doğaya dönmeli, doğaya yaklaşmalı, doğa olmalı. Bir günlüğüne...

DÜNYA KOVANDIR

«Dünya kovandır» diyor Pir Sultan Abdal. Arı kovanı hiç kalır yanında! Giren çıkan belli değil. Niye girdiği, niye çıktığı... Arı kovanı belirli bir işlevi yerine getirir, bir amacı, bir anlamı vardır. Dünya kovanının ise ne işe yaradığı belli mi?

Yaşamda bir anlam bulmak güçtür. Sanat, edebiyat diye bir şey de olmasa, farkımız olmayacaktı kurttan, kuzudan, aslandan, köpekten ya da bitkiden, çiçekten. Bir anlam aramazlar onlar, içgüdüleri vardır, ya o da yoktur, bilinmez başka bir güçleri vardır dayanan direnen karşı koyan. Bakarsınız arılar durmaksızın çalışırlar, çiçekten çiçeğe, oradan kovana, bir iğneleri vardır, soktukları zaman ölümleridir o iğne. Ölümlerini de birlikte taşırlar silâh gibi. Bilirler mi o iğneyi kullandıklarında başlarına geleceği? Belki de habersizdirler doğanın bu oyunundan.

Pir Sultan Abdal, «Yorulan yorulsun ben yorulmazam» diyor. Daha doğrusu bunu Ruhi Su söylüyor sazıyle... Tıklım tıklım bir kalabalıkta Ruhi Su'yu dinliyoruz. Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü'nün tertiplediği bir konser. Seviniyorum son dakikada yetişip bir yer bulduğuma. Epey zaman oldu Su'yu dinlemeyeli. Yok, plâklarını hep dinliyorum. Şu yazıyı yazarken bile... Onu sahnede görerek dinlemek başka. Birden yıllar öncesine gittim, o genç kalabalığın içinde, 1950'ye. Ankara'ya, Su'nun Opera'da görevli olduğu günlere. Daha da eskilere, şiirler

yazdığı yıllara... Zaman akmış geçmiş, nice acıları getirip götürerek, bu dünya kovanında uğultuları dinleyerek... Bu anlamsız, vızıltılı, gürültülü, işkenceli, acılı dünyada bir güzellik bularak, yaşatarak, bizlere de benimseterek..

Bir yandan da Balaban'ın son sergisindeki bazı tablolar geçiyor gözümün önünden. O da çok tatlı renkler içinde birtakım insanları sunmuş bize. Gerçekte var olan, yaşayan bu toprağın kişileri... Balaban eskiden daha sert, acı, acımasız çizgilerle verirdi bu insanları. Daha sonra bir yumuşaklık kazandı resimleri, bir sevginin, bir dostluğun sıcaklığı... Yine yoksulluk, yoksunluk, acılar var tüten, ama bir şiir havasıyle sarmış sarmalamış o gerçeği. «Çiçeğin rengi ve biçimi nasıl toprağından gelirse, sanatçının da eseri toplumundan, doğasından, halkının yaşantısından gelir,» diyor halkın ressamı. «İnsanın büyüklüğü»nü işlemiş kendine göre. Bu tablolardaki insanlar bir şeyler duyar gibiler hep, bir yerden gelen bir sese kulak vermişler, o sese doğru yürüyorlar. O ses Pîr Sultan'ın, Yunus'un, Karacaoğlan'ın sesi, Anadolu toprağının bağrından çıkmış bir ses... «Gel benim derdime bir derman eyle - Âlemler derdine derman olansın,» diyen Pîr Sultan'ın sesi belki de...

Şiirler aşıp geliyor, yüzyılları. sesler, türküler, resimler, düşler ezip aşıyor zamanı... On altıncı yüzyılda yaşamış, ne zaman doğmuş ne zaman ölmüş, bilinmeyen bir Pîr Sultan dilden dile geçerek bırakılıyor, bugüne, Ruhi Su'ya dek... En başarılı sözcüsünü Su'da mı buldu dersiniz büyük şair? «Gamdan hisar oldu mekânım yurdum,» diyor. «Bir değil beş değil on değil derdim,» diyor. «Hani benim ile lokma yiyenler - Canı başı dost yoluna koyanlar - Sen ölmeden ben ölürüm diyenler,» diyor. «Gelin canlar bir olalım,» diyor. «Şu ellerin taşı hiç bana değmez» İlle dostun gülü yaralar beni,» diyor. Bugün, ara-

ınızda yaşayan biri gibi, çağımızın büyük bir şairi gibi. Öylesine canlı, yeni, taze, güncel. Hem çok eski, hem çok yeni. Sanat, ölümsüz sanat, işte...

Ruhi'nin sesi kulaklarımdan doluyor, içimi yıkıyor. Kişi başka bir insan olur, değişir, yenileşir, güçlenir. Alkışlar alkışlar. En azından dört yüz yıl öncenin sesi, duyarlığı, gerçeği, yaşantısı, özlemi bu. Anadolu'nun, Rumeli'nin, Azerbeycan'ın insanlarını büyülemiş, etkilemiş yüzyıllarca, en bilgisizinden en bilginine varıncaya... Bakıyorum aydın bir gençlik bir şeyler buluyor bu şiirlerde, Su'nun sesinde bütün güzelliğiyle dirilen bu sözcüklerde, bu seslerde: «Pîr Sultan Abdal'ın dünya kovandır - Giden âdil beyler gelen ihvandır Muhammed divanı ulu divandır - Kalsın benim davam divana kalsın.» O günlerde belki de bambaşka bir anlamı vardı bu dizelerin, bugünkü insanlar daha başka anlamlarla duyuyorlar, çağdaş koşullarda yorumluyorlar. tadlar katıyorlar...

«İnsanın büyüklüğü» demiş ressam Balaban. İnsanın büyüklüğü insana karşı, kendine, kendi benzerine, insanoğlu denen yaratığa karşı duyduğu sevgidedir. Önce ilgilenmektir sevgi, kendi dışında başka bir insanın da önemini, değerini kabullenmektir. Balaban'ın o yaşamın dertlerini görünür görünmez yük olarak taşıyan insanları, hayvanları böyle bir sevgiyi duyuyorlar, özlüyorlar. bekliyorlar...

Evet, «Dünya kovandır». Karmakarışık, anlamsız bir sürgün yeri. Ezenle ezilenin her zaman kolaylıkla seçilemediği... Arada sesler yükseliyor, bir şairin, bir ermişin, bir sanatçının her türlü vızıltıyı, gürültüyü bastıran. alt eden bağrışı, çığlığı... O kalıyor işte her şeyin üstünde, yeryüzünde, insanların yüreğinde temel atarak. İnsan büyükse bundan, ölümsüz bir sevgiyi yüzyıllar boyu yaşatmış kişileri kendi içinden çıkarmasından.

«Gemliğe doğru,
Denizi göreceksin,
Sakın şaşırma.»

BAK DENİZE, DÜŞÜN...

Orhan Veli böyle yazmıştı. Gemlik'e gelirken birdenbire karşısına deniz çıkıvermiş, en ummadığın anda, en beklenmez yerde bir mavilik! Nasıl sevinç duymaz denize özlem duyan kişi! Ancak denizden uzak yaşayanlar bilirler bunun anlamını. Oysa, İstanbul'da her sokak köşesinden, her yokuş başından denizi gören bizler için deniz gündelik bir görüntü, bir dost...

İşte karşımda deniz... Uçsuz bucaksız... Değil uçsuz bucaksız! Şunun şurası Marmara, iyi havalarda neredeyse karşı kıyılar görünür. Ama şimdi bakıyorum yanda silik bir gölge görüyorum, bir de karşıda, çok çok uzakta kocaman bir adanın hayaleti... Marmara iki gündür dalgalıydı, bugün durgun, sıcak, neredeyse kaynak. Mutluluk budur, girersin suya, iki üç kulaç, sonra kum, güneş, sonra buz gibi bira, domates, peynir ekmek. Bir de tatlı sözler duyarsan çevrende, sana bakan dost gözler, ilgiler, yakınlıklar... Daha ne istersin? Bırak gitsin üç beş günlüğüne dertler, tasalar, umutsuzluklar bir yana... Bırak kendini denize, güneşe, kuma, dostluğa, seviye. Yaşam bu kadardır de... Diyebilirsen!..

Ne güzel! Gazeteleri görmüyorum üç gündür, bir Cumhuriyet geçiyor elime güçlükle. Radyo-

yu da dinlemiyorum. Ama TV'den kurtuluş yok ne yapsan!.. Her yerde karşıma çıkıyor Mr. Spock, Dr. Kimble, Ajda Pekkan, Sema Özcan vb. Bir de kitaplar var, her yerde, her zaman dost, arkadaş. Uzanmak güneş altında kuma, okumak, okumak. Bazen yazmak da güzel, vazgeçilmez bir tutku. Yazmak, boşalmak, sonra yeniden dolmak. Yazar doğmuşsan ki ben buna inanıyorum, yazar doğulur - sen bir ses, duyarlık, izlenim, gözlem, yaşantı alma, kapma, benimseme aracısındır sonra bunları kendine özgü bir dille, bir anlatımla verme, duyurma, yayma... Ne dinlenme vardır gereği gibi, herkes gibi, ne de kendini unutma. Çaresiz bir şey bu. Kaçınılmaz... Nerede olursan ol, hangi durumda bulunursan bulun. Okumak, okumak, sonra da yazmak yazmak... Hiç kimse için olmasa da kendin için...

Güneş mi vurdu nedir, garip şeyler geçiyor içimden. Bakıyorum herkes kendi evreninde. Denize girmek, tavla oynamak, şarkı dinlemek, konuşmak oradan buradan, on günlüğüne, on beş günlüğüne kopmak kişiliğinden. Hep isterim, yapamam. Kişiliğim öylesine yapışmış ki, bana! Okuyorum gazetemi, üç dört gün önce yazıp bıraktığım yazıları. Hoşuma gidiyor kimi. Kimini de eksik buluyorum. Nedense hiç bir yazımı, öykümü, denememi tam «başarılı» görmedim. Şu eksik, bu fazla, şu noksan, bu çok, şu unutulmuş, bu atlanmış!.. Bir yazarın en büyük eleştiricisi kendisidir. Başkasına gerek yok! Yazarlığı kutsal bir uğraş saymışsa, öylesine benimsemişse.

Christine Arnoty'nin «Müthiş Bir Adam» romanını bitirdim. Bir günde okunuveriyor hızlı hızlı. Önemli bir roman mı? Belki. Belki de değil. 1970'den sonrasının Washington'u var, bu büyük kentin bir günlük yaşantısı var, bir karı kocanın geçirdiği gündelik, ama ilginç bir serüven. Büyük savları olmayan bir roman. Ama severek okunuyor, birçok ilginç yanını da öğre-

niyorsunuz çağdaş Amerikan, Fransız insanının. Hiç değilse bir kesitini... Sonra, Heinrich Böll'ün «Fotoğrafta Kadın da Var» romanı. Sonra, Carson Mc Cullers'in «Yalnız Biz Avcıdır Yürek»i. Sonra, Samim Kocagöz'ün «İzmir'in İçinde»si... Bu deniz kentine getirdiğim dört roman. Bir de şiir kitabı. Şiirsiz yaşamaz sağlıklı insan demiş Baudelaire, yirmi dört saat şiirsiz yaşamaz demiş! Öyleyse gelsin Aragon'un «Bitmemiş Roman»ı...

Akşam oluyor. Tek tük, kumda yatanlar var daha. Rüzgârsız bir akşam. Ben Aragon'la başbaşayım. Çevirmeye çalışıyorum bazı şiirleri: «Sevi bir sözcük değildir,» diyor... «Aleve alışabilinir mi?» diyor bir yerde. Yakıyor bir şeyleri içimde. Hep seviden yana koca Aragon. Elsa'sını bir sevi kaynağı yapmış kendine. O Elsa ölüp gidene kadar kurutmamış o kaynağı. «Elsa'nın Gözleri» hâlâ bir pınar mı şiirle dolu? «Bir mucize birlikte olmak - Işığın düşmesi yanağına - Çevrende oynaşması rüzgârın Hep titrerim gördükçe seni - İlk buluşmasına gelmiş - Bir delikanlıyı kendime benzeterek.» Bu şiiri yazdığı zamanki yaşı altmış şairin. «Otuz yılını yitirdim yalnız, sonraki otuz yıl,» diyor. Hep Elsa, hep Elsa'nın sevisi, evreni...

Yaşam bir şiir. Duyana. Her şey şiir. Anlayana, sevene, okuyana...

BİR HİROŞİMA YETER...

«Bu kadın ölecek.» demişti başhekim. Belki o kadın da biliyordu öleceğini. Hastaneye yatarken bir daha buradan çıkmayacağını, evine, köyüne geri dönemeyeceğini... Ama gülüyordu, yumuşak bir bakışla bakıyordu bize. Yaşı kırk - elli arası, basit bir köylü kadını. 6 ağustos 1945 günü yaralanmış, bakım görmüş, iyileşmiş, kapanan yarasıyle sürdürmüş yaşamasını, evlenmiş, çocuklar doğurmuş. O yara, derinlerde bir uçurum açan o atom yarası yılar yılı saklı kalmış içinde. Arasıra, gelmiş hastaneye, yatmış çıkmış, sonra yine gelmiş. Burası onun gibilerin hastanesi. Atom Bombası Hastanesi adını vermişler buraya. Aylardır yatıyormuş, yaklaşmış artık son günleri. Yaşama allahaısmarladık diyecek neredeyse... Birkaç güne kadar...

Elini aldım avuçlarımın arasına, saçlarını okşadım. Doktor beni tanıttı, bir şeyler söyledi Japonca, herhalde Türk yazarı, gazetecisi, dedi. Bir mutluluk yayıldı yüzüne. İlk kez görüyordu bir Türk'ü. Belki de Türk sözcüğünün bir anlamı yoktu onun için. Türk de bir ulustu başkaları gibi. Ne denebilir, ölümü yaklaşmış bir hastanın başında? Hiç. Gereği de yok. Bu kadın yirmi beş yıldır ölümle içiçe yaşıyor zaten. Yanıbaşında bir arkadaş gibi ölüm. Hiç yadırgamıyor. Memnun, yirmi beş yıl daha yaşadığı için. O cehennem gününde nice yakınları ölüp gitti, o kaldı. Yaşamın mutlu anlarını tattı, birkaç kez eşiğine geldi ölümün, atlattı tehlikeyi, ama şimdi son

çizgide. Olsun. Herkes ölmeyecek mi?

Hiroşima'daki Atom Bombası Hastanesini ilk gezen Türk gazetecisi benmişim. Başhekim öyle dedi. Anı defterini imzalattı. Resim albümlerini açtı gösterdi. Broşürler kitaplar verdi. Bütün koğuşları gezdirdi. Hastalara tanıttı. Odasında oturduk, konuştuk. 6 ağustos 1945'e ait anılarını dinledim. Kentin içindeymiş, görmüş her şeyi. İnsanlar her şeye alışıyorlar. Bize çok korkunç, inanılmaz gelen şeyler, onun için, onun gibiler için, çok uzaklarda kalmış bir anı. Kimi gülerek anlatıyor o günü. Komik bir şey gibi. Ölümleri, yaralanmaları, en müthiş sahneleri bir filmde görürcesine, bir romanda okurcasına...

Gazetede okudum, 1973 yılında 38 Hibakuşa daha ölmüş... Hibakuşa, atom gazisi anlamına gelebilecek bir sözcük. Sayıları günden güne azalıyor Hibakuşa'ların. Çeyrek yüzyıldan çok zaman geçti, o gün on yaşındaki şimdi kırkına geliyor neredeyse. Birden o hastanenin koridorları, koğuşları, odaları geldi gözümün önüne. Koridorlar salkım salkım renkli kâğıt kuşlarla doluydu. Turna kuşu yapmak hasta yatağında Japonların bir güzel alışkanlığı. Şu kadar turna kuşu yaparsam ölümü atlattım, diyorlar. Sonra da bu turna kuşları kalıyor dizi dizi ölenlerin ardından. Asmışlar hepsini koridorlara. O kadın da böyle kâğıt kuşlar yaptı mı bilmem? Ben ayrıldıktan sonra daha kaç gün yaşadı, kim bilir. Bu 38 kişi de hastaneye kaçıncı kez gelişlerinde dönülmez yolculuğa çıktılar. Yavaş yavaş silinip gidecekler Hibakuşalar, atom gazilerinden iz kalmayacak yeryüzünde. O, kolları keloid yanığıyle kaplı erkekler, göğüslerinde kalın kabuklu yaralar taşıyan kadınlar... Yine de unutulmayacak 6 ağustos 1945'te «Enola Gay» adlı bir uçağın sabah sabah Hiroşima'nın tepesinden aşağıya bıraktığı bir bombanın açtığı insanlık yarası...

Üç gün kalmıştım bu kentte. Yepyeni. çok güzel, çok tatlı bir kent. Ticaret Odası'nın yıkık yapısından başka iz yok o günden. Bir bu yıkık yapı duruyor modern bir yontucunun heykeli gibi. İşte insanlığın içyüzü diyor gelene geçene. Bakmayın siz uygarlıklara, görünüşlere, insanlık sözlerine, insanoğlunun içi bu yapı kadar çirkin, anlamsız demek istiyor. Bir gün gelir, insanlar, okumuş yazmış uygarlık düzeyinin üst düzeyine çıkmış kişiler gene aynı korkunç işleri yaparlar. hattâ daha beterlerini. Atom bombası atanlar, atılanlar... Duhamel; «Gerçek uygarlık yüreklerde olmalı,» demişti. Teknik uygarlığı uygarlık saymamıştı. Hiroşima'da geçirdiğim günlerde bu sözü duyup yaşadım. Şimdi 38 Hibakuşa'nın daha dünyamızdan çekip gittiği haberini okuyunca, bir daha, bir daha: «Gerçek uygarlık insanoğlunun yüreğinde değilse hiç bir yerde olamaz» diyorum.

YAZMAK, YAZAMAMAK...

Defter not dolu. Yolda giderken, otururken, okurken, hattâ yazarken aklıma gelmiş, bir tarafa çiziktirivermişim. Bunlar yazılacak konular... Öyledir, sürekli yazan kişinin bütün duyuları durmadan çalışır. Daha doğrusu hep uyanıktır o, hep tetiktedir, hep yazmaya, hep günün sorunları üzerinde çözümlemelere girmeye hazırdır.

Yine de gün olur eline kalem almak istemez insan. Kalem dediysem söz gelişi, çoktandır ne kurşun, ne mürekkep, ne de tükenmez kalemle yazı yazıldığı yok. Pabucu dama atıldı tüm kalemlerin. Varsa yoksa yazı makinesi! Geçtin mi başına sanırsın ki. yazın yazıldı bitti bile. Oysa, kimi zaman ak kâğıtla yüzyüze durursun bir dakika, beş dakika, aklık sana bulaşır. İçinde bir boşluk yaratır. O not aldığın konular, sorunlar, güncel dertler, sıkıntılar itilir itilir bir yana, neredeyse kâğıt dışı olur. Bomboştur her yan. Yazacak bir şey bulamazsın. Çoktur konu, ama değer mi dersin, ne olacak, ne çıkacak yazacağım da? Değmez.

Neyse, bu ruh hali sık sık ele geçirmez yazarı. Yoksa işi bitiktir. Bırakın bu işi gitsin bakkal dükkânı açsın, gitsin milletvekili seçilsin, ne yaparsa yapsın, kalkışmasın okur önüne çıkmaya. Uzun sürmez, ama yeter, kaç dakika, kaç saat sürerse sürsün. Sen o güne dek istersen bin, on bin yazı yazmış ol, sayısız kitaplar, cilt cilt yapıtlar. Senin için, «Ne kolay yazar, kalabalık, gürültü patırtı, üzüntü, vız gelir ona,» derlermiş

yakınların. Sen misin o? Tanıyamazsın kendini.

Yazar olunmaz, yazar doğulur derler. Derler ya, yazar olmakla iş bitmiyor, yazar kalmak için büyük çaba harcamak gerekli. Sürekli yazacaksın, dergide, kitapta, gazetede yaşadıkça, son soluğuna dek... Ataç bile, «Ola ki, yazacağım son çizeklerdir bunlar,» demişti son yazısında. Bilmiş sanki o satırların son yazısı olacağını. Yazacaksın, yazacaksın, başkaları için, kendin için yazacaksın. Düşünmek için, düşündürmek için...

Büyük ressam Delacroix, «Yazar olanın en büyük zaferi düşünecek yetenekte olan kişileri düşündürmesidir,» demiş. Yazar kendisiyle birlikte okurlarını da çeşitli konularda düşündürür. Her yazı bir düşünce topluluğudur. Günün konuları üzerinde durmak, onları incelemek, derinine inmek, yorumunu yapmak, anlamını duymak... Yaşamda düşünecek yetenekte olup da düşünme nedir bilmeyenler çoğunluktadır. Nereden başlanır, nasıl başlanır düşünmeye? Bir eğitim işidir düşünce, düşünme. Kitaplar öğretir bize bunu. Yazılar, gazeteler, kısacası yazar dediğimiz insan...

Yazar da insandır. O da bıkar, o da usanır. Özellikle, gündelik gazete yazarı. Bir kalem, bir yazı makinesi, bir de siz. Her yazı bir mektuptur, en uzak yerdeki bir dosta yazılmış. Geçenlerde bir okurumla konuşuyordum, «En çok sizden mektup alırdım o kasabada.» dedi. Bilmeden, düşünmeden nice kişiye umut, güç verirsiniz, nicesinin hayallerini tutuşturur, yaşama sevincini güçlendirirsiniz. Bilinmez, kimi zaman da tam tersi olur belki! Sizin bir acınız bir üzgünlüğünüz etkiler okurunuzu. Bezdirir, dünyasına küstürür? Evet, sorumluluğu olan, bir iştir yazmak. Kimsede yoktur böyle bir sorum yükü. Devletin en önemli koltuğunda oturanlarda bile...

Bakıyorum neler var neler, yazmaya değer... Genel af, yeni hükümet, Ecevit'in taşıdığı sorumluluk, trafik, belediye, sonra yeni okudu-

ğum, okumakta olduğum kitaplar, sonra sonra yaşantıların içinde yüzeye çıkan anlamlı anlar, anılar, gözlemler... Bir deftere yazmışım fıkra konucuklarını, öykücükleri, denemecikleri. Hiç değilse başlangıç cümlelerini... Her zaman etkili, her zaman güncel birtakım özdeyişleri... Bunlar bir yazarın çalışmasının perde arkasındaki şeyler.

Yok yok, bugün yazı yürümüyor. Zorlamaya da gelmez. Hep önemli konulardan söz açacak değiliz ya! Bir günlüğüne de böyle olsun. Bir yazar dostunuzun yazma sıkıntısını, isteksizliğini de yaşayın onunla birlikte üç beş dakikalığına...

TANIKLIK ÜZERİNE

Pascal, «Ancak tanıkları boğdurularak yok edilmiş öykülere inanırım,» dermiş.

Tanıklar, tanıklıklar üzerinde düşünüyorum bir süredir. Her şey tanıklığa dayanıyor. Siz bir şey yazsanız, söyleseniz inanmıyorlar da, «Tanık var mı, tanığın kim?» diye soruyorlar. İlle de birini çıkaracaksınız ortaya işte falanca işte feşmekânca diyeceksiniz. O kişi sizden daha doğrucu, sizden daha güvenilir biriymiş gibi! Özellikle, adalet tanıklığa dayanan bir kurumdur. «İki tanıkla adam asılır» derler halk arasında. Doğru mu söylüyor, yalan mı, farketmez pek tanık ya, tanık olarak konuştu ya, tutanağı imzaladı ya, yeter o kadarı! Resmî dairelerde tanık gerekir, özellikle tapuda, nereden bulacaksınız tanığı o sırada? Bu iş için adamları vardır bu gibi yerlerin, çıkıverirler ortaya, ya da o dairenin ilgilileri buluverirler onları, sıkıştırdın mı bir on lira, basarlar imzayı. Bilirlermişcesine, tanırlarmışcasına, anlarlarmışcasına...

Geçen gün gazetede okudum: Sıkıyönetim Mahkemesi'nde tanıklık yapmak için gelen bir gardiyan bayılıvermiş birden. Bir yandan savcı, bir yandan avukat sıkıştırmışlar, ona bir türlü, buna bir türlü söylemiş. Yargıç da, «Yemin ettirilip dinleniyorsunuz, doğruyu söylesenize,» diye üstüne gidince olduğu yere yığılmış. Başka bir gardiyan da, yargıcın önüne getrilince başlamış gerisin geri kaçmaya, kapı önünde tutup yeniden yargıcın önüne dikmişler. O bayılan gar-

diyan kendine gelince, «Gidelim buradan,» diye tutturmuş. Sonra ne olmuş, haberde bu kısım yok...

Tanığın görevi nedir? Doğruyu söylemek... Ama «doğru» nedir? Her tanık doğruyu görebilir mi, bilebilir mi? Bir cezaevinde kadın mahkûmlar başkaldırmış, oradaki gardiyan gelecek konuşacak, ne söyleyecek? Kimden yana konuşacak? Özellikle bilgisiz, öğrenimsiz kişiler gördüklerini bile gereği gibi anlatamazlar, hattâ göremezler de... Bu yüzden avukata başka, savcıya başka, yargıca başka yanıt verirler, çok sıkıştırılınca düşüp bayılırlar! Yalancı tanık olmayı istememek de vardır bunda, doğru sandığı şeyin gerçekten doğru olup olmadığından kuşkulanmak da... Kişi birden anlayıverir yanlışlık içinde olduğunu doğru diye, gerçek diye yalan yanlış şeyler söylediğini. Bilmeyerek bir insanın, birçok insanın mutsuzluğuna, hattâ felâketine yol açtığını...

İki insan anlaşmazlık halindedir, diyelim bir karı koca adalet katındadır. Yılların anlaşmazlığı büyümüş büyümüş kopma evresine gelmiştir. Ya kadın, ya erkek bu tatsız, anlamsız yaşamdan bıkmıştır. Belki ikisi birden... Dostlar, tanıdıklar görürler, bilirler bunu. Bu evlilik iflâs etmiştir, kanıları budur, kendi aralarında konuşurlar, tartışırlar, adama ya da kadına acırlar. Zaman hızlı hızlı geçer, bezginlikleri büyüterek, uçurumları derinleştirerek. Sonra bir gün son incecik teller de kopar iki insan arasında. Ya kadın gider adalet önüne, ya erkek. Bitti bu iş, dayanamıyorum, ayrılmak istiyorum, yaşamamı değiştirmek zorundayım, diyerek. Bu kez, daha düne dek aynı yakınmaları aynı acıları duyan, duyuran, belirten kişi ya kadın, ya erkek, kör bir inata saplanıverir. O istiyor ya, ben istemem. O öyle yaptı ya, ben yapmam! Hayır, bu bağ kopamaz, kopmamalıdır diye tutturarak...

Bu kez tanıklar gereklidir adalet önünde bir yargıya varmak için. Yetmez, kadın ya da erkeğin, «Bu evlilik bitti, tükendi, bizi ayırın,» demesi, ille de ikisi diyecek. ille de birtakım tanıklar, «Evet, durum böyledir,» diye güvence verecek! O zaman tanık arar o kişi, ama çevresindekiler, yaşamını bilenler, her şeyi görenler yan çizerler birden! Bize ne, niye başımız derde girsin, niye üzülelim? diyerek. Bir taraf istiyor, öteki taraf inat yüzünden istemiyor öyleyse, kaçmak, sıyrılmak gerekir, tanık olmamak, tanıklıktan kaçmak en sağlam yoldur.

Sen söylüyorsun, «Bu benim yaşamım, gerçek budur,» diyorsun. İlle de tanık diyorlar! Kişi kendi yaşamının en sağlam, en güvenilir tanığı değil midir? Niye öyleyse gerçeği söylemekten korkan, azıcık üzüntüden kaçınan, birtakım kişilere yalvarıp yakarmak? Bu da olmazsa çaresiz düzmece tanıklar. yalancı tanıklar aramak, bulmak, yaratmak.. Böyle bir yola girmek.. Yalnız duygusal konularda mı, her alanda, her yönde böyle...

«Ancak tanıkları boğdurularak yok edilmiş öykülere inanırım» sözünde, tanıklara duyulan güvensizlik var. Biri bir öykü anlatmış, «Ben gördüm, ben yaşadım,» diyerek. Başka biri çıkacak, «Hayır, o şöyledir, böyledir,» diyecek, bilmeden, anlamadan o gerçeği bozacak. En iyisi birtakım tanıkları bir yana itmektir. Doğruyu söylemeyen, söylemekten kaçınan, korkan tanıklar gerçeğin ortaya çıkmasına yararlı olamazlar, büsbütün zarar verirler. Gerçeği yozlaştırırlar, bozarlar, tanınmaz hale getirirler. Böyleleri, yalancı tanıktan da beterdir. Tanık olmanın önemi, her şeyden önce doğruları görebilmekte yüreklilikle söyleyebilmektedir. Ama böyle tanıkları ne adalet önünde, ne de toplum yaşamında görmek, tanımak kolay olmuyor.

Anatole France'ın tanıklıkla ilgili bir sözü ile bitirmek isterim yazımı. Bir kitap yazılabilir üze-

rine, siz varın düşünün anlamını, kapsamını:

«İnsan elinde bir kılıçla tanıklık ederse, o zaman insanı değil, kılıcı dinlemek gerekir.» Burada kılıç sözcüğünün yerine «yalan»ı koyun. Duyup anlayın, tanıklıkların çoğunlukla ne denli güvenilmez, yanlış, gerçeği bozan, yozlaştıran bir şey olduğunu...

SON SÖZLERİ

İnsan son soluğunu verirken bir söz söylerse, söylemek olanağını bulursa, ne der? Goethe, «Daha çok ışık,» demiş sözde. Belki de içi kararmıştı, gözleri görmez olmuştu, lâmbayı yaksınlar istemişti, ya da perdeleri açsınlar... Oysa, ardından ne çok mürekkep döküldü bu «Daha çok ışık» sözünden ötürü... Bilgi, bilim, kültür istemiş, insanlığın aydınlanmasını istemiş!..

Bir kitapta 'Son Sözleri' diye bir bölüm gördüm. Birtakım büyük kişilerin, ünlülerin ölmeden önce ağızlarından çıkan sözcükler, ya da cümle parçacıkları... Victor Hugo bir dize söylemiş, son dizesi buymuş kitaba göre: «Geceyle gündüzün savaşı burada.» Bakın yine aydınlık sorunu... Karanlık, ölümün simgesi boşuna sayılmamış. Bir kararmadır ölüm, yaşam bir aydınlık. Geceyle sabah... En yalın benzetişler çoğunlukla en doğru olanlardır, bu da öyle.

Birkaçını okuyalım bu 'son sözler'in. Neron, 'Ölümümle dünya büyük bir sanatçı yitiriyor' demiş. André Chenier'nin giyotine çıkarken, 'Bir şeyler vardı bende' sözüne benziyor. Yalnız biri çılgın bir imparatordu, biri iyi bir şair. İkisi de genç sayılacak yaştaydılar öldüklerinde. Demek, yetmiyor yaşam, hele sanatçıysa, sanatçı olmak özlemi varsa içinde, hiç yetmiyor kaç yıl yaşasa da... Lautrec ise, 'Anne, yalnız sen' demiş. Rabelais, 'Perdeleri indirin, güldürü bitti', Chopin, 'Şimdi mutluluğun kaynağındayım', Voltaire, 'Güzel bir söz ya da iyi bir fikir aklıma gelse öl-

mekten vazgeçerim', Chamfort, 'Ölmüş gibi davranacağım' demişler son anlarında...

Rastgele mi söylenmiştir bu sözler, yoksa bu büyük, ünlü kişiler, 'nasıl olsa bir gün öleceğiz, şu sözü unutmayayım, ölmeden önce söyleyeyim de, benden sonra yaşasın' mı derler; yoksa akıllarına geliveren bir şeyi mi söyleyiverirler de bu söz sonradan anlam mı kazanır, bilemem. Alışmışız bir kez büyük kişilerin son anlarında bir şeyler demelerine... İlle de önemli saymaya o sözleri... Oysa, o kişi yaşarken neler neler demiştir, yazmıştır, onları bırakır son anında söylediklerine anlam vermeye bakarız. Atatürk'ün son sözlerini de, şu «saat kaç?» sorusunu da birtakım büyük anlamlarla yorumlamaya kalkışanlar çıkmamış mıydı? Sanki büyük bir kişi can çekişme arasında saati merak edemezmiş gibi...

Yaşamak nasıl doğalsa, ölüm de öyledir. Doğanın işleri bunlar. Yaşayan, ölür. Büyük sözler, küçük sözler, kişilere göre değer kazanır. Kimbilir ne sözler söyler adı sanı bilinmeyen kişiler ölürken! Kimse not etmez onları. Anlamlandırmaz, üzerinde durup düşünmez. Büyükbabam ölmeden az önce bana dönmüş, «Yazıyor musun, yaz yaz,» demişti. Hiç unutmadım bu sözünü. Benim için değerliydi, yazmaya büyük değer veren bir insanın sözü olduğu için biraz da... Beni görünce ilk gelen aklına bu olmuştu: Yazmak. Demek ölmeden önce insanlar bir an kurtuluyorlar o bulanıklıktan, o karanlıktan. Ölmek, bu bilinmeyen gerçek... On binlerce kişi anlatmış. yazmış, sezgiyle, deneyle değil... Bilmediğimiz, bilemeyeceğimiz bir şey kalmış yine ölüm. Kafka der ki, bir mektubunda: «Ölümü istemek, ama sancılarını istememek olmaz... Yoksa deneyebilir ölmeyi insan.» Belki acısı da yoktur ölümün, ama korkusu var böyle bir acının, bir güçlü, bir benzersiz acının yarattığı korku var. Bilinmeyenin, hayal bile edilemeyenin yarattığı bir

duygu...

Attım kitabı elimden. «Geceyle gündüzün savaşı» başlamış dışarıda. Kente gece iniyor da ondan. Her akşamki gibi... Bir gün daha bitti işte. Yarın başka bir gün başlayacak. İnsanlar yaşamışlar, küçük insanlar, büyük insanlar, kimine göre küçük, kimine göre büyük insanlar, ölürken bir şeyler söylemişler söylememişler, geçmiş gitmişler varlıktan yokluğa... Bugün sana yarın bana, bir oyunun kaçınılmaz sonucu olarak...

Gazeteler önümde, radyoda haberler: hepsi yaşama çağırıyor. Olaylardan kopmamaya, çaba göstermeye, umutla bağlanmaya bir düşünceye, bir inanca, bir amaca. Hiç değilse bir insana, bir duyguya... Ölüm var diye, yaşadıkça hep onu mu düşüneceğiz, hayır doğanın bize tanıdığı yaşam payımız neyse, ne kadarsa, onun sınırları içinde en güzel, en yararlı kullanmaya çalışacağız bu zaman denen zenginliği. Ölüm hiç yokmuş gibi...

ÇİRKİNLİK, APTALLIKTIR...

«Zeki kadınlar çirkindir. Güzel kadınlar aptaldır.»

Böyle kesinlemelere tutulurum. Nereden anlamışlar, hangi bilimsel yöntemlerle bu sonuca ulaşmışlar? Gazetelerde iri iri puntolarla bildiriyorlar. güzel kadınlar aptal olur, öyleyse çirkinler de akıllı!..

Şöyle bir düşündüm: tanıdığım, bildiğim güzel kadınları bir bir hatırladım, hiç de öyle değil. Güzel kadınlar zeki görünmek heveslisi değil, hepsi o. Yani, ihtiyaçları yok zeki görünerek adam kandırmaya, göze girmeye, dikkatleri üzerlerine çekmeye... Güzel kadınlar öylesine akıllı ki, zeki kadınların erkeklerde yarattığı ters tepkiyi farketmişler, aptal görünmenin - üstelik bir de güzel olunca - kadına kazandırdığı üstünlüğü anlamışlar. Böylesine, aptal mı denir, yoksa korkunç derecede zeki mi?

Bir avuntu vermek istemişler çirkin kadınlara, sana ne, varsın öyle bilinsin demek istersiniz, belki. Çirkin kadın, güzellere bakıp bakıp «aptallar» desin kendi kendine, çirkinliğini bir çeşit zekâ belgesi sansın. Yok yok, çirkin olsun, güzel olsun kimsenin kendini aldatmasından yana değilim. Çirkinlik hiç bir yerde bir üstünlük olamaz. Zekâ da bir güzellik değil midir? Hem zeki bir kadın güzel de sayılmaz mı? Güzel görünmesini beceremez mi? Böylece de güzel olamaz mı? Bence olur, aptal kadın çirkindir, ama

çirkin kadın zeki değildir. Ne denli yüzü gözü düzgün olursa olsun, göğsü, bacakları ne denli biçimli olursa olsun, zekâ yoksulu ise, o kadın güzel olamaz.

Çirkinlik yüzeysel bir şey değildir. Derindedir, içtedir çirkinliğin büyük bölümü. Buz dağları gibidir o. İçerideki çirkinlik yüze de yansır, bakarsınız her yanı biçimli gibi, tek tek alırsınız her yanı güzel gibi, ama güzellikle ilgisi yok. Nedendir bu? Aptallığından... Giyinmesini bilmez, bakmasını, oturup kalkmasını, konuşmasını bilmez de ondan. Çirkinlik, güzellik görece bir şeydir. Bana göre güzeldir, sana göre çirkin. Ama, zekâ sana da, bana da aynıdır. Güzelliğin tanımı bir değildir de, zekânın tanımı birdir.

Şimdi şu; çirkin politikacıyı ele alalım. Zekâ var mı böylelerinde? Çirkin oldukları için başarılı, zeki mi sayacağız onları? Hayır, çirkinden de çirkindir zekâ yoksulları. Bir de bu aptal kişiler kendilerini dünyanın en becerikli, en başarılı adamları gibi görmezler mi?.. O zaman en acınacak, en gülünecek kişiler haline düşerler. Ya onların aptallıklarını görmeyip, böylelerini zeki, becerikli, usta kişiler sayan, onlara tepemizde yer veren, oylarımızla onları değerlendiren bizler ne hale gireriz, onu siz düşünün! Güzel politikacı zekidir. Çirkin politikacı aptaldır. Tıpkı güzel kadının, ama içte ve dışta gerçekten güzel bir kadının sahiden zeki olması gibi...

Nelerle uğraşıyorlar? Konu mu yok? Sorun mu yok? Dertleri mi kalmamış? Ama diyeceksiniz, ya sen, sen de bu saçma şeylerle boşuna çeneni yormuyor musun? Ne yapalım, bazen boş avuntular da gerekli. Avuntu da yararlıdır bir yerde. Zekâyı çirkinlere kaptırmamalı derim ben. Zekâyı güzellikle eş saymalı. Çirkinliği de bir çeşit aptallık diye bellemeli... Çirkin aptallara kendilerini zeki saymak avuntusu vereceğiz diye gerçekleri çiğnememeli...

«BEN O ÇİÇEKLERDEYİM»

«Ne var yani park olduysa eski mezarlık,» der Cahit Sıtkı Tarancı eski bir şiirinde. Nerede bir park görsem sorarım, burası eskiden mezarlık mıydı? diye. Çoğunlukla da doğru çıkar bu önsezim. Mezarlıkları parklar gibi güzel yaparlar Batı kentlerinde. Anlayamazsın parkta mıyım, mezarlıkta mıyım, burası ölüler için mi, diriler için mi? diye...

Baktım geçerken, Zincirlikuyu mezarlığının ön yanı kalkmış ortadan. Duvarlar yıkılmış, yeraltı geçiti neredeyse tamamlanmış. Oradaki mezarlar ne oldu, başka yere mi kaldırıldı? Hatırladım birden o mezarlıkta yatan dostları, arkadaşları, yakınları... Başta annem. Neyse ki, onun yeri çok gerilerde, kentin soluğu daha ulaşmadı oraya. Sait Faik var, Behçet Kemal var, Alangu var, daha kimler kimler var! Hepsi orada yerleşmişler sonsuza dek... Şimdi kent soluğunu gezdiriyor hepsinin üstünde. İnsanlar sığmıyorlar eski yollara, caddelere, kendileri çoğaldıkça arabalar da çoğalıyor. Ölüler ses çıkaramaz, mezarlıklar eninde sonunda yok olmaya mahkûm, orasından burasından parçalar alırlar, altından tüneller kazarlar, üstünden köprüler geçirirler!..

Mezarlıklar park olacak, yol olacak, olan olacak. Ölüler öldüğüyle kalacak. Ancak, bellekler-de yaşayacaklar. Yakınları yaşadığı sürece.. İnsanoğlu kentleşme uğruna mezarları ortadan kaldırır durur hep. Önce orasından burasından, sonra daha içerilere girer, bir de bakarsınız ko-

ca bir mezarlık yok olup gitmiş! Burada bir sürü yer adı vermek mümkün. Çoğunuz bilmez bile o koca koca apartmanların yerleştiği, arabaların gidip geldiği semtlerin eskiden mezarlarla dolu olduğunu...

Ölümle yaşam iç içedir. Yan yanadır. Hattâ ölümü kendimizde taşırız. İçimizde... Böyle de olmalıdır, nasıl olsa bir gün herkes çekip gidecek. Kimse sürekli kalamayacak yer üstünde. Öyleyse, niye ölümle dirim arasında bu ayrım, bu korku, bu bekleyiş? Doğmak nasıl doğalsa, ölmek de öylesine doğaldır. Yaşamadığımız zamanları düşünüp üzülüyor musunuz. ah niye geçen yüzyılda yoktum diye! Öyleyse niye yakınmak on yıl, kırk yıl, elli yıl daha yaşayamayacağım diye?

İnsanları mezarlara koyarlar, bırakıp giderler. Arada bir gelip yoklarlar, saygılarla, dualarla... Ölü duymaz bunları. Tarancı bir şiirinde mezarına çiçek getirilip bırakılan bir ölüyü konuşturur: «Bilmezler ki, bu kabirle yoktur alâkam» diye... Şöyle bitirir şiirini: «Ben o çiçeklerdeyim, ben o çiçeklerim.» Bu bakımdan. Zincirlikuyu mezarlığı yıkılmış, bir bölümü ortadan kalkmış, bu gidişle geri kalan parçaları da tehlikeye girmiş diye üzülmek, korku duymak neden... Ölülerimiz o topraklarda yatsa da, gerçek anıları bizde, belleklerde, kendisini sevenlerin yüreklerinde...

Yine de bir hüzün çöktü oradan geçerken. Kent büyüdükçe. genişledikçe; uygarlık, teknik başını alıp gittikçe, insanlar durmadan arttıkça, ölülere yer kalmayacak aramızda... Uzaklara, çok uzaklara gömeceğiz artık onları, çiçeklerle süsleyerek, olanaklarımız oranında mezarlar yaptırarak... Kentin soluğunun daha ulaşmadığı yerlere, tepelere, vadilere... Otuz kırk yıl önce Zincirlikuyu kentin çok uzağında bir yerdi. Şişli'den yürüyüş yapardık. Mecidiyeköy. adı gibi

bir köydü, dutluklar, kahvelerle dolu... Tek tek evler, daha doğrusu köşkler... Zincirlikuyu'yu geçtik mi, Maslak başlardı, bomboş insansız yollarla... İşte Zincirlikuyu mezarlığı bu yüzden yapıldı kentin en uzak yerine... Bir de ne görelim, yıllar geçmiş aradan, Zincirlikuyu neredeyse kentin göbeğinde kalmış. Yarın o uzaklar da yakın olacak. ölülere yer kalmayacak, neredeyse dirilere de!

«Ne var yani park olduysa eski mezarlık» demiş şair. Sonra o da gitmiş o mezarlıkta bir yere yerleşmiş. Bir gün orası da park olacak. Orada gömülü olanlar silinip gidecek toprak altında, daha daha sonra belleklerde, anılarda, düşlerde... Şair bunu da görmüş önceden, «Kabrime çiçek getirenlere gülerim» demiş, «Ben o çiçeklerdeyim, ben o çiçeklerim» demiş...

EN İYİSİ ŞİİR OKUMAK

Yazacak şey yok. Böyle olur bazen. Eli kolu tutulur yazarın. Geçer yazı makinesinin başına. oturur kalır. Açar bir kitap, olmaz. Gazeteleri karıştırır, notlar alır, olmaz. Çıkar balkona gökyüzünü seyreder, sokaktan geçen insanlara bakar, yine olmaz. Yazacak bir şey yoktur. Bunca yıl yazdım binlerce yazı, yüzlerce öykü, kitap vb. der kendi kendine. Hangi konuyu alsam bir yazı çıkar. Ne bileyim. gökyüzüne bak. bir şeyler uyanır içinde. Sevdiğinin gözlerine dal, düşler kur. Bir kitap aç, bir esin bul kendine. Kısacık bir yazı yazıp yazacağın! Hiç değilse o gün boyu başından geçenleri anlat. Yaz da, ne yazarsan yaz. Bir süre önce, «Ne yazabilirim,» diye kendi kendine söylenmiştin de, bir okurun, «Ne yazarsanız yazın. tek yazın siz,» diye mektup göndermemiş miydi? Öyleyse...

Bir yazar yazdıklarıyle önce kendini hoşnut etmelidir. Yani, kendimiz beğenmeliyiz herkesten önce yazdığımız yazıyı. «Kendi İçin Yazmak» demiştim yıllar önce de, kızmıştı kimileri, ne demek, kendi için yazılmaz, toplum için yazılır, demişlerdi. Sanki ben bilmiyordum yazdığımı yayınlayınca o yazının benim olmaktan çıkıp, okurların malı olduğunu? Onu bunu, hattâ okuru bile memnun etmek, onların hoşlarına gidecek şeyleri işlemek, çabucak, kolaycacık alkış toplayacak konuları ele almak yanlıştır anlamına söylemiştim o sözü... Kimse bir yazıyı yalnız kendisi için yazmaz elbet, kendimizi, duyguları-

mızı, düşüncelerimizi başkalarına ulaştırmak, yansıtmaktır yazı sanatı. Hele gazetelerde yayınlanan yazıların baş amacı, okurların beş on dakikalığına oyalamak, bir şeyler vermek, avutmak, düşündürmek, duygulandırmak, bir bilince doğru alıp götürmektir. Ama, kendi inanmadığını inanır gibi, kendi beğenmediğini beğenir gibi, kendi sevmediğini sever gibi görünmemek... Buydu, kendi için yazmak derken belirtmek istediğim. Okur yazarıyle bir gönül, bir kafa, bir ülkü, bir inanç ilişkisi, birliği kurmuşsa, onun «kendi için» yazdıklarında da ortak şeyler bulabilirdi.

İşte bu öyle bir yazı. Kendi kendime bir söyleşi... Radyoda haberleri dinledim. Gazeteleri okudum. Bir yerlere gittim, birtakım işler yaptım. Kentin bir ucundan bir ucuna geldım. Dolmuşlara bindim, araba vapurlarına, otobüslere... Akşam oldu. Yazmak gerek bir gün sonra çıkacak yazımı. Oturdum makine başına. Bir iki kâğıt doldurup yırttım. Kendim inanmadım, kendim beğenmedim, kendim sevmedim. Yırtıp attım. Yenisini de yazmak gelmedi içimden. Öyle garip koşullar içindeyiz ki, öyle inanılmaz durumlarla karşı karşıyayız ki, yaptığımız her yorum yanlış çıkmaya mahkûm. O iyidir derken bir de bakıyoruz kötü bir yola girmiş o ıyi dediğimiz. O yararlıdır derken en zararlı işi becerivermiş. Binbir oyun içinde, gerçekleri görmek, göstermek olanak dışı. Hem de incecik bir ipin üstünde oynuyorlar bu oyunları. Usta birer cambaz olduklarından mı, yoksa körlüklerinden mi? Kendileri bilirler başlarına geleceği gelmeyeceği...

Açalım bir kitap, bir şiir okuyalım. En iyisi sanattır, kurtaran, yaşatan, öğreten, anlatan, yücelten... Bertolt Brecht'in şiirleri: «Halkın Ekmeği...» Brecht'i okumak yapılacak en iyi iş bu gece. Türkiye'nin yazgısını. geleceğini, geçmişini,

kötü politikacıları, yanlış hesapçıları, acemi cambazları, bilgisiz kumarcıları, Bizans oyunlarında ustalaştıklarını sananları itip bir yana, dalmalı şiirlere...

«Bilin: Halkın ekmeğidir adalet Bakarsınız bol olur bu ekmek - Bakarsınız kıt - Bakarsınız doyum olmaz tadına - Bakarsınız berbat - Azaldı mı ekmek, başlar açlık - Bozuldu mu tadı, başlar hoşnutsuzluk boy atmaya - Bozuk adalet yeter artık - Acemi ellerde yuğrulan, iyi pişirilmemiş adalet yeter - Yeter katıksız, kara kabuklu adalet - Dura dura bayatlayan adalet yeter.»

Brecht'le bir gece geçirmek, bizim gazetelerdeki o yeni, ama gerçek anlamıyle bayat politika haberlerini, o yararsız oyunları, o vakit öldüren gevezelikleri, o halk çoğunluğu için boş «demokrasicilik» heveslerini bırakıp bir yana, Brecht'in şiirlerinin dünyasında yaşamak... Siz de bunu yapın bir gece... Kopun çevrenizden, gidin büyük bir şairin evrenine. Şu öldürücü umutsuzluktan, bezginlikten koptuğunuzu duyacaksınız. Bir akşamlığına da olsa...

«ÇAĞINIZ BAŞLIYOR EY HATIRALAR»

Anı yazmak yaygınlaştı. Belli, kuşak olarak anılarını yazmak çağına gelmişiz. Yaşı elliyi bulmuş, azıcık da geçmiş bir kuşak bu. 1940'larda «genç nesil» adı verilen bir kuşak... Uzun yıllar bu gençliği hiç değilse kâğıt üstünde yaşlandıramadı bir türlü! Sait Faik bile kırk yedi yaşında genç hikâyeciydi öldüğünde, Çelebi elli bir, Orhan Kemal elli altı yaşında hep «genç»tiler...

Şimdi başladı anılar yazılmaya... Dinamo, Taşer, Birsel... Otuz yıl öncenin olaylarını, kişilerini sunuyorlar anılar torbasından çıkarıp çıkarıp edebiyat dünyasına. Ortak bir dünyadır bu. Bir edebiyatçı başka bir ülkenin edebiyatçısıyle apayrı bir ulusun, ülkenin yurttaşları gibidir. Beş dakikada dostluk kurulur ikisi arasında. Edebiyat cumhuriyetinin yurttaşlarıdır hepsi. Kendi aralarında fırtınalar kopar, sorunlar büyütülür, çözümlenir, akımlar doğar, akımlar batar. Başkaları anlayamaz bütün bunları, şaşar kalır bir dize, bir cümle üstüne girişilen kavgamsı tartışmalara, kırıcı çekişmelere. Oysa doğal yaşamı budur edebiyat adamının, sanatçının...

Durup geçmişe bakmak... Gelecekten umut kesildiğinde olur bu. Bitmiştir, tükenmiştir, ya da sonu az çok görülmüştür yolun. Şair, yazar yaşamını düşünür, yanılgılarını, yitirdiği güzel anları, kaçırılmış fırsatları. An an dirilir hepsi gözünün önünde. Bir zamanlar kızdığı arkadaşı, ya da tartışma, bakar ki, pek de önemli değilmiş. Bir yaşam tadı bulur o eski serüvenlerde.

Ellisinden sonra döner geçmişteki olayları düşünmeye, yeniden yaşamaya yaşatmaya. Geçmişe dönüştür bu, geçmişten güç alıştır. Kimi de daha yirmisinde otuzundayken yaşantıları gün gün yazmak, yarına bütün sıcaklığıyle bırakmak ister. Sanatının özü yapar geçmişteki yaşantıları. Madem ki her şey geçmiştir, geçecektir, öyleyse bir an öncesi de anı olur. Cumalı'nın ilk öykülerinden birinin adıdır sanırım, «Bütün Bunlar Anı Olacak». Dize gibidir bu ad. Kişi, düşünen, duyan kişi, yani sanatçı, daha yaşarken tadar burukluğunu zamanla savaşmanın.

Tarancı'yı okurken geçmişte buldum kendimi. Bir anlığına... Daha çok dönemeyiz geçmiş yıllarımıza. Bir an... Bazen bir yıldan uzun sürer bir an. İnsanına göre... Tarancı, «Çağınız başlıyor ey hatıralar» demişti. Yaşı otuz beşe gelince yaşlılık açmazı büyüyüvermişti içinde. Yolun yarısı diyordu. Karamsar bir şiir demişlerdi. O günlerde Nahit Sırrı ile konuşurken, «Beyefendi, neresi karamsar, adam yetmiş yıl yaşamayı gözüne kestirmiş, bundan daha iyimser şiir mi olur?» deyivermişti. Hatıra sözcüğü egemendi o günlerde, anı ise arada bir görünürdü. 1950'lerde «anı» diye yazdın mı, yazı müdürü silerdi hemen. Tercüme Bürosu'nda Ataç'ın bir çevirisi gelmişti: Balzac'ın «İki Yeni Gelinin Anıları». Kıyamet koptu, üyeler, «Anırmaktan geliyor bu anı» diyerek bu sözcüğün hemen değiştirilmesini istediler. Yoksa geri çevrilecekti Ataç'ın çevirisi! Anı kalktı, hatıra oturdu yerine, kitap da geçti kuruldan, öyle de basıldı klâsikler dizisinde. Ama zamanla anı aldı hatıranın yerini. Zor tutunuyor hatıra sözcüğü, süresini tamamlayınca yitip gidecek. eski bir anı olacak...

Birsel'in «Ah kahve, Vay kahve» başlığı altında yayınladığı anılarını okuyorum. Daha çok kahvelerde geçen anılar çevresinde dolanıyor. Kahveler, gazinolar, meyhaneler olmasa nerede

buluşurda şairler, yazarlar? Her birini ayrı ayrı yazmalı... Birsel de bunu yapmak istiyor, Suna'sından, Elit'ine, Haylayf'ından. Cennet bahçesine, Eftalofos'undan Küllüğüne dek geçmiş yılların edebiyat ortamlarını anıyor, yaşatıyor. Taşer de, Dinamo da öyle... Bellekler yanıltır kimi kez. Öyle değil de şöyledir, ayrıntılarda ayrımlar olacaktır çaresiz. Hepsi bir çağı yaşatacak, kitaplarda, gelecek kuşaklara verecek o günlerin tadını, güzelliğini...

Evet, anılar çağı başladı. Tarancı kırk altısında ölmüştü. Yolun yarısını on yıl ancak geçti. Türkiye'de yol nerede bitiyor, kaç yaşında? Galiba ortalama yaşam süresi elli bile değil. Yarım yüzyılı doldurdunuz mu, geleceğin kapılarını kapatıp geçmişte mi yaşayacaksınız, yol bitti nasıl olsa diye?. Yok yok, kişi soluk aldıkça yaşam sürer gider. Geçmişi bir yaşantı birikimi diye görerek, kendini geçmişin tozunda yitirmeyerek, hep içinde olduğumuz anın anlamını duyarak, kısacası, geçmişte ya da gelecekte değil, içinde olduğumuz anda, bu en değerli zaman parçasında yaşayarak... Anılar bize yapışmamalı, bizi çekmemeli eskiye, arkada kalana. Bir anı yalnızca bir anıdır, geçip gitmiş, yok olmuş, elle tutulmaz bir bulut.

Dünü yazmak, dünü korumak, dünü özlemle anmak, düne bağlanmak değildir, dündeki güzellikleri bugüne getirmek ise hiç değildir. Yaşamı duymaktır, dün bugün yarın diye ayrım yapmadan tanımaktır, anlamaktır.

GÜZELDİR ANILARDAKİLER...

«Kesin aşk şarkılarını / Marş okuyalım» diye uzun mu uzun şiirler yayınlardı o günlerde. Savaş kapımızdaydı, Nazi orduları Trakya'ya gelmiş dayanmıştı: «Döğüşeceğiz / Yirmi yıl öncesi gibi / Aydın efesi, İstanbul işçisi / Esnaf, aydın, burjuva / Emperyalizmi / Yine İzmir körfezine doğru / Önümüze katıncaya dek.»

Bu tür şiirler yazıyordu Dinamo o günlerde. Lise son sınıftaydım. Her hafta alırdım. «Yeni Edebiyat» dergisini, çoğu kez yalnız Dinamo'nun yeni şiirlerini okumak için!.. Yirmi birinci yüzyılın insanlarına şiirleri yeniden okurken o günlere dönüverdim. 1940-41 kişi, savaşa girdik, gireceğiz. İstanbul boşaltılıyor, herkes Anadolu"ya gidiyor, trenlere para ödenmiyordu. Evler, eşyalar satılıyordu, ucuza kapatan zengin oluyordu. O günlerin şiirleri «Özgürlük Türkü»sünde.

Yeni şiirleri de var bu kitapta Dinamo'nun İnsan yüreği çarpıyor her birinde. Elinizi değip duyuyorsunuz. Ölü değil bu dizeler. Gücü buradan geliyor. Çoğu eskimiş, gerilerde kalmış, ama yaşanmışın, duyulmuşun sıcaklığı var hepsinde. Yaşamını katmış şiirine. Bir bütün olmuş dizeleriyle...

Dinamo'nun bir gazetede yayımlanan İkinci Dünya Savaşı'ndan edebiyat anılarını okudum son günlerde. Beni o günlere alıp götürdü bu yazılar ister istemez. İçinde yaşadığım aylar, yıllar. İlk gençliğin doyumsuz anlarıydı, edebiyat sevgisinin, tutkusunun içimde yer ettiği unutul-

maz bir zaman parçası... Dinamo'nun «Servetifünun - Uyanış» dergisi üzerine yazdıkları beni Ahmet İhsan Basımevinin o loş odalarına sürükledi. Dinamo'yu orada tanımıştım gerçekten de. Ama bir iki kez ancak gördüm. O koskoca bir şairdi, bense daha lise son sınıf öğrencisi.

Dinamo, bu dergide yazan şairleri, öykücüleri teker teker anlatmış anı yazısında. Rifat Ilgaz, Orhon Arıburnu, Cavit Yamaç, İlhan Berk, ben vb. «Şairlerimiz benim dışımda hemen hep uzun boylu, yakışıklı kişilerdi» diyor Dinamo. Anılarda herkes yakışıklıdır, güzeldir. Hep gençtik, yirmi yaşlarındaydık. İnsan nasıl güzel olmaz! Ama, Dinamo'ya göre, bu genç edebiyatçıların hepsi «yakışıklı»dır. Ilgaz «Yakışıklı bir gençti, Gary Cooper'i andıran bir yanı vardı.» Arıburnu, İlhan Berk de «yakışıklı» birer şairdir. Akbal da «Çekingen, yakışıklı bir genç adamdır.» Böyle yazmış. Öyle miydik hepimiz, bilmem. Ama, zamanın gerisinde kalan her şey güzel gelir, eşsiz benzersiz görünür. Demek yalnız benim için öyle değilmiş...

Dinamo oturmuş anılarını aklına geldiği gibi sıralamış. Bu arada yanlışlar da yapacaktı tabii! Anılar biçim değiştirir, hattâ anlam değiştirir Bu yüzden zordur, tehlikelidir anılarını yazmak. Sorumluluğu olan bir iştir. Bu yazılarda adı geçenler bilmem ne diyecekler yazdıklarına. Örneğin, Yamaç, Arıburnu, Berk onaylayacak mı o günlerde böyle şeyler yaptıklarını, söylediklerini. Bana gelince, ben yazdıklarımı pek göstermezdim benden yaşlı, ünlü kişilere. Hiç bir zaman yazımı yayınlamadan önce birine gösterip iyi midir, kötü müdür diye sormadım, yanılmış burada. Daha başka bir şeyi hatırlayabilirdi, o günlerde yazdığım, hem de epey savlı bır yazımı, «Yanlış bir yazı» diye beni uyardığını. Yıllar sonra ben de anladım o yazımın tepeden tırnağa yanlış, haksız, çocukça olduğunu... Dinamo, dü-

şüncesini saygılı, sevgili, anlayışlı bir biçimde belirtmişti. Bunu unutmuş da, hiç olmadık şeyleri yazmış... Bellek yanıltır, günü gününe not tutmadıysak, anılarımızı eskitmeden yazmadıysak, böyle olur hep. Otuz yıl sonra hatırlanmaz o günlerin olayları, sözleri. Anlam değiştirir. Yanlışlıklara sürükler okuyanları... Nitekim, Anday için yazdıkları da tüm yanlış. Anday telgrafhanede hiç bir zaman çalışmadı sanırım, PTT'de memurluk yapan Orhan Veli'ydi!

Ne olursa olsun, Dinamo'nun anıları beni aldı, çok çok uzaklara sürükledi. Otuz yıldan çok geçmiş aradan. Yirmisinde olanımız bile şimdi yarım yüzyılı tamamlamış! İlk gençliğin içinde olan benim gibiler de yaşlılığın kapısında! Beni en çok duygulandıran, Dinamo'nun anılarda herkesi, hepimizi yakışıklı birer genç olarak görmesi oldu. Sevgiyle, anlayışla, saygıyle, sanat aşkıyle yaşayan kişiler elbette güzel olurlar, olacaklar Çirkinlik yaklaşamayacak onların yanına. Anılarda hep güzel kalacak şairler, yazarlar. Bugünküler de, dünküler de...

OTYAM'IN EVRENİ

Eşek kapıdan çıkıyor, keçi damda geziyor!.. Burası Anadolu'dur. Doğa ile insan içiçedir, yan yanadır, bir bütündür. Yaşam süregelen bir savaştır. Savaş olduğu bilinmeyen. Böyle gelmiş, böyle gidiyor sanılan... Tanrı böyle istiyor, öyleyse böyle olacak! Bir yazgıya kaptırmış kendini daha doğrusu yazgı diye bellediği bir kör inanışa. Oysa yazgı değil birtakım insanların en ilkel koşullarda yaşaması, birtakımının ise bu dünyanın tadını çıkarması... Bilgisizlik, bilinçsizliktir o yazgı denen şeyin adı. Mutlu bir azınlıkla mutsuz bir çoğunluğun yaşamı yazgıya değil, acımasız, yanlış. ters toplum yasalarına dayanır. Değiştirilmesi gereken, bir gün değiştirilecek olan yanlışlıklara...

Fikret Otyam Anadolu'ya, Anadolu insanına vurgun bir kişidir. Her şeyden önce gerçek bir insan... Duyan, gören, anlayan... İnsanın tanımıdır bu, duymak, görmek, anlamak. Bir de sevmeyi eklerseniz en üstün insanı ortaya çıkarırsınız. Hele duyduğunu, gördüğünü, anladığını, sevdiğini kalemle anlatır da geniş yığınlara ulaştırır, onları da bir bilinçlenmede, insanlaşmada toplarsa, yan yana getirirse o zaman seçkin bir insandır o. Yazardır, sanatçıdır, bilgindir, toplum öncüsüdür, velidir, peygamberdir, şairdir...

Otyam'ın «Gide Gide»lerini okudunuz mu? Bitip tükenmez yollar, gitmekle, yürümekle, görmekle... Her biri yurdumuza sevgi dolu bir bakıştır o kitaplar, o kitaplarda yer alan yazılar...

En güzel yazı türü nedir, şiir. Özüdür insanlığın, insan zekâsının, yüreğinin şiir... Şiirin hasından söz ediyoruz, yoksa gelişigüzel yan yana getirilmiş sözcük oyunlarından değil... Bir kurşun gibi vurur dizeler insana. Öldürmek için değil, yaralamak için değil, sizin içinizde bir duygu, bir düşünce, kısacası bir insanlaşma özü, bir birikim yaratmak için... «Gide Gide»lerdeki yazılar yer yer şiirdir. Bir Anadolu insanı, bir Orta Anadolu çocuğunun, yaşı kırkı geçmiş de olsa, dünyaya, insanlara, olaylara arı, temiz, yalın, zaman zaman kızgın şaşkın, acımaklı bakışıdır. «Gide Gide»ler, Ha bu Diyar, Uy Babo: Harran, Topraksızlar, Hu Dost, Bir Karış Toprak, Oy Fırat Asi Fırat, Kara Tohum, Can Pazarı, Vay Kurban' lar...

Kalem yetmiyor Otyam'a, bir de objektifini konuşturuyor. O da yetmezse, ses alıcısını... İnsanoğlunu bütün duyumlarıyle algılıyor, hem de herkesten daha derinden. Bütün istediği, bütün özlediği, Anadolu'nun dile getirilmesi, gözler önüne serilmesidir; önce Anadolu'nun, doğusuyle, güneyiyle, kuzeyiyle, dağ köyleriyle, yer altında yaşayanlarıyle, açlarıyle, körleriyle, topallarıyle bir bırakılmışlık içinde sürüklenenleriyle... Serttir Otyam'ın röportoj türünde yazdıkları. Hem gazete okurunu ilgilendirir güncel yakınlığıyle, hem de edebiyatımızın bir türünde etkileyici yapıtlardır bunlar. Ne zaman açsan bir yaprağını, dalar gidersin, hem hepimize yakın, hem hepimize uzak bir evrene, ülkemiz gerçeklerinin evrenine...

Önümde bir yığın kart var. Hani yılbaşı tebriklerinde kullanılacak resimli posta kartları var ya, onlardan... Hepsi Otyam'm objektifinden çıkmış yurt, ulus «manzaraları». Yoksulluklar içindeki güzellikler. Burada güzelliği bir anlığına duyulmuş, bir sezi, bir duyarlık olarak kullanmalı. Yoksulluk, bilinçsizlik güzel olamaz elbet.

Ülkemizde yoksulluk öylesine yaygın, bilinçsizlik öylesine yoğun ki, güzellik duygusu yaklaşamıyor yanlarına. Ancak arada bir, bir anlığına şimşek gibi çakıp sönüyor. İnsanlarımızsa güzelliği doğal bir güdüyle duyup gerçekleştiriyorlar. Bir kerpiç kulübenin kapısını badana ederken bir beyaz güneş doğurtuyorlar o kapının çevresinde, ya da pencere çevrelerini non-figüratif'ci bir ressamın elinden çıkmışa benzer biçimlerle süslüyorlar. Nasıldır halılarımız, genç kızların, kadınların kafalarından geçen, düşlerinden geçen dalgalanmaları hayallere sığmaz biçimlerle veren!.. Öyle işte!..

Anamur dağ köyünde nine - torun resmine bakıyorum. Nine torununa sıkı sıkı sarılmış bumburuşuk elleriyle. Yaşama karşı koruyor, biliyor iyi şeyler getirmeyecek gelecekteki yıllar o küçük çocuğa. Ne denli ayrı anlamlar var iki insanın gözlerinde. Yaşlı kadın korkulu, mutsuz, çocuksa dünyaya karşı şaşkın, ilgili. Bir tablo değerinde bu fotoğraf, as duvara, seyret dur! Acı, katı, batıcı bir şeylerin büyüdüğünü duyarak içinde. Sonra yine Anamur dağ köylerinde kabakla su taşıyan yaşlı kadın. Sanki taşıdığı yaşamın bütün acıları, ağırlıklarıdır, ezik, bitkin. Bu resimler birbirinden güzel: «Hoş Geldin Kardeşim»de yeni doğmuş bebeye bakan abla. Pek hoş geldin demiyor bence. Seziyor bilinçsizce bir mutsuzun daha katılacağını dünya nimetine, bir ağızın daha doymak isteyeceğini, kuşkuyla, biraz da öfkeyle...

Otyam'ın «Fotoğraflarla Anadolu» sergisini gördüyseniz bilirsiniz bu resimlerin anlam ve sanat gücünü. Ben bu resimlerin güzel baskılı bir albüm halinde, hattâ konuyu en başarılı biçimde işlemiş dizelerle süslü olarak basılmasını isterim. Her kitaplıkta yeri olacak bir yapıt olur bu. Ama şimdilik, alın gönderin yılbaşında bu resimleri eşinize dostunuza, yurt içine, yurt dı-

şına... Gerçek, hem de en acı gerçek nasıl şiirleştirilir, nasıl kalıcı hale getirilir, görsün bakanlar Bir şeyler duyulsun, bir saptamada, bir çözüme doğru gidişte etkili olsun bu resimler... Hep konuşan, hep anlatan, duyuran, gösteren, veren, açıklayan, yer yer kafamıza vuran, yer yer yüreğimizi burkan bu resimler!.. Bu resimlerdeki kadınlar, erkekler, yaşlılar, bebeler, atlar, inekler, eşekler, yani tüm bizim olanlar...

NE VAR NE YOK?

Bilgisayar çağı denecek önümüzdeki yıllara. Bilgisiyar, yani elektronik beyin. Her işi bırak ona, görsün. Her hesabın altından kalksın. Ayrım yapsın, soru sor, yanıt versin. Bizim adımıza iş gören, düşünen, sorunların altından kalkan bir aygıt. Bir uygarlık aracı! Bir öykü anlattılar geçenlerde: Bir kongrede çeşitli ülkelerin temsilcileri bu bilgisayara sorular sormuşlar, en güç, en çetin sorular. Aygıt hepsinin yanıtını o anda vermiş. Sıra, Türk temsilcisine gelmiş, yaklaşmış, bir soru da bizimki sormuş. Sen misin soran, bilgisayar başlamış zangır zangır titremeye, yığın yığın kâğıt çıkarıp koparmaya, sayılar, yazılar, çizgilerle dolu abuk sabuk yanıtlar vermeye... Şaşırmış bilgisayar uzmanları, nedir bu altından kalkılmaz, koskoca bilgisayarı deli eden soru? «Ne sordunuz?» demişler. «Hatırını sordum» demiş. «Ne var ne yok? dedim.»

Ne var ne yok?.. Sabahtan akşama hepimizin birbirine sorduğu soru. Ben size, siz bana, o buna, bu ona! Ne var ne yok? Yanıtı da kolayca veririz: Sağlık, hiç bir şey yok; iyilik; peki, sende ne var ne yok? En güzeli de bu sonuncusudur Sende ne var ne yok? Versin yanıtı da kalksın altından! Ama bilgisayar bu, adı üstünde, tüm bilgileri sayıp dökecek ille de ortaya! Başlamış edebiyat, fizik, kimya, matematik, coğrafya vb. tüm bilgileri nesi var nesi yoksa anlatmaya. Ama önce hangisi? En önemlisi hangisi? Çıldırmayıp da ne yapsın bilgisayar? Bizim kadar aklı yok

ki onun, dönsün o soruyu sorana, «İyilik sağlık, peki sizde ne var ne yok?» desin, yakayı kurtarsın...

Uydurmuşlar besbelli, ne var ki, yakışmış, uygun düşmüş hem bize, hem gerçeklerimize, hem koşullarımıza... En önemli sorunların altından çabucak çıkıvermemize, bizi güç duruma sokanları daha güç durumlara sokabilmek yeteneğimize... Nerede vardır böyle hatır sorma, hatır alma? Adam başlayıp tek tek nesi varsa nesi yoksa, başından ne geçmişse geçmemişse anlatacak! Dilimiz alışmış söylüyoruz, ama makine bu, şakası yok, her şeyi ciddiye alıyor. Bizim lâf olsun diye konuştuğumuzu bilmez ki!..

Evet, toplumumuz, hangi söz ciddidir, gerçektir, belirli bir inanca, içtenliğe dayanır, aldırmaz hale geldi artık. Uzun söylevler verenler, uzun yazılar yazıp yurt sorunlarını ortadan kaldıranlar, karşılıklı saldırılara girişenler, herkes bilir ki, bütün bunlar boşa sıkılmış sözcüklerdir. Söyleyen kişi unutur o dediklerini duyanlardan önce! Duyanların da bir kulağından girer öbüründen çıkar. «Kuru söz karın doyurmaz» diyen de biziz, ama bile bile kuru sözle adam kandıran, kandırmaya çalışan, zamanı çürüten de

Ne var ne yok? Ülkemizde, toplumumuzda ne var ne yok? Hele bu soruyu ciddi bir yanıtlamaya kalkın da görün! Ciltler dolar da taşar. Yine de sağlam bir yanıt veremezsiniz. Hem bir şey var mı «var» demeye değen? Bakıyorum çevreme, hiç bir şey yok. Hiç bir şey! Tam, «var» diyoruz, bir şeyler oldu, olacak sanıyoruz, bir de ne görüyoruz, eski tas eski hamam. Ne demişti 1950'lerin ünlü bir politikacısı, «Eski tas eski hamam; yalnız tellâklar değişti.» Aynı işi yaptıktan sonra, adamlar değişmiş ne farkeder? İşbaşına o gelmiş bu gelmiş, hepsi aynı işi, aynı biçimde, aynı anlayışta yaptıktan, hattâ hiç bir olumlu iş yapmamayı başlıca ilke edındikten

sonra...

Bilgisayar çağının tam egemen olmasını beklemekten başka çare yok. Birçok şey değişecek o zaman. Ne var ne yok? sorusu bir anlam kazanacak, bir şey var mı sorusuna dönüşecek gerçeklerimiz. Örneğin, toplum yönetiminde sorumlu görevlere adaylıklarını koymak mı istiyorlar, kendilerinde bizleri yönetme yeteneği mi buluyorlar, oturtacaksın bilgisayarın başına. Sınavdan geçireceksin elektronik beynin karşısında. Ne biliyor, ne istiyor, ne arıyor, ne özlüyor, sorular sorarak, sordurarak, yanıt vererek, yanıt alarak. Bakacaksın ki, iş yok bütün bu aday adaylarında, koyacaksın bilgisayarları yetki koltuklarının üstüne, bırakacaksın toplumu bu beyinler yönetsin... Daha iyi olur, daha yararlı olur, hiç değilse belirli bilimsel kuralların uygulanacağını önceden biliriz, hangi soru, hangi yanıtı çeker, anlarız. «Ne var ne yok?» diyemeyiz artık. «Bir şey var mı?» deriz, yoksa, o «bir şey»i kurmaya, yapmaya girişiriz, sonra «ikinci» şeyi, sonra bir daha, bir daha...

Bilgisayar çağına, hoş geldin diyelim...

DÜNYA BUNA BİR İNANSA!

Bir şarkı deyip geçmeyin. Kimi zaman insanoğlunu kapatılmış olduğu dört duvardan kurtarır, bir mutluluğun eşiğine getirir. Alışmışız şarkılarda uyutülmaya! Alaturka bu iş için! Çıkar aygın baygın hanım mikrofonun önüne, TV'nin karşısına bir başlar «ah» etmeye, «oh» çekmeye, «vuslat»lardan, «buse»lerden söz etmeye, geçip gidersiniz kendinizden! İçki de yardımcı olur buna. Dünden hazırsınız zaten aldanmaya, aldatılmaya. Şu dünya, şu gerçek dünya boş, en iyisi keyfine bakmak, çıkarını elde etmek, vur patlasın çal oynasın bu hayat böyle geçer!..

Oysa, şarkılar yaşamla dolup taşmalı. Yaşama bağlamalı kişiyi. Ölüme itmemeli, bezginliğe çekmemeli, umutsuzluk aşılamamalı. İşte Anadolu'nun bağrından kopmuş türküler: Acı vardır, ama alaturka şarkılardaki o vıcık vıcıklık, yaşamdan kopmuşluk yoktur. Türküler yaşama anlam verir, yaşamı güzelleştirir. Çalışmaya, direnmeye iter kişiyi. Bir direnç, bir güç kazandırır.

Şenay'ın şarkısını dinlediniz mi? «Şu dünyada en mutlu kişi - Mutluluk verendir» diye başlayanını? Bu kadarı bile yetiyor. Mutluluk vermek, verebilmek, bir huzur, bir rahatlık duymaktır. Böyle bir öğüt vermek de güzel, bu öğüte uymak da... «Şu dünyada en güçlü kişi - Güçlükten gelendir Şu dünyada en bilgin kişi - Kendini bilendir.» Böyle sürüp gidiyor. Ucuzlukları olan bir manzume belki. Zaten bir sözde, bir dizede «en» varsa bir kolaylık da vardır

orada! Abartma, gerçek sanatla ilgisiz bir şeydir. Kolaylıktır, ucuzluktur, basite getirmektir konuyu...

Ama bu şarkı bir anda yeni bir düzeye çıkarıyor dinleyeni. Belki de bir özlem duyuyoruz kimi gerçeklerin söylenmesine, yaygınlaşmasına, ondan. Kendini bilen elbette ki, en bilgin kişi değildir, ama saygıdeğer bir insandır. İsterse gerçekten bilgin de olabilir, madem ki, kendini biliyor, niye başka şeyleri de öğrenmesin, kendini bilmeyen biri, inanın ki, hiç bir şeyi bilemez, bilmediğini kabul etmediğinden, öğrenemez de...

Şenay coşuyor, şöyle sesleniyor insanlara: «Bütün dünya buna inansa - Bir inansa - Hayat bayram olsa.» Hayat bayram olur mu dünya buna bir insansa? Mutluluk vermek, kendini bilmek, güçlükten gelmek, sevmeyi bilmek... İnsanı, insan eden nitelikler bunlar. Ama, bu yalın şeyler de bulunamıyor çoğunlukla. Ne mi var bol bol? Sömürmek, ezmek, yıkmak, çiğnemek, yalnız ben, yalnız ben, demek... Sen demesen, başkaları diyorlar bunu! O zaman ezilen hepimiz oluyoruz. Öyleyse ezilmemek için ezmek yenilmemek için yenmek, yıkılmamak için yıkmak... Şarkılar, türkülerde bile buna uymak! Böyle sözler düzmek, böyle ezgiler yapmak, hep bir ağızdan o sevgisiz, o yavan, o insan düşmanı, sevgiye karşı dizeleri söylemek, sonra da bunları yaşamda uygulamak...

Şenay'a ödül vermişlerse bu şarkısı için, bundan işte... İnsanı insan eden nitelikleri şarkısında övdüğünden... İnsanları «insan» gibi duymaya, düşünmeye, davranmaya itelediğinden... «Bütün dünya buna inansa - Bir inansa» dediğinden... İnanır mı, inanacak mı? «Gerçek insan» denen yaratığın yeryüzünde ağırlığını koyacağı, insan olmanın baş koşullarının benimseneceği bir gün gelecek mi? Yoksa, «ezeli bir şifadır aldanmak» diyerek daha yıllarca kendimizi avutacak mıyız?

Şarkılar, şiirler, romanlar, sanat yapıtları bizi büyük bir mutluluğa hazırlamalı, götürmeli, ulaştırmalı... İleriye hep ileriye, aydınlığa, güzelliğe... Sanatın görevi budur, insanoğlunun yararına çalışmak, insanın «insan» olmasını sağlamak... Şenay'ın şarkısı bütün bunları hatırlattıysa, size de bir şeyler verebildiyse ilk başarıyı sağlamıştır bu yolda.

«Şu dünyada en üstün insan İnsanı sevendir.» Sevmek, bir kişiyi sevmekle başlar her şey demişti ya Sait Faik... Öyle işte, öyle... Her şey sevgiyle başlar, ama sevgiyle bitmez. Ama, başlangıçtır önemli olan...

BİR DE YARIN VAR...

İnsanlar vardır, korkular yaratırlar, çevrelerini sindirirler, yaşadıkları günlere basarlar damgalarını. Büyük görevleri vardır, ağır sorumlulukları vardır, heybetli adları, görünüşleri vardır. Arabalarla geçerler caddelerden, büyük törenlerde görünürler uzaktan. Karşılarına gelen herkese tepeden bakarlar. Ağızlarından çıkan en küçük söz mutluluklar yaratır, mutluluklar söndürür.

Bir düşünün, bir bakın çevrenize, böyle nicelerini görürsünüz. Korktuğunuz, çekindiğiniz, yerine göre bir yardımını istediğiniz, bir çalımından ürktüğünüz nice «büyük» adam!.. Ama nedense hep içinde olduğunuz günlerin, hattâ günün büyük adamlarını hatırlayacaksınız! Dünküler, önceki günküler hep unutuldu. Sahi on yıl, yirmi yıl, otuz yıl öncenin de sözleri emir yerine geçen, gölgesi ürkü yaratan büyükleri vardı, n'oldu onlara? Hem adları neydi? Bakın adları bile kalmamış belleğinizde! Kimdi, kimlerdi onlar? O, yanlarına varılmayan kişiler?

Sonra ne olur Yıllar geçer, iktidarlar değişir, insanlar yaşlanır. Gider o koltuklar, masalar, arabalar, hüküm altındaki adamlar. Gider her şey! Bir de bakarsınız, o dünün, önceki günün büyük adamı, o yerleri titreten kişi bir akşam üstü sokaklarda dolaşıyor tek başına. Ya karısını takmış koluna Boğaz kıyılarında bir kahveye gitmiş. Belki eskisinden daha mutlu, daha huzurlu. Görür geçersiniz. a bu «o» mu? Vay ca-

nına, demek uzaktan öylesine korku veren, hışmından geçilmeyen falanca bey, filânca beyefendi, feşmekânca efendi, ağa, bilmem ne, demek buymuş! Ne de korkmuştuk bundan, biz o günlerde. Bir gün okulun önünden bir geçti, rüzgârından ortalık toz duman oldu! Bir gün, bir gün, bir gün... Olaylar, öyküler anlatılır o kişi üzerine. Ama yıllar sonra karşılaşınca şaşar kalır insan. Buymuş, demek buymuş! O giysiler, o şatafat, o gösteriş, o afur tafur, o caka, o takma, o sahte güç, püf diye sönmüş! Neyse o insan, olduğu gibi çıkmış ortaya...

Ben çok yaşadım bu hali, bu şaşkınlığı. Gerçi çok bağlanmadım öyle aldatıcı durumlara. Hiç yutmadım diyemem, ama az yuttum gerçekten büyük olmayan kimselerin büyüklük gösterilerini, pozlarını... Belki de alışverişim olmadı pek öyleleriyle. Zaten, kim büyük adam pozları alır, gerçekten büyük değildir. Büyük adamlığa özenilmez, olunur. Kendiliğinden... Ama bir koltuk, bir masa, bir araba, bir geçici iktidar, bir buyurma yetkisi, hattâ insanları bir süre için cezalandırma, şunu yapma, bunu etme gücü, vermez kimseye bu kalıcı önemi, büyüklüğü...

«Büyüklük» günlerinde çok can yakan, çok acı veren, insanların nefretini kazanan bir kişi doğal boyutlarına indiği zaman, olduğundan daha da çok küçük görünür. Zordur böyle birinin toplum yaşamına karışması, insanların içine girmesi. Geçtiği yerden başlar çevrilir başka yöne. Dudaklarda alaylı gülümsemeler belirir. Derken biri çıkar hatırlatır o eski günlerin çirkin olaylarından birini. Eski «büyük» adam başlar bu kez yorumlara, öyle değildi, böyleydi gibilerden kendini kurtaracak açıklamalar yapmaya. Böyle bir anı muhakkak yaşarlar o sahte büyükler. Bilsinler yaşayacaklarını kendilerini en büyük, en güçlü, hattâ en en büyük, en en güçlü sananlar... Bilsinler ki, bir gün gelir çıkarlar toplu-

mun içine zırhsız, koruyucusuz, tek başlarına.

İşte şu dün bakandı, başbakandı, valiydi, bilmem ne müdürüydü, milletvekiliydi, parti yöneticisiydi... Halk yollara dizilir beklerdi, omuzlara alırdı, arabasını sırtlardı, resmi, adı her gün gazete manşetlerindeydi, her şey dilinin ucundaydı. Şimdi kös kös dolaşıyor başkentin arka sokaklarında, Boğaziçi meyhanelerinde, Beyoğlu kahvelerinde. Görüp geçiyoruz, önce tanımadan, sonra birden hatırlayıp, «A! Bu filânca değil miydi? Bak Tanrı'nın işine, düşmez kalkmaz...» diyoruz. Acıyarak ya da eğlenerek... Yaşantısı boyunca bu eski «büyük» neyi hak etmişse... Kişi saygıya, sevgiye lâyık olmalı, yaşamının her çağında... Ama, az böyleleri. Bir avuç bile değil!

KÖPEĞE DİKKAT!

«Dikkat, köpek var.» Her yerde göremezsiniz bu yazıyı. Yalnız büyük köşklerin, görkemli yalıların kapılarında asılıdır bu tabelâ: Dikkat köpek var. Girmeyin, yaklaşmayın, içeriye bir göz bile atmayın demektir bu. İnsan daha çok ilgileniyor, bu parmaklıklarının arası bile sımsıkı kapatılmış bahçe kapılarını aralamak, içeride ne var, ne yok görmek isteği uyanıyor birden. Halk görmesin, imrenmesin, aklına kötü şeyler gelmesin. Doğu'daki ağalar şölenlerde yer içer, artıkları da köpeklere dökerlermiş. Bir konuk şaşmış, acımış o güzelim yiyeceklere. Niye hizmetçilere, uşaklara, yanaşmalara, ırgatlara vermediklerini sormuş, niye insanlar yemiyor da, köpekler yiyor o etleri, tavukları, meyvaları, bilmem neleri! Ağanın yanıtı korkunç: «Alışmasınlar, bir kez tadarlarsa, artık hep isterler.»

Yoksunluk, yoksulluk yaygınsa, mutlu bir azınlığın en üstün bir düzeyde yaşaması çirkin kaçar. Bunu önce, o mutlunun mutlusu kişiler farkederler. Gözden saklanmaya çalışırlar, duvarların ardına, büyük bahçelerin içine çekilirler. Arabalardan inmezler, ancak kendileri gibi olanlarla düşer kalkarlar. Toplumun erişilmez, dokunulmaz, neredeyse görülmez bir parçası olarak yaşarlar. Ayrıcalıklı bir küçük toplumdur onlar. Kapılarına «Dikkat köpek var!» gibi korkutucu levhalar asarak ilgileri dağıtmaya, meraklı gözleri özel yaşantılarından uzak tutmaya çalışan...

Ne zaman, «Dikkat köpek var» yazısını görsem hemen o köşkün, o villânın sahibini düşünürüm. Gözümün önüne iri göbekli bir para babası gelir. Şoförü açar kapısını arabanın, iner, yoldan geçenlere şöyle bir bakar acırcasına, o sımsıkı örtülü, en küçük delikleri bile tıkalı bahçe kapısı açılır, bir anlığına görülür denize doğru uzanan bir park. Bahçıvan, hizmetçi, şoför sıra sıradır. Evin beyi sanki büyük bir savaştan dönmüştür, zaferler kazanmış olarak... Çekilirsin yolun kenarına, kısacık bir an görürsün bahçenin derinliğinden denizi. Adını bilmediğin çiçekler, garip bitkiler, yazlık koltuklar... Ayrı bir evrendir burası, birkaç metre ötedeki sokaktan kopmuş, kendi mutluluğunu en dar bencil duygularla yaşayan yabancı bir gezegen.

Yürüyün Boğaz kıyıları boyunca, hep yalı, hep yalı, hepsinin kapısı tıkalı, «dikkat köpek var» tehdidiyle... Kıyılar halkındır, ama zamanında parsellemişler kıyıları! Bir avuç mutlu kişinin akşamları halkın gözünden kaçarak denize bakması, iki tek atması için... Ararsınız, denizi zor bulursunuz. adam kapmıştır denizin bir parçasını kimi zaman, ev de yapamamış, apartman da dikememiştir, ne yapmıştır, dikenli tellerle örtmüştür denizle cadde arasındaki görüntüyü... Dikenli teller delik deşik eder Boğaz sularını. Kim ne yapacak senin boş arsanı, niye bu dikenli teller, yalını yaptırana dek, bırak isteyen gelsin otursun kıyıya, bir rahat soluk alsın, denizi duysun! Hayır olmaz, dikenli teller dikecek halkla deniz arasına!..

Bakmayın siz o levhaya, çoğunda köpek de yoktur ya, bütün istedikleri, korkutmak, yaklaştırmamak, kapı aralığından bile içeri baktırmamak! Ben köpek möpek görmedim böyle yalılarda, köşklerde. Varsa da minicik bir süs hayvanıdır, ya da bağlıdır sıkı sıkı. Gelen zengin konukları da ısırır yoksa o vahşi köpekler. Lüks

villâların, görkemli yalıların köpekleri tehlikesizdir, «Dikkat köpek var» bir korkutmacadır yalnızca... Ama, üzerinde durulması gereken o levhayı oraya asmayı düşünen kafanın içindeki, o gizli niyetin ardındaki... Mutlu azınlığın kendini halk çoğunluğunun ilgisinden, dikkatinden, yakınlığından uzakta tutmak isteyişi, bundan büyük yarar umuşu...

Dikkat köpek var, burada park yapılmaz, yazılarını gördünüz mü, orada kendini toplumun üst katlarında sayan biri oturuyor demektir. Evinin önü, yani sokağın o parçası onundur, deniz onundur, gökyüzü onundur, insanlar onundur, tüm mutluluklar onundur. Niye onundur? Çünkü, yolunu bulmuş para kazanmıştır, yolunu bulmuş servet yapmıştır, yolunu bulmuş onu bunu ezmiştir. Bu yüzden oraya buraya levhalar dikebilir, yasaklar koyabilir. «Dikkat köpek var.» Kim o köpek? Çok düşünmeyin bu konuları, tehlikelidir.

Orhon Arıburnu bir şiirini, «Bu insanlar kimin Benim Kör ol Selim» diye bitirir. Her şeyi kendinin sayan, her şeyin tapusunu üzerine çıkartan insanlardan biridir o Selim: «Bu dağlar kimin Benim Bu bağlar kimin Allah mısın Selim» diye başlar, sonra, «Kör ol Selim» diye biter o şiir... Siz de o, «Dikkat köpek var» levhasını gördünüz mü, Arıburnu'nun bu dizelerini hatırlayın, bir güzel okuyun içinizden, yeter!..

PAZARI YAŞAYIN

Bakın gene kar başladı. Şöyle bir görünüyor, derken yok oluyor. Trençkotla çıkmışsanız, ertesi sabah paltoyu çekip alıyorsunuz dolaptan. Yok, daha kış ortasındayız, sıkı giyinmeli. Bu kez paltolusunuz, kar yağsa ne çıkar, ama bir de bakıyorsunuz ortalık günlük güneşlik. Otobüste, dolmuştà başlıyor bir sıkıntı, bir bunalma!..

Şimdi evinizdesiniz, soba başında, bir koltukta, bir kanapede, yani rahat bir köşede... Pazar sabahının keyfini çıkarıyorsunuz. Gazete elinizde, çay bardağı masada. İşte mart ayını da devirmek üzereyiz. Oh! Nisan bir geldi mi, sonu mayıstır, derken yaz kapımızda... Bir kışı daha geçirdik demektir. Kişi ilkyazın kapısında yeni umutlara kaptırır kendini. Kişisel yönden, toplumsal yönden... Güneş huzur verir, mavi gök umut, insanların gülümseyen yüzleri rahatlık...

Ama daha marttayız. Biraz erken değil mi ilkyaz düşü kurmak? Bakarsın kar bastırıverir. Taşıt bulamazsın eve gidecek. Ekmek bulamazsın alacak. Ana-baba gününe döner her yan. Telefon işlemez, zaten zor akan sular büsbütün yiter gider. Çok umutlanmamalı ki, düş kırıklıkları öyle güçlü olmasın. Kişisel hesaplarınızda da... Her gün bir şeyler getirir zaten, kendiliğinden. İsteseniz de istemeseniz de... Zaten sizin isteyip istememenize bağlı da değil bu. Yaşam doğurgandır, siz olup bitenlerin seyircisi kalıverirsiniz birden. Şaşmaktan bütün bunlar da olacak şey miydi? der, kala kalırsınız...

Alışmışız, alıştırmışlar hepimizi. Pazar günle-

ri söyleşi yazıları okunur... İnsanlar bir güncük, üzen, bunaltan olaylardan kopsun, şöyle rahat birkaç saat geçirsin, radyoda fasıl dinlesin, konser dinlesin, plak çalsın, kitap okusun, dostlarla sohbet etsin, sırt üstü uzansın, bir «oh» desin, gerçekten «oh» çekmediğini bile bile!.. Bir de TV olsa pazarları sabahtan akşama dek, tamam olacak keyfimiz! Sirk Dünyası, Uzay Yolu, o hiç değişmeyen reklâm programları, bitmez tükenmez açık oturumlar, bilmem neler! Olsun varsın, göz oyalıyor, dünyayı, sorunları unutturuyor hiç değilse! İstenen de o! Kimi zaman bizim de istediğimiz o! Öyleyse TV'ciler başarıyorlar işlerini. Uyutuyorlar bir güzel hepimizi. Sorunlar, dertler, sıkıntılar askıda kalsın. Seyret dur gözüm, al sana gevezelik, al sana bir incir çekirdeği doldurmaz çizintiler, görüntüler, al sana vakit öldürme oyunları!..

Ne iyi şeydir şu gevezelik, hiç bir temele, hiç bir sorumluluğa dayanmayan şeyleri yazmak, konuşmak! Ne kimse kızar sinirlenir, ne de onun bunun düşmanlığını çekersin... Her gün otur şu şöyle olmalı, bu böyle olmalı de, hiç biri istediğin, özlediğin gibi olup bitmesin... Kişi bu, dayanamaz bunca yenilgiye, yıkıntıya, kimse bir şey bilmiyor, anlamıyor, bu karmakarışıklık ortasında kimse birbirinin dediğini bile duyamıyor!..

İyi ki bugün pazar. Beni kurtaran da bu işte. Ne olduğunu, nereye gideceğini, nasıl sonuçlanacağını, hangi yönde yürüneceğini bilmediğim konularda görüş, düşünüş ileri sürmekten kurtardı beni günün pazar oluşu... Akşama kadar da düşünmeyeceğim bile böyle işleri, bırakın yazmayı!.. Bir gün bir gündür. Yarın ise bir başka gün... Yarın gelsin, söyleyeceklerimizi yarın söyleriz. Şimdilik seyredin pencereden karı, yağmuru, güneşi; bakın TV'ye, okuyun eğlendirici yazıları, kitapları! Yarın, nasıl olsa gelecek, iyiliğiyle, kötülüğüyle...

«YARIN BİZİMDİR!»

Melek yüzlü bir çocuk. «Yarın benimdir, bizimdir» diyor. Sesi de kendisi gibi. Pürüzsüz, aydınlık. Mutluluk veren bir ses. Yarın bizimdir, yarın bizimdir. Önce mavi gözlerini görüyoruz, sonra yüzünü, daha sonra üniformasını...

Yıl 1931'dir. Aşırı sağcıların, Nazilerin zorbalık eylemleriyle Almanyayı birbirine kattığı yıllar. Bir ufak tefek adam çıkmıştır ortaya. «Yarın bizimdir» demiştir. Önüne gelene solcular, kızıllar diye bağırmıştır, adam dövdürme taburları kurarak yol kestirmiştir, kendisine karşı çıkanları, Yahudileri, sol düşüncelileri yok etme yollarını aramıştır. İşte o Almanya'nın bir kır lokantasında geçer yukarıdaki sahne. On beş on altı yaşlarında bir Hitler genci meleklerinki kadar saf, duru, inandıran, dinleyenleri kendine çeken, bağlayan sesiyle, «Yarın bizimdir» şarkısını söylemektedir...

«Kabare» filmini gördüyseniz, en etkili sahnenin hangisi olduğunu bilirsiniz. Ne o kabare havaları, ne o ikili garip aşk öyküsü, ne yalnızlığında bunalmış genç kızın serüveni, ne o, ne bu! Adım adım yaklaşan Nazi terörünün rüzgârıdır duyulan her adımda... O melek yüzlü çocuğun o Tanrısal şarkısı da değişi değişiverir giderek. O kilise ilâhilerine benzeyen şarkı marş oluverir birden. Önce gençler, kanları kaynayan gençler katılırlar, sonra kızlar, sonra orta yaşlılar. Yarın bizimdir, benimdir! Kim istemez yarına sahip olmayı? Bir yaşlı vardır yüzü buruş buruş,

bir odur katılmayan marş haline dönüşen o güzel şarkıya. Yok yok, marş olunca şarkı da yitirir güzelliğini; çünkü, yarın yalnız bizimdir anlamına gelmeye başlar o şarkı, yarın bizimdir, başkalarının yarını yoktur, yani biz öcümüzü alacağız, bin yıllık büyük Almanya'yı kuracağız, başkalarının yarını olmayacak, bizim yarınımız kurulacak! Bir o ihtiyar adamdır ayağa kalkmayan, o marşa katılıp inançla, güvenle yarın bizimdir demeyen...

Oysa, iktidardaki orta sınıf ne hesaplamıştı? Naziler, komünistleri önleyecek bir kalkandır, onları kullanmalıyız, onlardan yararlanmalıyız. Sağ ile solu durdurmalı, yenmeli, sonra da sağı temizlemeli. 1931'lerin Alman kentsoylusu, soylusu, sanayicisi, tüccarı, iş adamı, zengini hep böyle düşünür. Hoşgörür sağın güçlenmesini, örgütlenmesini. Hitler'in bir lider olarak sivrilmesini ister, parayla destekler onu. Ama bir ulusun içine o öç alma, o kin, kan dökme hırsı bir kez girmesin! Ne denli ekinli bir topluluk da olsa şiddet tohumları yeşerecektir er geç. Melek yüzlü gençler, Tanrısal sesler, yaşama sevinci veren şarkılar, hepsi hepsi değişecektir. Kabarelerde bacak sallayan kızlar bile toplumun eğilimine uyacaktır. Sokaklarda yapılan kaz adımı yürüyüşler sahnede tekrarlanacaktır. «Biz sağı idare ederiz, onlar solu durdursun, temizlesin» görüşü bir yerde iflâs edecektir...

Yarın bizim olacak!.. Dünyanın en uygar toplumlarından biri bu düşle batağa saplandı. Milyonlarla ölü bu düş uğruna verildi, bu ele geçmez «yarın» uğruna... Evet, toplumlar, hattâ en uygar olanları bile çoğu kez kutsallığı şüpheli davalar, ülküler için çılgınlaşırlar, sağduyularını yitirirler. Geri kalmış, geri bıraktırılmış toplumların gözünü boyamak ise çok daha kolaydır. Büyük sözler, kutsal inançlar, göz alan ülküler hemencecik sürükler batağa, uçuruma o

ülkelerin insanlarını. Toplumlar çok dikkat etmelidir kendilerini ardları sıra sürüklemek isteyenlere. Umut veren, coşturucu şeyler söyleyenlere...

«Kabare» filmini seyrederken filmin ana konusunun dışında böyle şeyler düşünüyordum. Kötü tohumların hiç farkına varılmadan nasıl büyüdüğünü, alaya alınan eğilimlerin, her an baskı ve kontrol altında tutulacak sanılan ters görüşlerin nasıl yaygınlaştığını... O melek yüzlü, melek sesli çocukların «yarın bizim olacak» diye nasıl bugünlerini, yarınlarını zindan ettiklerini. «Dünya bir kabaredir» diyordu Liza Minelli. Bense o köy kahvesinde şarkısını marşa dönüştüren melek yüzlü genci, ona benzer milyonlarca genç insanın acı yazgısını yaşıyordum. Daha sonraki yıllarda hangi fırtınada yok olup gittiklerini, yarın bizimdir diyerek ellerindeki yaşam parçasını da yitirdiklerini... Buna benzer bir şeyleri...

İYİ ADAM OLMAK

Ölüm ilânlarında görülür: «İyi adam.» İyi adam falanca ölmüştür. «İyi adam» sözcükleri o ölenin tanımıdır. Mühendistir, tüccardır, avukattır, bilmem necidir, sayarlar, sonra da eklerler: «İyi adam.»

İyi ne demektir? İyi olmak nasıl bir şeydir? Yaşamı boyunca nasıl «iyi» olunur durmadan? Ya da bir muhasabesi mi yapılır tüm yaşamın, iyi yan ağır basarsa mı o insan «iyi» sayılır? Yoksa lâf olsun diye mi iyi insandı denir kim ölmüşse onun ardından?

Oysa, iyilik görece bir şeydir. Sana göre iyidir de, ona göre kötünün kötüsüdür. Niye? Öyle işte. Bir bakış, bir anlayış sorunu. Kimi vardır mahallesinde iyi insandır, akşamları gelirken pencerelere bakmaz, kadınlara göz atmaz, evde karısını dövmez, çapkınlık etmez! Konu komşunun gözünde «iyi»dir o! Hele bayramlarda mahallenin yoksullarına bir yardım da yaparsa tamamdır, bu tanımı gerektiği gibi hak etmiştir. Kimi de namazında niyazındadır, o iyi olmayacak da kim iyi olacak! Kimi de konuşmalarında herkesin iyiliğini ister görünür, onun bunun derdiyle ilgilenir, öğüt verir, dilekçelerini yazar, işlerine koşar, o da iyidir elbet. Öte yanda, yapmadığı kötülük yokmuş, o ayrı! Daha nice «iyi»ler var böyle! Dersini bilmeyen, hiç mi hiç çalışmayan bir öğrenciye geçerli not veren öğretmen «iyi» midir, «kötü» müdür? Öğrencilere göre iyinin iyisi...

Dostoyevski'ye göre, iyilik öyle kolay yapılır, gerçekleştirilir bir şey değildir. «Hepimiz boyuna iyi olduğumuzdan dem vuruyoruz. Ama böyle bir kahramanlığı yapmaya yetecek kudret hangimizde var?» Evet, iyi olmak bir kahramanlıktır. Çünkü, kendi bencilliğini yenmeye çalışmaktır, aşmaktır iyi olmak. Kolay yapılır iş midir bencilliğinden kurtulmak? Her şey, hattâ herkes, bütün yakınlarımız uzaklarımız bizi önce kendimizi, hep kendimizi düşünmeye iter. Bakarsınız adam, kadın, bey, efendi herkes kendi gemisini yürütmek hevesinde, bir siz mi kaldınız başkalarını düşünecek, onun bunun iyiliğini isteyecek? İşte burada başlar Dostoyevski'nin o kahramanlık dediği, bir anlamda da İsa peygamberin bir tokat daha yemek için öteki yanağını da uzattığı an... Evet, iyi adam, iyilik örneği varlık, İsa peygamber ne oldu? Çarmıha gerildi sonunda! Kahramanca sürdürdü savaşını, hep iyilik için, insanlar için!.. Niye «iyiler»e peygamber gibi insan derler, evliya gibi derler, ermiş derler? İyiliği, çok iyiliği yakıştıramazlar insanoğluna, ondan...

Sonra, iyilik görülen bir şey değildir. Kötülük her an yaşar ortalıkta. Unutulmaz, silinmez, korkutur, ürkütür. Bize bir kötülük yapanı yaşam boyu unutmayız, kızarak, korkarak yaşatırız o insanı, o kötülüğü en derin yerimizde. Ama bir başkası iyilik etmiş, iyi bir davranışta bulunmuş, hatırlar mısınız sonra onu? Bir düşünelim bize iyilik edenleri, hepsini unutmuşuzdur. Bilerek. isteyerek. İnsanoğlu iyiliğe karşı, iyiye karşı bir yaratık. Kahraman olacak ki, «iyi»den yana çıkabilsin, iyiyi savunabilsin! Oysa milyonlarca, milyarlarca insan yaşamak savaşını veriyor yeryüzünde. İyiliği, iyi olmayı düşünecek durumda değil! Sen vurmasan, karşındaki vurur. Sen kapmasan, karşındaki kapar. Sen yerleşmesen o yere, karşındaki yerleşir daha önce. Sen

yemezsen, o yer. Niye düşünmeli başkalarını? Ancak, insan kahraman olacak ki, bunu yapabilsin, bütün bu yenilgilere, yıkılışlara katlanabilsin. Gülerek, ezilmeyerek, daha da güçlenerek.

Ama, en beğendiğim sözü André Gide söylemiş bu konuda: «Her türlü kötülüğü yapmak elinde iken, bunu yapmamaktır iyilik.» Evet, budur iyilik. Size bir şey kötü mü, çirkin mi geliyor, yapmayacaksınız. Nice kayıplarınız, zararlarınız olacağını bile bile yapmayacaksınız. Bu olgunluğa erişmek, iyi olmaktır. Ama bakın bir çevrenize kaç kişi var böyle? Kaç kişi bu hesabı yapar davranışlarında, konuşmalarında? Neyse ki, ölünce herkes iyi olur, iyi diye anılır! «İyi adam» derler bütün ölenlere. Belki de bu yüzden, iyiliği hiç değilse kişinin ölümünden sonra yaşatmak istediğimizden... Yaşam sırasında yok böyle bir şey. Hiç değilse ölümden sonra olsun diye...

GİZLİLİKTE ERDEM YOKTUR

Kimse bir şey söylemiyordu önce. Bir iki kişiydi karşı çıkan. Ötekiler susuyorlardı, ya da bu konuda bir soru sordunuz mu, size hak verdiklerini bildiriyorlardı. Sanılıyordu ki, çoğunluk o işten, o görüşten yanadır. Koca bir masanın çevresinde toplanmış otuza yakın kişi. En yüksek öğrenimlerden geçmiş, kitaplar yazmış, kitaplar okumuş, yaşamın belirli düzeylerine ulaşmış. Ne başkalarından, ne de birbirlerinden korkuları olmayan, olmaması gereken!

Kalkıp, «Ben böyle düşünmüyorum, ben öyle davranılmasını doğru bulmuyorum» diyebilmeliydiler. Demediler ama... İki gün, orasından burasından kurcaladılar, işi yokuşa sürdürdüler, şöyle olsa daha iyi, böyle yapılsa daha doğru diye öneriler yaparak... Bir ikisi açıkça söylüyordu görüşlerini, «Olmaz, bu doğru değil, ben karşıyım» diye. Yanlıştır, doğrudur bir şey, bir konu, orası tartışılır, ama kişilerin, o işle, o sorunla ilgili kişilerin ne istediklerini, ne düşündüklerini açıkça belirtmeleri gerekir her şeyden önce...

Derken biri önerdi: Kapalı oy verilsin bu konuda! Evet mi, Hayır mı? Yazalım kâğıtlara, birbirimizden gizli, kim evet dedi, kim hayır, kimse bilmesin, gizlilik içinde olsun her şey, evet diyenler hayır diyenleri tanımasın, hayır diyenler evet'çileri mimlemesin! Alırsın kâğıdı yazarsın «hayır» diye. Karşılıklı konuşurken yapamadığını, belirtemediğini gizlilik içinde yaparsın

kahramanca! Oylar verildi, toplandı, sayıldı. «Hayır» kazanmıştı. O iş olmayacaktı, iki gündür sürdürülen tartışma gereksizmiş meğer! Niye başta yapmadılar o kapalı oylamayı öyleyse? Bunun için, işi sürdürerek yozlaştırmak, sonunda da reddettirmek için!..

Oysa, açık oylansaydı «evet» kazanacaktı. Çünkü, yüz yüzden utanır. Hayır diyemez kimse hayır denilmeyecek şeye. Derlerse ayıp olur, duyarlar bunun ayıbını! Orada «evet» denilmesini isteyen arkadaşları da var üstelik. Onların gözünde küçük düşerler. Belki gelecekteki kimi çıkarlar tehlikeye girer. Gizli oy verilirse sorun yok. Kim ne yapar, kim ne eder bilinmez. Kimse kimseden utanmaz. Öyle de oldu, «hayır» büyük çoğunluğu alınca kimsenin yüzü kızarmadı. Birden konuştu açık açık «hayır» demiş olan kişi, o işin yapılmasını doğru görmeyen kişi! «Bakın herkes benim gibi düşünüyordu, biliyordum bunu. Açık oylansaydı «evet» kazanacaktı, iyi ki gizli oy istemişim.» Haklıydı, doğruydu, yerindeydi bu sözler...

Kapalılık, gizlilik bir sığınaktır kimi insanlara. Karanlığa bürünmek, kurtarır aydınlıkta bazı davranışlara girişmekten korkanları. Açık insanlar için, karanlık düşmandır. Her işi çıkmaza, yanılgıya, batağa götürür. Göremezsin gerçeği, yolu, yanlış sanılar ağır basar, garip ürküler... Gizli istekler, özlemler besleyenler ise çağırırlar karanlığı, gizliliği yardıma. Yaşamın her alanında böyledir, en ufak işten en büyüğüne dek, özellikle politika alanında, toplumu yönetmek savında olanlar arasında. Açık söylememek bir şeyi, açık yan tutmamak, tutmaz görünmek başarı kazanmanın en kolay yolu sayılır. Ama, gizli oy vermek söz konusu olunca, o zaman içyüzleri anlaşılır böylelerinin. Anlaşılmaz sanılır, daha doğrusu kendileri öyle sanırlar, yanılırlar oysa. Anlayan anlamıştır anlayacağını! Kimse aldanmaz oynanan bu gizlilik oyununa...

Ben de bulundum böyle oylamalarda. Açıklıkta başka, kapalılıkta başka görünenleri tanıdım. Çekmek gerekti hepsini aydınlığın orta yerine. Düşüncelerini apaçık ortaya döktürmek gerekliydi. Kimi zaman karanlıktan yana olanlar ağır bastı, yendiler açıklıktan yana olanları. Kapalı oylamalarda gerçek düşüncelerini belirttiler «hayır» ya da «olumsuz evet»lerle. Şaştım, belirli bir bilgi, insanlık düzeyindeki, aydın kişiliği taşıyan bütün bu insanların gerçek düşünceleriyle ortaya çıkmaktan kaçmalarına! Karanlığa saklanmalarına!..

Düşüncesinin sorumluluğunu yüklenmekten kaçınan; hem de küçük çıkarlar, gereksiz hesaplar uğruna inandığını yerinde, zamanında bildirmeyen kişiler nasıl aydın sayılırlar? diyeceksiniz. Doğru, toplumumuz böyle aydınlar yüzünden sağlam, olumlu bir kişiliğe ulaşamıyor. Bocalamamız hep bu düşünce karanlığından, korkaklığından, ikiyüzlü davranışlardan...

UFUKTAKİ IŞIK...

«Çocukluğum Kuşdili çayırında geçmişti benim. O zamanlar hep daha güzel, daha mutlu günlerin geleceğine inanırdık» diyor Nedim Günsür. O Luna Park'lar, uçurtmalar, hep o günlerin bilinçaltına itilmiş izlenimleri... Mutluluk arar sanatçı. Her şeyden çıkarır, yaratır mutluluk öğesini. İnsanları mutlu kılmak, aldatmak, uyutmak değildir. Yanlıştır bir sanatçının insanları uyutacağına inanmak. Bakarsınız bir şair, bir ressam, çağının gerçeklerine uzak düşmüş, ama hangi gerçeklere, her gözün gördüğü, her elin değdiği yaşam olaylarına. Demek sanatçı gerçek saymıyor o gündelik görüntüleri, onları aşıp daha sağlam bir gerçek arıyor, insanın gerçeğini, daha kalıcı, daha sürekli, daha güçlü olanını. Daha anlamlı bir yön vermek için yaşama.

Sanatçı, hem herkes gibidir, hem değildir. Kimse, «Bak neler oluyor, sen neler yapıyorsun» diyemez ona!.. O zaman al fırçayı, al kalemi sen yap bu işi!.. Yaparsın, ama ortaya koydugun sanat yapıtı olmaz, geçici bir görüntü olur, bir gazete haberi olur. İnsanlığın, yaşamın, doğanın yorumudur sanat. Onu da, gerçekten sanatçı olan kişi yapar. Görünen her şey gerçek değildir, aldatıcıdır. Sanatçının gözü, sezişi, anlayışı daha derine iner, daha kapalı olanı çıkarır ortaya. Uzun sürer bu iş. Herkes ilk bakışta, ilk okuyuşta kavrayamaz, anlayamaz, ama gelecekte çıkar o sanatçının yaşadığı çağın anlamı iyice ortaya... Kuşaktan kuşağa gider, ölmeyerek...

Yapı Endüstri Merkezi'nin yayınladığı «Yapı»

dergisinde ünlü ressam Nedim Günsür'le yapılmış bir konuşma var. Günsür kendini, sanatını anlatıyor orada. Zonguldak günleri, Paris günleri, izlenimcilikten yurt gerçeklerine geliş, ama sanat çizgisini yitirmeden, sanatçı duyarlığını yok etmeden... Günsür her güçlü sanatçı gibi büyük savlar ileri sürmüyor. Hele, «Ben şöyle yaptım, böyle ettim» demiyor hiç! Resmini yapıyor, içinden geldiğince, duyduğunca, yaşadığınca... O işçiler, o gurbetçiler, o Luna Park eğlenceleri, o Paris resimleri, o uçurtmalar, hepsi hepsi bir yaşam hüznünü veriyor, duyuruyor kişiye. Hüznü silip atmak zor demirbaş defterinden!.. Sanatçının demirbaş dostu, arkadaşı hüzündür hüzün. Yıpratıcı, yıkıcı değildir bu duygu, besleyicidir, doyurucudur, yaşam gücü vericidir...

«Yapı» dergisinin yazarı soruyor: «Şimdi umuttan çok, bir hüzün, bir yalnızlık var sanki resimlerinizde. İnsanlar pek mutlu değiller gibi.» İnsanlar sanat yapıtında nasıl mutlu görünsünler gerçek yaşamda değillerse?.. Sanatçı düşlerle kendini aldatamaz, hattâ hiç aldatamaz. Toplumun yüreğidir, beynidir o. Yıkılmışlıktan, bezginlikten çekip sıyırmak ister zaman zaman insanları, bir simge yaratır uçurtmalarla, güzel görüntülerle. Bilerek, isteyerek yapar bunu. Bir toplum kimi zaman düşer bir umutsuzluk denizine, batağına. Sanatçıdır bir umut aydınlığı yaratarak kurtarmak, yaşama, yarına bağlamak o toplumu. Kendisi ne denli umutsuz olsa da, yenilmiş saysa da...

«Olabilir tabii» diye yanıtlıyor Günsür. «Değişik yorumlar yapılıyor. Ama, özellikle böyle bir yalnızlık, umutsuzluk belirtmeye çalışmadım. Resimde matematik bir kesinlik olmuyor. Her şey girebiliyor içine. Umut ve sevincin yanında acı ve yalnızlık da olabiliyor. Hayattaki her şey giriyor.»

Gerçek bir sanatçının sözleridir bunlar. Umudun, sevincin yanında acı ve yalnızlık... Yaşam-

da her gün görülegelen bir şey bu. İnsanoğlu kolaylıkla çözümlenecek bir varlık değildir de ondan. En büyük umutsuzluğun içinde bile bir aydınlık bulabilir. En korkunç bir yıkılıştan bir silkinişte kalkabilir. Sanatçının görevi tek düze bir havaya saplanmamaktır. İnsanı işlemek, duyurmak... İnsanı, kendine inandırmak, kendi gücüne... Her sanat yapıtı, insanoğluna, «Sen her şeyi yaratacak, başaracak güçtesin» inancını vermelidir. Ders verir gibi değil, emreder gibi de değil, sezdirerek, inandırarak... Bakarsın bir tabloya, bir ağaç tek başına dikilmiş bir boşluğun ortasında. İnsanoğlu yalnızlığını duyar belki önce. Ama sonra o tek ağacın doğaya meydan okuyuşundaki güçlülük gelir aklına. Niye biz de her engele, her zorluğa karşı direnmeyelim, niye aydınlık bir yarına inanmayalım der kişi kendi kendine. Ben bütün güçlü sanatçıların yapıtlarında, bu yaşama bağlayan, kişiyi yaşama inandıran niteliği bulmuşumdur. Van Gogh'un, Rodin'in, Monet'nin, Picasso'nun yapıtlarını seyrederken, o sanatçıların bu yapıtları yaratırken insanları mutlu, daha mutlu kılmak isteklerini yaşamışımdır. Günsür'ün tabloları da bana bu gücü veriyor. Her bakışımda duyuyorum yaşamın ağır basan güzelliğini, insanı kendine bağlayan büyük anlamı...

«Geçenlerde bir gazeteci arkadaşın yorumu vardı» diyor Nedim Günsür konuşmasında, «Resimlerimde, hep ışıklı bir ufuk çizgisinin varlığını belirtmiş, bir umut simgesi olarak. Çok hoşuma gitti bu yorum. Daha önce bu yanıyla düşünmemiştim. Ama, doğru bir yorum olarak benimsedim.»

Işıklı ufuk çizgisi!.. Sanatçıların ufku hep ışıklıdır. Bir yerde parlar bu güzel aydınlık. En koyu karanlıkların ortasında, ardında, tepesinde, altında, bir yerde, muhakkak, bir yerde vardır bu ışık. Yoksa da bulur, gösterir sanatçı, yaratır. Varlık nedeni de budur zaten.

HER ŞEY ORTADA...

Gizli bir şey kalmadı artık. Odalarda bile yalnız değiliz. Büyük bir göz izliyor bizi. Her yerde. Telefonda konuşurken, yolda yürürken. Uygarlık ilerledi de ondan. Eski deyimle «mahremiyet» kalktı ortadan. İsterlerse evinizde ne olup bitiyor, ne konuşuluyor kilometrelerce öteden bilebilirler, öğrenebilirler, duyabilirler. Eskidenmiş o yalnızlıklar, gizlilikler.

En uygar ülkelerde bile bunu görüyoruz. İşte Watergate olayı. İşte İngiltere'de kabineden ayrılan bakanlar. Herkesin yaşamı herkese açık. Devlet güçleri toplumun her katındaki insanları kontrol edebiliyor. Kim ne yapıyor, kiminle görüşüyor, hattâ ne düşünüyor? hepsini biliyor devletin bu işle görevli kişileri. Ya toplum? O da biliyor devlet görevlilerinin ne yaptıklarını, ne olduklarını... Karşılıklı bir gözetim, denetim altındayız. Kişiler birbirlerini, devlet kişileri, kişiler devlet sorumlularını, basın toplumu, toplum basını, devletler başka devletleri en ince noktalarına kadar öğrenmek, bilmek, tanımak istiyor. Bunu bir hak, bir görev sayıyor. Çağdaş dünyanın bir özelliği bu. Bir bakıma iyi, yararlı, bir bakıma iç gizliliklerin gözler önüne serilmesinin, her işe başkalarının karışmasının yarattığı tatsızlıklarla dolu...

Bir ülkenin iç işlerine kim ne karışır? diyemiyorsunuz. Uluslararası örgütler kurulmuş. Haber alma güçleri müthiş bunların... İçinde yaşadığınız toplumun birtakım yersiz, çirkin olayla-

rını bunların yayınlarından, girişimlerinden duyuyorsunuz ancak. Yabancı bir ülkenin temsilcisi çıkıyor ortaya, başka bir devletin iç olaylarının gerçek yüzünü yansıtıyor hiç çekinmeden. Hattâ tedbir alınmasını bile istiyor. Birtakım uluslararası örgütlerden çıkarıyorlar o ülkeyi. Genel koşullara uymadığı gerekçesiyle, yererek, ayıplayarak. İşte albayların Yunanistan'ı. Batı uygarlığının kurucusu sayılan bir ülkeyi bile Batı uygarlığı bir anda kapının dışına bırakıveriyor. Böyle işte. Dünya küçüldü, avuç içi kadar bir şey oldu yeryüzü...

Yerimiz nerede peki bu ufacık dünyada? Birey olarak nasıl yaşayacağız her şeyimiz bilinirken, görülürken, duyulurken? Büyük bir göz seyrederken her şeyimizi... Her davranışımızı toplumun gözü, bakışı değerlendirirken. Bir yargıya bağlarken... Çetin Altan «Büyük Gözaltı» diyor buna. Doğuştan ölüme dek hiç bir zaman tam özgür, tam bağımsız olamıyoruz ne yapsak. Ne denli karşı koysak da, «başka» gözler, bakışlar, niyetler, istekler, baskılar dört yanımızı çeviriyor. Necatigil şöyle demişti: «Çevre top top vurup sırtıma sırtıma.» Çevre, yani başkaları, bizim gibi insanlar, başka görevliler, toplumun bekçisi olduğunu sananlar, bir ülkü adına, bir büyük niyet adına sizi, bizi sürekli gözetim, denetim altında tutanlar. Adım atışımızdan, selâm verişimizden, kiminle dostluk ettiğimize, kiminle düşüp kalktığımıza, neler okuduğumuza, ne yazdığımıza, kimi sevip, kimi sevmediğimize dek inceleyenler, anlam verenler. Biz sizi, siz bizi, sen onu, o seni. Sonra da herkesi, hepimizi toplum sorumluluğu adına ya da kendi çıkarları açısından gözetleyen birtakım güçler...

Zaman zaman hepimizde olur bu, kaçmak, kurtulmak isteriz bu gözetim duygusundan, baskısından. Sinirlenir insan hep başkalarının bakışları, ilgisi, kontrolü altında yaşamaktan. Aç-

san telefonu bir garip ses gelse, kim bu dinleyen dersin. Sokakta bir gölge görsen ardında, durur beklersin geçmesini. Sana fazla bir ilgiyle bakan bir göz, bıyık altından gülen biri kuşkular yaratır. Yok, bir suçum yok, öyleyse niye bu kuşku, bu bekleyiş hali bir şeyleri. Şundan, yalnız değiliz bu toplumda. İnsanoğlu çağdaş toplumlarda yalnızlık denen şeyi unuttu artık. Odanın içinde konuşulanları teknik araçlar, aygıtlar kilometrelerce öteden dinlerse, banda geçirirse (bir gün gelecek ta uzaklardan resminizi çekecekler belki), bütün bunlar olursa, insanoğlu için yalnızlık, tek başınalık kalır mı, olur mu? Yalnız olamayan insan, bir sürünün bireyi gibi duyar o zaman kendini. Oysa, kimsenin bilmediği, göremeyeceği, anlayamayacağı bir gizliliğimiz olmalı. Kişilik denen şey de budur. Oysa çağdaş dünya, çağdaş uygarlık kaldırdı bu yalnızlığı ortadan. Düzen adına, toplum adına her şeye karışıyor, her şeyi öğreniyor, her şeyi biliyor. Siz de böyle bir toplumun bireyi olarak başkalarına ait, hattâ sizi yönetenlere sizi gözetenlere ait her şeyi bilmek, öğrenmek istiyorsunuz. Bunu türlü yollardan başarıyorsunuz. Karşılıklı bir denetim, bir gözetim bu. Gene de huzur kaçırıcı bir şey. Ne gerekiyor bu durumda? Saklanacak bir «şey»i olmaması, utanç verici, rahatsız edici bir yanı, bir özelliği... Birey olarak da, toplum olarak da, devlet olarak da...

«Dağların orada çevre yok» diyor şair. Toplumdayız, kent kişisiyiz, uygarlık denen bir düzenin parçasıyız, öyleyse çekeceğiz «top top vuruşunu çevrenin», bu büyük denetimini toplumun, bu büyük gözün delici bakışlarını... Dağların orada çevre yok... Ama dağ da kalmadı ki yaşanacak, sığınacak!..

DİKTATÖR İNSAN MIDIR?

«Salazar, halkı sevmezdi. İnsanlardan nefret ederdi.»

Bugünkü Portekiz rejiminin muhaliflerinden biri, yıllardır gurbette yaşayan avukat Mario Soares, böyle diyor.

Express'te çıkan konuşmasında birçok ilginç yer var. Bütün yaşamı Salazar yönetimi altında geçmiş bir insan. Gözünü açmış Salazar'ı görmüş, çocukluğu, gençliği, olgunluk çağı. 1928'de iktidara geldiği günlerde Soarez dört yaşındaymış, gerisini siz düşünün. Tam kırk yıl iktidarı elinde tutmak. Hem de tartışmasız, muhalefetsiz bir biçimde. Abdülhamit bile otuz üç yıl saltanat sürmüştü. Tarihteki diktatörler arasında pek azdır kırk yıl ayni güçle, yetkiyle iş başında kalanlar. Mussolini'yi, Hitler'i, düşünün bir. Belki Franko ayni başarıya ulaşacak yaşarsa. Başkası yok...

Avukat Soarez'in yukarıya aldığım sözünü biraz incelemekte yarar görüyorum. Halkı sevmek, insanları sevmek ne demektir? Halkı, insanları sevmeden kırk yıl o insanları, o halkı yönetmek de ne demektir? Önce insan sevgisinin üzerinde duralım biraz. Soyut bir şey midir bu? Sevgi, nedir aslında? Balzac, «*Sevgi bir başkasının hayatını yaşamaktır*» demiş. Bir diktatör başkasının hayatını nasıl yaşar? Yaşayabilir mi? Yaşasa, diktatör olur mu?

Bir başkasının hayatını yaşamak... Bu, duyan, düşünen, acıyan, anlayan bir insan olmaya bağ-

nıdır. Bir kişi nasıl açlık çeker, ilâçsızlıktan ölen çocuğunun karşısında neler duyar, haksız yere zindana atıldığında içinden neler geçer, hakarete uğradığında dünyası nasıl kararır? Bunları bilmektir, yaşamaktır. Bunu ancak gerçek insanlar duyarlar. Bir başkasının yerine koyabilirler kendilerini. Tek'ten çok'a giderler. Sanatçılar, yazarlar, düşünürler, toplumun iyiliğini, yüceliğini isteyenler...

Ama bir diktatör başkasının hayatını yaşayamaz. O, kendi hayatını bile yaşayamaz! Çünkü, o gerçek bir insan değildir. İyi diktatör var mıdır, bilmem? Bence diktatör, iyi bir insan olamaz, insan olamaz. Belki uluslarının kahramanı oldukları, kaldıkları sürece, daha önce başardıkları işler, zaferler yüzünden bir süre desteklenirler, benimsenirler. Ancak o süre içinde insanlıklarını korurlar, ama buyurmanın tadı, insanları tek bir emirle yaşama ya da ölüme kavuşturma gücünün sarhoş ediciliği «insan» yönlerini yok edip gider.

O zaman da halktan kaçarlar, toplu olarak da, birey olarak da insanlardan nefret ederler. Çünkü, o insanların da kendilerinden korktuğunu, bu yüzden ayni nefret duygularıyle dolup taştıklarını bilirler. Ne dermiş Neron: *«Roma'nın bir kafası olsa da tek bir kılıç vuruşuyle uçursam.»* Bu, halkın kinini, nefretini kazanmış diktatörlerin ortak duygusudur. Bu karşılıklı kine, nefrete, düşmanlığa kendilerini kaptıran toplum ve diktatör, en azılı iki düşman olarak kabuklarına çekilirler. Diktatör köşkünde, sarayında, belirli bir azınlığın övgüleri arasında yaşar gider. Buyurarak, korkutarak, bastırarak. Halk da öyle...

Salazar, kırk yıl halktan uzak yaşadı. Portekiz halkından kopuk, ona düşman. Kendisine göre gerekçeler buldu. Halk çocuk gibiydi, yüz vermeye gelmezdi, bunun için hep baskılar, hep korkutma yolları, hep sindirme yöntemi uygula-

mak gerekliydi. İlk önceleri, bir iktisat profesörü olarak birtakım ilkeleri uygulamayı düşünmüştü. Ama rakipsiz, muhalefetsiz kalmış, her bakımdan bir sessizliğin içine düşmüştü. Her attığı adım, her söylediği söz, her giriştiği iş ancak övülüyordu, kendi yarattığı mitos'un kurbanı oluyordu. Kendisi ve içinde yaşadığı toplum... Nitekim, kırk yıl süren bir diktatörlükten sonra Portekiz'i iktisadi, sosyal alanlarda tam bir gerilik içinde görüyoruz. Demek, diktatörün başıboş yöneticiliği bir yarar sağlamamış halk yığınlarına... Tam tersine, kırk yıl önce Avrupa'nın en geri kalmış ülkesi olan Portekiz bugün de eski yerinde, eski durumundadır.

İnsanları sevmeyen, sevemeyen, Balzac'ın deyimiyle, «başka bir hayatı» yaşayamayan kişilerdir diktatörler. İnsan olarak acınacak yaratıklardır. Yaşadıkları sürece yaldızlı bir boşluktadırlar. Ölümlerinden sonra ise, daha da acıdır. İşte Hitler'in, Mussolini'nin, Salazar'ın durumu. Bir de, uluslarının sevgisini, kendilerinin uluslarına karşı sevgisi ile bütünleştirerek kendini halkının sevgilisi yapan önderler var: Mustafa Kemal Atatürk gibi... Böyleleri çok az. Halkın sevgilisi olmak başka, halkın umacısı olmak daha başka...

«*Salazar, halkı sevmezdi. İnsanlardan nefret ederdi.*» Bütün diktatörler. diktatör taslakları öyledir. Her zaman da öyle olacaktır...

«Sürdürülmesi olanaksız bir hale gelmiş evliliği, kadın istemiyor diye uzatmak, erkeğe o kadından ancak ölüm yolu ile kurtulma yolunu açık bırakmaktadır. Bundan birkaç yıl önce Mastroianni'nin çizdiği portreyi, gecelerini karısını öldürme projeleri kurmakla geçiren bir kocayı hicveden ve toplumu eleştiren bir İtalyan filmini galiba, sadece güzel bir komedi gibi izlemişiz. Kadın tarafçılığı, feminizm gibi görünen bu tutum aslında geri kalmışlık örneklerimizden biridir. Kadının tutsaklığının devamını isteyen ve bunun devamından çıkar uman kişiler dışında herkesi isyan ettiren boşanma konusundaki katı yasalar, bu yasaların koyucuları tarafından bile yeniden gözden geçirilmekte ve yer yer değiştirilmektedir.»

Yukarıdaki satırlar İ. F. adlı bir hanım doktorumuzun kaleminden çıkmıştır. Arkadaşım Sadun Tanju'nun «Kurban» başlıklı yazısına yanıt olarak yazılmış bir mektup bu. Tanju, Dışişlerinin yüksek bir görevlisinin durumundan söz açmış. önemli görevlerle yükümlü bir kişinin kendi mutluluğunu gerçekleştirmek hakkına sahip bulunmadığını, yıllardır ayrı yaşayan eşlerin yasaların katılığı, hoşgörüsüzlüğü, daha doğrusu yanlışlığı yüzünden bir türlü ayrılamadığını belirtiyordu.

Adını vermek istemediğim bu hanım doktor, mektubunda ilginç görüşler ileri sürüyor: «Günümüzden yarım yüzyıl önce, ihsan dağıtılır gibi bizlere verilen kadın hakları, henüz kadının kendisince anlaşılıp benimsenmemiştir. Daha da uzun yıllar benimsenmeyecektir, çünkü bu yol çetin, yalnız ve güçlülük gerektiren ve çaba isteyen bir yoldur, erkeğe tâbi olmaya benzemez!..

Kadının hayat garantisini evliliğe bağlayan ve yüzde yetmiş yedisini eğitimsiz bırakan toplumumuz, bu kusurunu kapatmak için evliliği var gücü ile savunacak ve katı boşanma kurallarıyle kadınm kocasına yapışmasına yardım ederek. kadının tarafında imiş gibi görünecektir. Yaptığı yanlış bir evliliği vaktinde bozarak, kocasına sürekli bir evlilik yapabilme olanağını vermiş ve bundan her zaman mutluluk duymuş bir kadın bu satırların yazarıdır.»

Geri kalmış toplumlarda evlilik kadın için en sağlam güvenlik yoludur. Bir koca ne demektir? Çalışan, para kazanan, gezdiren, eğlendiren, koruyan, bir yaşam boyu kadını sırtında taşıyan bir araç. Arada sevgi varsa, şefkat, dostluk, anlayış, arkadaşlık varsa en güzel şeydir bu. Erkek de bunu arar, bunu ister. Ama, ne kadın, ne erkek mutlu değilse, ortak yaşam ikisi için de çekilmez bir dertse, evde kimsenin huzuru yoksa, ikide bir büyük patlamalar ikisini de neredeyse canına kıymanın eşiğine getiriyorsa, o evlilik bağını yasalara dayanarak sürdürmeye, ayakta tutmaya çalışmak neden? Hep duyuyoruz, görüyoruz, çevremizde, nice erkek, yıllardır evinden, karısından ayrı yaşamaktadır, aylarca, yıllarca mahkemeden mahkemeye koşuyor. Bir yaşam geçiyor evliliği bozabilmek uğruna girişilen çabalarla... Hem hangi evliliği? Tek bir taşı bile ayakta kalmamış, yerle bir olmuş bir yapı bu! Yasaların desteğiyle, inatla, kurnazlıkla, hırsla sürdürmeye çalışmak boşuna değil midir bunu? Niye? Kadın istemiyormuş, ya da ayrılacakken birden vazgeçmiş, erkeğe biraz daha işkence etmek hevesindeymiş! «Ben ayrılmayacağım» dediği sürece yargıç zor durumda kalıyor, evden çıkıp gitmiş erkek ikinci bir yaşam kuramıyor, ikili bir üzüntü, yıllar yılı süren bir çekişme...

Bu durumdaki insanlar ne kadar çok, bilir misiniz? Mahkemelerin dosyaları bu tür yıkılmış evlilikleri kâğıt üzerinde ayakta duruyor gibi

gösterme davalarıyle dolup taşıyor. Kadınla erkek arasında düşmanca duygulardan başka bir şey kalmamış, erkek ayrılacağı kadının bütün maddî isteklerini yerine getirmiş, üstelik, kadın iktisadî açıdan da özgür, huzurlu, belirli düzeyin üstünde. Dahası da var, kadın okumuş yazmış, hayatını kazanan bir kişi. Ama madem ki, kocam benden ayrılmaya kalktı, ben ayrılmayayım da görsün? dedi mi bir kez, ne yasa, ne yargıç, ne avukat başa çıkamıyor onunla! Eşitlik varmış; uygarlığı yalnız adında kalmış Medenî Kanun'da yok öyle bir eşitlik!..

Bu konuda bir sürü yakınma mektubu aldım. Demek acı yaygın, yasa ise yetersiz... Sayın doktor hanımın yazdığı gibi, erkeğe bağh olmayı, sırtını yaşam boyu bir erkeğe dayamayı en kolay, en sağlam geçim yolu sayan kadınlarımız ne yazık ki, daha çoğunlukta. Hem yalnız eğitimsiz, iktisadî durumu bozuk olanları değil, en rahat koşullara, en üstün eğitim düzeyine sahip olanları bile böyle! Kadınlarımızın çoğu, kadın özgürlüğü nedir, eşitlik nedir, kadın tutsaklıktan nasıl kurtulur, kişiliğini nasıl bulur, anlayamamış, öğrenememiş durumda...

Yasalar Tanrı yapısı değildir, bir ülkenin, sosyal koşullarına uyuyor mu uymuyor mu, bugüne dek ne denli başarılı oldu, yararlı oldu, durup düşünmek, incelemek gerekir arada... Şu Medenî Kanun bu yasaların başında geliyor, hazırlanan bazı değişiklik önerileri de yıllardır Meclis komisyonlarında uyuyor. Sayın doktor hanımın sözleri pek çok hırslı kadına, ya da aynı inat yolunu tutmuş erkeğe ders olmalıdır. Gerçek kadın, aydın kadın, insan kadın şu sözü söyleyebilendir: «Yaptığı yanlış bir evliliği vaktinde bozarak, kocasına sürekli bir evlilik yapabilme olanağını vermiş ve bundan her zaman mutluluk duymuş bir kadın bu satırların yazarıdır.»

Çürümüş evlilik bağları er geç kopacaktır. Bunu kimse önleyemez.

HUBERT'LERİ TANIR MISINIZ?

1853 yılındayız... Zaman zaman tarihin eski yapraklarını karıştırmalı. Yerimizde mi sayıyoruz, ileri mi gidiyoruz, anlamak kolaylaşır. Hele güvenilir tanıkların kaleminden, dilinden dinlersek geçmişin bazı ilginç olaylarını, daha çok inanırız, anlamını daha derinliğince duyarız...

Victor Hugo'nun «Görülmüş Şeyler» kitabında okuduğum bir olayı anlatmak istiyorum bugün size... O günlerde olmuş, deyip geçmeyin, arada tam yüz yirmi yıl uzaklık var... Öyleyken yeni, yepyeni, bugünkü gibi...

Hugo da, öteki cumhuriyetçi politikacılar, yazarlar, aydınlar da hepsi sürgündedir. Kendileri seçmişler bu sürgünü. Kimi İngiltere'de, kimi Belçika'da, kimi de Fransa sularındaki İngilizlere ait ufak adalarda... Yirmi yıl sürecek bu gurbet acısını çekmekteler... Bir gün Jersey adasına elli yaşlarmda Hubert adlı bir sürgün daha gelir. Parasız, giyimsiz, perişan... Eskiden ilkokul öğretmeniymiş. Birkaç yıl İngiltere'deki Fransız politikacıları arasında yaşamış, yoksulluğun, açlığın en koyusunu çekmiş. Birbirine karşıt politikacı topluluklarına girmiş çıkmış...

Jersey'de yaşayan Fransızlar acırlar, korurlar bu adamı, yatacak yer, yiyecek yemek verirler, giydirir kuşatırlar. Bu eski öğretmen herkesten azılı bir devrimcidir. Sürgündeki ünlü politikacıları yerip durur, küçümser hepsini. Louis Blanc cumhuriyete ihanet etmiştir. Pyat da, Ledru Rollin de öyle! Hugo da aynı yolun yolcusudur! Bonaparte iktidarı çöker çökmez Fransa'da «altı ay sürecek bir kıyıma girişilmelidir, imparatorluğun bütün izleri kökünden silinmelidir». Ilımlı kişiler, «Robespi-

ar'den beter bir adam bu,» aşırılar, «Marat'yı bile geride bıraktı,» derler onun için. En hızlı, en aşırı, en devrimci odur, bu eski öğretmen...

Ama bir gün Bay Hubert'in elinde binlerce frank görür metresi. Birazını ister. Adam vermeyince, gider öteki sürgünlere anlatır durumu. Bir kuşku belirir Hubert'in kişiliği üzerinde. Üstelik, bir süre önce Hubert sözüm ona gizlice Fransa'ya girmiş, dönmüş gelmiştir. Ama inanmak da zordur Hubert'in bir casus olduğuna... Yoksulluk, açlık, aşırı devrimci sözler, her şey her şey onun tam bir yurtsever olduğunun kanıtıdır. Sonunda toplanır sürgünler. Hubert'i sorguya çekerler, bir şey çıkaramazlar. O günlerde Hubert gene oradan gitmek üzeredir. Elindeki çantayı alır, evraklarına bakarlar. Hep devrimci broşürler, gazeteler. Ama, bir de gizli bir yeri vardır çantanın. Onu açınca Hubert'in Paris'teki Polis Bakanına yazdığı mektup çıkar. O zaman Hubert'in, III. Napolyon hükümetinin Polis Bakanı Maupas'nın özel ajanı olduğu anlaşılır. Gizli bir yerde yapılan duruşma sonunda durumu kendi de açıklar. Fransız sürgünleri büyük bir öfke içindedir. İngiliz toprağında yaşadıklarını unutup, bu ajanı öldürmek isterler.

Hubert'i yakından tanıyanlar büsbütün kızgındır. Çünkü, Hubert sürgündeki bütün liderlerin davaya ihanet etmiş birer hain olduğunu söylemiştir. Şimdi hepsi bu iğrenç casusun öldürülmesinden yanadır! Biri, «Kimse bu işi yapmazsa ben bir kurşunla onu temizlerim» der. Ötekiler bağırırlar, «Hepimiz hepimiz.» Victor Hugo şöyle yazıyor: «Ayağa kalktım» yurttaşlar, dedim, bu sevdiğiniz, beslediğiniz, tuttuğunuz adamın birdenbire bir muhbir, bir ajan olduğunu öğrendiniz. Bir kardeş saydığınız adamın bir casus olduğunu anladınız. Bu adamın sırtındaki elbiseyi ona sizlerden biri vermişti, ayakkabıyı sizlerden biri satın almış-

tı. Acı, iğrenme ve dehşet içindesiniz. Bu iğrenmeyi ben de paylaşıyorum, bu acıyı ben de anlıyorum. Ama, dikkat edin, nedir bu duyduğum «ölüm» çığlıkları? Hubert'de iki varlık var, biri muhbir, biri insan. Muhbir iğrençtir, insan kutsaldır. Bu arada biri bağırmış: «Hep yumuşaklık.» «Evet» demiş Hugo, «Yumuşaklık. Bir yanda enerjik davranma, bir yanda yumuşak davranma. İşte Cumhuriyetin ellerinde bulunmasını istediğim iki silâh. Hubert'in hangi yanına sahipsiniz? Muhbir yanına, insan yanma değil. Muhbir sizindir. Onu ayaklar altında çiğner, Hubert adını tekmeleyebilirsiniz, çamura bulanmış bu kişiyi Bonaparte'in suratına çarpabilirsiniz. Ama saçının bir kılına bile dokunamazsınız.»

Sonunda Hugo'nun görüşü ağır basar. Casus, muhbir Hubert İngiliz makamlarına teslim edilir. Borçlarını ödemediği için hapse atılır... Yine de sürgünler beslerler onu hapis yattığı süre... «Kâğıtlarımı düzeltirken Hubert'in bir mektubunu buldum» diye yazar Hugo. «Bu mektupta hüzün veren bir cümle var: (Açlık kötü bir yol göstericidir.) Hubert, açlık nedir biliyordu,» diye bitirir Hugo...

Kimi açlıktan, kimi iş olsun diye, kimi şu kimi bu yoldan muhbir olur, ajan olur, casus olur. Kimi kutsal bir görev yapıyorum diye, buna inanarak... Kimi de herhangi bir iş diye kabul ederek... Ama şunu iyi bilmeli, bir kötülük uğruna yapılan her casusluk, her muhbirlik çirkindir. Hele kraldan çok kralcı geçinerek, devrimciden çok devrimcilik iddia ederek, onu bunu beğenmeyip kötüleyerek yapılırsa bu iş, yani kışkırtıcı ajanlık, iğrençtir, aşağılık bir şeydir. Yüz yirmi yıl geçmiş aradan, Hubert unutulmamış, Hubert'ler eksilmemiş insan topluluklarından. Bunu bileceğiz, ona göre davranacağız, kim nedir, necidir görmeye, anlamaya çalışarak...

«BİLİYORDUM YENECEĞİMİ»

Açtım, Zola'nın Dreyfus davasındaki savunmasını okuyorum. «Her şey bana karşı» diyor. «İki Meclis, sivil iktidar, askerî iktidar, yüksek tirajlı gazeteler ve onların zehirlediği kamuoyu... Ben yalnız adalete ve gerçeğe inanıyorum. Bu yüzden çok huzurluyum, biliyorum yeneceğimi.»

Öyle olaylar vardır ki, eskimek bilmez. Öyle kişiler vardır ki, zamanın gerisinde kalmaz. Hep günceldir, hep çağının içinde, hattâ önündedir. Emile Zola öyle biri işte... Romancı olarak da yaşıyor, dünyanın her yanında en çok satılan kitaplar arasında yer alıyor hâlâ onun romanları. Gerçekçiliği bir çizgiden almış, başka bir çizgiye götürmüş. Birçok ülkelerin edebiyatını etkilemiş, her yanda bölgesel Zola'ların yetişmesine neden olmuş. Dünya edebiyat tarihinde yeri büyük...

Bu kadarla kalmıyor işte... Bir yazar, büyük bir yazar, çağının sessiz tanığı değildir. Sesini yükseltmesi gerektiği anlar da olur. «Hayır, bu yanlıştır» diye bağırır kalemiyle. Toplulukları şaşırtır, kızdırır, düşman eder kendine bir süre için. Aldatmak, yanıltmak kolaydır halk yığınlarını. Bir süre için heyecanla, duygulu sözlerle, kışkırtıcı çığlıklarla ters, yanlış yönlere itilir kalabalıklar. Hattâ kendi çıkarlarına aykırı yolara bile sapar coşkuya, istekle! Öz çıkarlarını da görmez gözü. Yanlış yoldasın, kendi çıkarlarını ayaklarının altında çiğniyorsun

diyenleri düşman bilir, ezer...

Dreyfus olayı eskimez, unutulmaz bir örnektir Fransa'da yüzyıl başında geçmiş bu olayı bilirsiniz: Bir yüzbaşı Almanya'nın casusu olmakla suçlandırılır, oysa tamamen suçsuzdur. Asıl suçlu, genelkurmayda önemli görevde bulunan başka bir subaydır. Ama, o yüzbaşıyı suçlandırmak kolaydır, çünkü Yahudi soyundan gelmedir Dreyfus. Kısa zamanda Savaş Divanına çıkarılır, hemencecik mahkûm ettirilir, Şeytan Adası'na yolanır, konu kapatılıp bitirilmek istenir. Suçsuz bir subay rütbeleri sökülüp mahkûm edilmiştir, gerçek suçlu ise görev başında, şerefiyle yaşamakta, tabii casusluk görevini de sürdürmektedir. Bunu yüksek makamdaki kişiler de anlamışlardır, ama yanlış bir iş yaptıklarını açıklayamazlar. Fransız ordusunun onuru, itibarı söz konusu diye bir suçsuz varsın yılar yılı acı çeksin, umurlarında değildir, önce kendi çıkarlarıdır önemli olan...

İşte, Zola çıkar o anda ortaya. Alır kalemi eline, «Suçlandırıyorum» adlı makalesini yazar, Clemenceau'nun çıkardığı az satışlı «Aurore» gazetesinde yayımlar. Bir anda bütün Fransa karşısındadır. Yerleşmiş, kabul ettirilmiş kanıya göre, Dreyfus vatan hainidir, Zola da o vatan haini Yahudiyi savunmaktadır! Yazar aleyhine yapılmadık iş kalmaz: Mitingler, gösteriler, mahkemeler, mahkûmiyetler, sürgünler... Yıllar yılı süren bir kavga, bir savaş... Önceleri yalnızdır Zola, sonra gerçekten, adaletten yana olanlar bir araya gelirler, güçlenirler. Fransa'nın onurunu gerçekten, adaletten yana olanlar kurtaracaklardır. Yoksa bir yanlışı, bir yalanı, bir hatayı örtbas edenler, suçluları koruyup, suçsuzları mahkûm edenler değil...

Emile Zola hapse mahkûm edildiği duruşmasında şöyle der: «Hükümetler edebiyattan korkarlar, çünkü edebiyat önleyemeyecekleri bir güçtür.» Bu sözle Solzenitzin'in, «Büyük bir ya-

zar ikinci bir iktidardır» sözü neredeyse akraba... Her çeşit baskıya, haksızlığa başkaldırma önce yazardan, sanatçıdan, edebiyatçıdan geliyorsa bunun bir nedeni vardır. Sanatçı, yazar her şeyden önce insancıl bir kişidir. İnsanoğlunun mutluluğunu özler. Bütün yapıtları bu amaca yönelmiştir. Mutluluk ise gerçekçi olmaya dayanır. Bir de adaletli davranmaya ...İnsan sevgisine açıktır büyük yazarlar, sanatçılar. Tek tek ve bütün olarak insanlığın mutluluğunu yaratmak görevini kendiliklerinden omuzlar, benimserler. Zola gibi, daha başkaları gibi...

Nereden nereye!.. Arada bir açıp okurum Zola'nın bu eşi benzeri az bulunan savunmasını. Tek başına gerçekçilik, adalet savaşı vermenin en büyük örneğidir de ondan... Hepimizin bu tarih olayından nice nice ders alması gerekiyor da ondan... «Biliyorum ben yeneceğim» demiş o savunmasında... Yendi de. Koskoca Fransa devleti, askeri sivil iktidarlar, büyük politikacılar, yüksek tirajlı basın, kamuoyu, her şey, herkes yenildi bir tek yazarın önünde...

SAINT-JUST'Ü OKURKEN...

«Yasalar az olmalı, yasaların çok olduğu yerde halk köledir. Kölelik halkoyunun hiçe sayılmasıdır.»

Toplumları yönetmeye kalkışan insanların kulağına küpe olacak bir söz bu. Meclislerin en görünür yerine asmalı: «Yasalar az olmalı.» Niye az olmalı? Bir ülkede yasalar ne kadar çoksa, o ülkede özgürlük o denli azdır da ondan! Yalnız özgürlük mü? Sosyal güvenlik, huzur, belirli bir geçim düzeyi, korkudan uzak yaşamak olanağı, hepsi hepsi eksiktir. Yasalar arttı mı, o toplumun dengesi bozuluyor, düzeltmek çareleri baskıyla aranıyor demektir. Bozuk toplumlar durmaksızın yasalar çıkartarak dengeyi bulmaya çalışırlar. Yasalar, kararnameler, derken daha yenileri, daha baskıcıları, daha ağırları... Derken toplumda patlamalar başlar. O patlamalar başarılı olurlarsa devrim adı alırlar, yenilgiyle, bozgunla sonuçlandılar mı, başkaldırma denir ona...

«Devrimler silâhlardan çok yasaların patlamasıdır.» İnsanoğlu bunca yasayı öğrenemez. Suç nerede başlar, nerede biter, bilemez. Çağdan çağa değişir, toplumdan topluma başkalaşır zaten suç denen durumlar. Bakarsın bir kitabı okumak suç değildir, bir de bakarsın on yıl önce yayınlanmış o kitabı almak, okumak en büyük suç oluvermiş. Bunun gibi daha neler!.. Yasa çokluğu, suç çokluğu demektir. Birbirine bağlı şeylerdir bunlar. Her şeyi yasa ha-

line getirerek insanları önlemek, engellemek, durdurmak, sınırlar çizmek toplumları mutlu kılmaz. Daralan, sıkışan, bunalan özgürlük umulmadık bir anda patlar, temelden yıkar her şeyi...

Saint-Just'ün sözleriydi yukarıda andıklarım... Şöyle böyle yüz seksen yıl önce söylenmiş sözler. İki yüz yıla yakın bir zaman geçmiş arada. Ama yepyeni, taptaze sözler bunlar. Bugün söylenmiş gibi. Genç yaşta anlamış, görmüş, duymuş her şeyi Saint-Just. Yirmi iki yaşında yarbay, Convention üyesi, daha sonra başkanı, Robespierre'in başyardımcısı, Fransız devriminin en aşırı uygulayıcılarından biri. Başını vermiş devrim ülküleri uğruna. Hem de yirmi yedi yaşında...

«Yasa, çoğu zaman onu zorla koyanın isteğinden başka bir şey değildir. Ezici yasalara başkaldırmak hakkımızdır» diyen yine o... Saint Just gibi ülkücüler, toplum çoğunluğunun yararını savunanlar, bir avuç azınlığın mutlu yaşantısını değiştirip yığınların mutluluğunu gerçekleştirmek isteyenler her çağda çıkarlar ortaya... Biri yenilir, bir başkası dikilir sömürücülere karşı. Biri ezilir, derken bir başkası, biri yorgun düşer, derken bir başkası... Ektiklei tohumlar yeşerir, büyür, meyva verir, yüz yıl, iki yüz yıl sonra da olsa...

Saint-Just'ün yazıları kitap halinde çıkmadı ülkemizde. Bir yayıncı yapmalı bunu. Çok şey var öğrenmemiz gereken bu genç devrimcinin yazdıklarında, söylediklerinde... Yaşam öyküsü, kafasındaki inanç, gönlündeki ülkü, yazdıklarında, söylediklerinde yaşıyor olanca canlılığıyle... Özü sözü eş, bir genç adam. İnandığı yolda yürümüş sonuna dek. Giyotine vermiş kafasını, ama savunduğu düşünceler, görüşler dünyanın bütün toplumlarında yeşermiş, yerleşmiş. Bugün bile yeni, canlı, yaşam dolu bir ki-

şi olarak aramızda o...

İşte söylediklerinden, yazdıklarından birkaçı... Genç bir politika adamının bu gerçeklere yüz seksen yıl önce ulaşması, bunları kendi toplumuna duyurması, yönetim yerinde görev alarak uygulamaya çalışması, ama tutucu, gerici güçlerin direnci, karşı koyması sonucu bir düşünce kurbanı olması...

«Sorun bir ulusu mutluluğa götürmekten çok, mutsuzluğa düşmesini önlemektir. Halkı ezmeyin yeter.», «Ekonomik sistemin bozukluklarına dayanabilecek hükümet yoktur.», «Nerede büyük mal mülk sahipleri varsa orada yoksuldan geçilmez.», «Devrimi yarım yapanlar kendi mezarlarını kazmışlardır...»

Saint-Just iki yüz yıl öncesinin insanı değil. Çağdaş bir düşünür, bir eylem adamı... Sözleri bugün de anlamlı, geçerli... Vazgeçilmez ilkeler, yirmi yedi yaşında öldürülen devrimcinin dedikleri, yazdıkları... Halk yararına çalışanlar, toplum mutluluğunu kurmak isteyenler, bu yolda ne gibi engeller, güçlüklerle karşılaşılacağını bilenler için bir öğretici, bir dost Saint-Just. Bir de kitap halinde çıksa yazıları, Türk okuru yüz seksen yıl öncesinin bu devrimcisini çok daha yakından tanıyacaktır. «İnsan elini kirletmeden devleti yönetemez» diyen, diyebilen bir politikacı daha yakından tanınmaya değmez mi?

ÖLÜMSÜZ OYUN

«Kendi kendime soruyorum: Sözcüklerle oynamıyor muyum? diye. Ama sözcükler de bunun için yapılmamış mı?»

Sözcüklerle oynamak... Her yazar, her şair bu oyunu oynar öteden beri. Yalnız bilerek oynamak vardır, bilmeyerek oynamak vardır. Sözcüklerin canlı birer varlık olduklarını kabul ederek ya da onları boş, ölü birer kalıp sayarak...

Boris Vian'ın bir sözüydü bu. Kimbilir nerede okumuş, yazmıştım bir defterin köşesine. «Günlerin Köpüğü»nü okurken buldum o sözü. Şimdi bu romandaki sözcükler birer oyun aracı mı? Değil elbet, kimi zaman yazarlar, kendi anlattıkları öyküler ne denli yaşanmış, ne denli duyulmuş olursa olsun, bilerek, isteyerek onları bir düş ürünü gibi göstermek isterler. Yaşamı ne denli ciddiye alırlarsa o denli anlamsız bulduklarını belirtmek özlemini duyarlar. Vian da böyle biri:

Yaşam öyküsünden başlıyor her şey: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendini bir karmakarışıklığa, bir dağınıklığa bırakıvermiş biri. Yaşamı oyun mu saymış sözcükler gibi, kimbilir! Aktörlük, şarkıcılık, caz müzisyenliği, gazetecilik, yazarlık. Hızlı bir yaşama bırakmış kendini, öylesine hızlı ki, durup kendi yaşamının anlamını duymak fırsatını bulamamış. Gerçeküstücülükle varoluşçuluğu karıştırmış yapıtlarında. Rahat, hızlı bir yazı kolaylığı... İlk kitapları: «Gidip Mezarlarınıza Tüküreceğim», «Ölüler

Birbirine Benzer, Bütün Çirkinleri Öldürmeli»... Bunları takma bir adla yazmış, bir Amerikalı adıyle. Vernon Sullivan diye. Kendisi de «çeviren» diye imzalamış. Her biri, zamanında büyük olay oldu bu kitaplar, «kara roman» türünün örnekleriydi. Her şeyi küçümseyen, hiç bir bağlanacak dalı olmayan, kalmayan insanı anlatan, hızlı, çabuk, kısa... Vian'ın gerçek bir değer taşıyan kitapları daha sonra yazdıkları: «Günlerin Köpüğü, Pekin'de Güz, Kızıl Ot, Yürek Söken». Ayrıca oyunlar, şiirler...

Otuz dokuz yaşında kapanan bir yaşam... Boris Vian yaşamı bir şaka, bir alay, bir oyun mu saymış sizce? Belki. Oyun, çoğu kez gerçekten daha «ciddî» olabilir. Günlerle, gecelerle oynayan kişi, sözcüklerle niye oynayamasın? Ne yazmış bakın «Günlerin Köpüğü»nün ilk sayfasına: «Var olan iki şeydir aslında: Biri, her şekilde ve bütün güzel kızlarla sevişmek, öteki de New Orleans ya da Duke Ellington'un müziği. Geri kalan her şey kaybolmalıdır. Çünkü, geri kalan her şey çirkindir.» Böyle diyor işte, «var olmak» Duke Ellington'u dinlemek, güzel bir kızla sevişmek... Bu mu oyun, bu mu gerçek? Nerede biter biri, nerede başlar öteki?

Bir ressam, Cezanne bir gün Mallermé'ye, «Öyle güzel düşüncelerim var ki, bir oturup yazsam, eşsiz şeyler olacak» der. Şairin yanıtı ünlüdür: «Şiir düşüncelerle değil, sözlüklerle yazılır.» Bu da bir oyunun açıkça benimsenmesi mi? Şiir, kısacası sanat, bir oyun mudur? Bazı kimseler böbürlenerek, «Hayır, sanat oyun değildir, insan mutluluğunu yaratan ciddî bir uğraştır» diyecekler. Oysa, oyunlar da mutlu kılmaz mı insanoğlunu? Niye oyun sayılmasın sanatın kendisi de... Hani bir anlamda yaşamın kendisi de ilginç, hattâ anlamsız bir oyun değil de, nedir?

Sözcüklerle oynamak tehlikelidir, yazar a-

cemi, toy, beceriksiz olunca... Altında kalır, ezilir, o oyuncak gibi kullanmak istediği sözcüklerin. Usta kişi de herkesin bildiğini, tanıdığını, her çeşit anlamını duyduğunu sandığı nice sözcükleri yepyeni birer kişiliğe kavuşturur, anlama, derinliğe, öneme ulaştırır. Boris Vian da sözcüklerle oynamayı bir sanat haline getirmişlerden... Oynaya oynaya varıyor yaşamın derinliğine ya da sığlığına, anlamına, anlamsızlığına...

Romanın baş kişisi bir kilisenin mihrabında karşısına çıkan İsa heykeliyle konuşur. «Önünde haç üstünde İsa asılmıştı duvara. Canı sıkkın gibiydi. Colin sordu: «Neden öldü Chloé», «Bu işte benim hiç suçum yok» dedi İsa. «Başka şeylerden konuşsak», «Kim ilgileniyor bu işle» diye sordu Colin. Çok kısık konuşuyorlardı, ötekiler hiç bir şey duymuyordu. «Bizim hiç bir ilgimiz yok» dedi İsa. «Düğünüme de çağırmıştım oysa sizi» dedi Colin... «Neden öldürdünüz onu?» diye sordu Colin. «Aman» dedi İsa, «çok üstüme varmayın.» Çivilerinin üstünde daha rahat bir duruş biçimi aradı. «Ne kadar tatlıydı» dedi Colin. «Hiç bir zaman ne bir kötülük düşündü, ne bir kötülük yaptıydı» «Bunun dinle hiç bir ilgisi yok» diye geveledi İsa. Sözcüklerle oynamak buysa, oynasın istediği kadar! Böyle oyun, yaşamın ta kendisidir; acı, kara, kaskatı...

Bir romanı okurken, bir dizeyi içinizde duyarken oluverir böyle şeyler. Alır götürür sizi anlam dışı bir yere. Oyun diye yaparlar, yazarlar, yaratırlar belki öyle görünürler, ama içinize işler anlattıkları. Sizi de alır etkisine, sizden sonra gelecekleri de, daha sonrakileri de... Böyle bir oyundur sanat, böyle bir ölümsüz oyun. Yaşam nasıl bir oyunsa, oyun sayılırsa, öylesine...

«NERDEYSEN UZAT ELLERİNİ»

«Her gece açıp penceremi bağırıyorum / Seni seviyorum duyuyor musun / Arada evler oteller dükkânlar / Çekip o otelleri bir kenara / Her gece sokak sokak seni arıyorum / Arada rıhtım var deniz var vapurlar / Denizi vapurları koşa koşa geçiyorum / Ay ışığında kalkan uçaklara yetişip / İtiş kakış bilekler eller ayaklar / Her gece sana doğru geliyorum tekrar tekrar.»

Necati Cumalı'nın son kitaplarını okudunuz mu? «Yağmurlar ve Topraklar», «Oyunlar V» Biri roman, koca bir roman. Öteki de tiyatro oyunları dizisinin son kitabı. İkisini de okuyup bitirdim. Bir yandan şiir kitaplarını da açıp yer yer dizeler okuyarak... Ne yazarsa yazsın, ne yaparsa yapsın önce şairdir Cumalı, ondan geliyor yapıtlardaki etkileyici güç. Okura yayılıveren, bir anda o oyunun, o romanın, o öykünün kişilerinden biri imişçesine duyulan bir yakınlık, bu benimseyiş...

«Niçin Aşk» adını vermişti denemeler kitabına. Niçin mi aşk? «Kendi payıma aşkı bilmeyen tanımayan insandan korkarım. Hangi politik kanıda olursa olsun, ne iş görürse görsün, gönlünde aşkı yaşatmamış insanın elinden çıkacak iş eksiktir, kusurludur.» Şiir de yazarlar, roman da, öykü de, bu aşksız insanlar!.. Bir süre başarı da kazanırlar, ama yaşamayacaktır, yarına kalmayacaktır biri bile. O kupkuru, o gerçek duygudan, gerçek sevgiden yoksun parça-

lar Sevi yoksa, insanlık da yoktur, insana karşı ilgi de, yakınlık da... İnsana yararlı olmak isteği önce insan kavramına eğilmekle başlar. Elle tutarcasına, dudaklarını değdirircesine.. Bir tek insanı sevmek değildir gerçek sevilerin bizde yarattığı duygu. Tek'te, çok'a yönelmektir. Bütün insanlıkla bir duyguda kaynaşmaktır. «Neredeysen uzat ellerini - Başım dönüyor» diyordu Cumalı eski bir şiirinde sevdiğine. Bunu duymayan, anlamayan, tanımayan kişiye kendini şair de, yazar da, büyük adam da saysa acımak gerekir.

Evet, önce şairdir Cumalı, sonra oyun yazarı, öykücü, romancı, denemeci... Önce şair. Hem de şiiri en yalın biçiminde yakalamasını bilen bir şair. Sözcük kalabalığı, duygu kalabalığı, içtensizlikler kalabalığı, göz boyamacılık, aldatmacılık, yapaylık olmayan dizelerin şairi... Bu yüzden eskimez o dizeler. Her okuyuşta yenidirler, daha dün yazılmış gibidirler. Buffon'un ünlü Deyiş, kişinin kendisidir »sözünü azıcık değiştirip Cumalı'ya uygulamak isterim: «Şiir kişinin kendisidir.» Önce şair yaratılmalı, sonra şiir yazmalı. Bu, bir aykırı düşünce belki de, ama Cumalı'ya yakışıyor, hattâ şöylesi bile «Şiir, Cumalı'nın kendisidir!»

Romanımda da var bu şiir. Dizeler halinde değil. Hattâ cümleler halinde bile değil. Pek az rastlıyorsunuz dizeye benzer cümlelere. Ama, kitabın bütünü veriyor bir şiir izlenimini. Cumalı en katı bir konuyu anlatırken bile yumuşatıyor, en kötü insanları bile tanıtırken bir acıma, bir sevgi payı ayırıyor o kişilere de... Hattâ hiç kötülük yok, kötü insan yok diyeceğim Cumalı'nın edebiyat yapıtlarında. Bütün o kötülüğe benzer şeyler olayların, yaşamın, rastlantıların sonucudur. Kimse kötü olamaz, kötü iş yapamaz, oluyorlarsa, yapıyorlarsa kötü - iyi ayırımını bilemediklerinden, beceremediklerin-

den... Hiç bir zaman kusur kişide değildir, bireyde değildir, o kişileri, bireyleri «kötü» yapan kurumlardır, yanlış yasalardır, çağ dışı göreneklerdir, geleneklerdir. «Yağmurlar ve Topraklar»da kötü insan yok. Önceleri kötülük yapmak isteyenler varsa, düzeliyorlar bir süre sonra. İşin iç yüzünü anlayınca, gerçek kendilerine anlatılınca... Perihan'a asılan Nuri Bey bile bakar ki, Nihat'la Perihan öğretmen sevişiyorlar, hemen vazgeçer. «Siz erkekçe söylerseniz, ben de erkekçe söz veririm elbet. Bu iş burada biter» deyiverir. Şairce bakar insanlara, olaylara Cumalı. İyilikle, dostlukla, anlayışla, suçlamadan, karalamadan, aydınlatarak, güzellikler katarak...

«Yağmurlar ve Topraklar» kendine özgü bir roman. Cumalı'nın şiirlerini bilmek, tatmak gerek önce. Öyle yargılamalı bu romanı, öyle değerlendirmeli... Bütün o kişiler, o Nuran'lar, Doktor Çetin'ler, o tatlı analar, kardeşler, dostlar, arkadaşlar, hattâ kumarda hileye sapanlar, toprakların üstüne oturanlar, anlayanlar, anlamayanlar, Urla'nın o şiirli havasında soluk alanlar, hattâ evler, yollar, eşyalar, arabalar, sıkıcı memurlar, mahkemeler, yargıçlar, savcılar, yani romana girmiş ne varsa hepsi cana yakın, gerçek kötülükten uzak bir evrenin varlıkları, yaratıkları... Kıyamıyor yazar hiç birine, incitmek istemiyor, anlayış, hoşgörü, iç dünyalarına girebilme yeteneği ile bakıyor tek tek hepsine...

Bu nitelikleriyle başarlı bir roman «Yağmurlar ve Topraklar». Bir başlayınca elinizden bırakmıyorsunuz. Çekip alıyor sizi Urla'nın, İzmir'in ,kısacası Cumalı şiirlerinin o kendine özgü dünyasına. Çıkabilirseniz çıkın bir daha! Beş yüz sayfa değil, bin sayfa da olsa tadına doyamazsınız anlattığı öykünün. Hepsi canlı kişiler, hepsi yaşanmış olaylar, belki böyle şiirli değil gerçekte, ama o her şey bakış açısına dayanır,

onları görüp anlatanın verdiği anlama dayanır... Cumalı, Urla dünyasını böyle görmüş. Görünürdeki çirkinliklerin, kötülüklerin altında gizli olan güzel yanları, iyilikleri, tadları, anlamları sezmiş, onlara vermiş ağırlığı. Mutluluktur amaç, varılması gereken yer, demiş, sizi de buna inandırmış. Katılıyorsunuz siz de bir okur olarak, onun evreninin kişilerinden biri oluyorsunuz sayfalar boyu. Roman bitince bir mutlu duyguyla kaldırıyorsunuz başınızı, çeviriyorsunuz gözlerinizi gerçek yaşama. Siz de, o ortalığa dökülen pislikleri görmemek, derinliklere kaçmak güzelliği bulmak istiyorsunuz bir an... Ama, nerede bizde o güç, o derine inip insanın mutluluğunun köklerini çıkarmak yeteneği?..

Ne demiş bir şiirinde: «Bu ümit olmasa içimde / Buralarda bir gün beklemem.» Bir umut yakıyor okurlarının içinde Cumalı, mutluluk, güzellik vardır yeryüzünde, saklanmışsa da, itilmişse de, horlanmışsa da bir gün çıkacaktır olanca güzelliğiyle.

KUVVETLİ Mİ, KANUNİ Mİ?

«Halk arasında dedikodular varmış diye kanunlarımızla oynamak, hikmet-i hükûmete de muvafık düşmez. Dünyada padişahların bile arkasından kılıç sallamışlardır. Âlemde, efkâr mütehaliftir. Halk şikâyet edegelmiş edegider. Buna göre imâl-i fikredip umurunu tanzim edince, hiç bir müşkilât kalmaz. Halk şikâyet ederse, ol babtaki ahkam-ı mahsusayı gözüne sokarsın, görür. Eğer mütenebbih olmazsa 'tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir' fetvasınca, Bekirağa Bölüğüne gidince aklı başına gelir. Hükûmet aleyhine dil uzatmak ne demektir, anlar.»

Bir Âyan azası, bugünkü deyimiyle bir senatördür böyle konuşan. Bir öykü kahramanı bu senatör. Memduh Şevket Esendal'ın «Kuvvetli Hükümet» adlı öyküsünün kişilerinden. Baktım baktım da, bu Âyan üyesi bugünlerde de yaşıyor gibime geldi. Kalkmış, ta İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilâf günlerinden bugüne gelmiş. Zaman geçiyor, dünya değişiyor, ama bazı şeyler kalıyor olduğu gibi. Bazı ters kafalar, küflü anlayışlar, bencillikler...

«Ev Ona Yakıştı»da Esendal'ın birbirinden güzel otuz beş öyküsü bir araya toplanmış. Hani derler ya, okudum bir solukta, diye. İşte öyle okudum ben de bu öyküleri. Hepsinde bir memleket gerçeği, bir insan gerçeği var. Hiç biri boş yere, iş olsun diye yazılmamış. Esendal'ın kişileri en azından kırk elli yıl önceleri yaşamışlar,

ama kâğıt üzerinde öylesine canlılar ki, neredeyse soluk alışlarını duyar gibiyiz. Kasaba insanları çoğu, memur, küçük gelir sahibi. Büyük korkular, özlemler, niyetler taşımıyorlar, ama yaşıyorlar, yıllardır yaşıyorlar, edebiyatımızın en ölümsüz valıkları olarak yaşayacaklar.

Kitapta beni en çok ilgilendiren «Kuvvetli Hükümet» öyküsü oldu. Şöyle başlamış Esendal: «Vakit geldi, başladılar Rical toplanmaya. İlkin, mükellef bir otomobil içinde bir hoca geldi. Tanımıyorum, belki Şeyhülislâm'dır. Aradan çok geçmedi, birkaç otomobil daha geldi. Bunlar da Nâzırlar olmalı! Meselâ, Ticaret Nâzırı, yahut Evkaf Nâzırı! Yaya gelenler de var. Bunlar mebuslarla merkez azaları olmaları gerek! Sokakta ikişer ikişer dolaşanlar peyda oldu. Bunların sivil memur oldukları uzaktan bellidir.»

Nazırlar, mebuslar, Âyan üyeleri, ileri gelen parti merkez üyeleri toplanırlar. Bir konu görüşülecektir. Başkanlığı yapan Dahiliye Nâzırı şu sözlerle açar oturumu: «Efendim, birkaç zamandır hükümet aleyhine birtakım dedikodular oluyor. Meclis'te ve matbuatta yapılan hücumlar da malûmu âlileridir. Bunların birtakım şahsi ağraz ile ortaya çıkarıldıklarına şüphe yok ise de, halk, bizim bildiğimiz gibi bilmiyor.»

Konu görüşülüp, tartışılır, hevesli mebuslar uzun söylevler hazırlamışlardır, herkes kendini göstermek, gerekli gereksiz söz söylemek isteğindedir. Böyle toplantılarda hiç bir önemli sonuca varılmayacağını bilen başkan ise, sözlerin uzamasından hoşnut olmaktadır, çünkü muhalifler bile bıkmakta, kiminin uykusu gelmekte, kiminin canı sıkılmaktadır.

Bir mebus, «Halbuki kabinenin Meclis'te okunduğu gün, Sadrazam Paşa hazretleri kabinelerinin bir kanun kabinesi olduğunu beyan buyurmuşlardı» der, kanuna uyulmasını ister,

«Dedikodular da kendiliğinden şey olur, biter» der keser. Başkan, «Bizim maksadımız da, Sadrazam Paşa'nın buyurdukları gibi, kanuni bir hükümet kurmak esasıdır» diye onaylar. Fakat başka bir mebus parmağını kaldırır: «Bendeniz kanuni kabineden bir şey anlamadım. Yani, affedersiniz bunu son derece şey bulunuyorum. Gayrikanuni kabine olmaz» diyerek şaşkınlığını belirtir.

Ne olacak kabine peki? Kanunî mi, yoksa kuvvetli mi? Kuvvetli olunca kanuni olamaz mı sanki bir kabine? Ya da kanunî bir kabine güçsüz mü olur? O böyle der, bu böyle der, kimi esner, kimi bastonunu düşürür, kimi borç para almayı, kimi bir an önce çekip gitmeyi... Sözlerini yazının başına aldığım Âyan üyesi ise, halk arasında böyle söylentilerin dolaşmasından hiç korkmaz, «Çekersin Bekirağa Bölüğüne, aklı başına gelir öylelerinin. Bakmayın halkın yanıp yakınmasına, böyle gelmiş, böyle gider» der, hükümete dil uzatmanın yeterli bir suç olduğunu söyleyip keser. İş uzar gider, başka bir oturuma bırakılır tartışma. Şöyle biter öykü, iki mebus aradan bir süre geçtikten sonra karşılaşırlar:

«Yahu, dedi, ne oldu bizim 'kuvvetli hükümet?'» Arkadaşı, «Merkezde konuşmuşlar, dedi. Kuvvetli hükümet yapalım demişler. Sadrazam Paşa kabul etmemiş, 'Ben Meclis'te kanunî hükümet dedim, kuvvetli hükümeti kabul etmem' demiş, gene eskisi gibi kalacakmış...»

Esendal'ın öykülerini okuyun. Başka yazarlarımıza hiç benzemeyen bir yazarla karşılaştığınızı anlayacaksınız. Esendal'ın öykülerinde ince bir mizah, sağlam bir gözlem, güçlü bir insan bilgisi, yaşanmışın en başarılı sunuluşu, hepsi hepsi var. «Kuvvetli Hükümet» öyküsü bunlardan bir teki. Kırk elli yıl önce yaşanmış gibi değil, sanki günümüzde geçiyor! İnsanlar

değişmemiş, politikacılar değişmemiş hiç diyeceksiniz okurken. Nâzırı Bakan, mebusu milletvekili yapın. İşte günümüzdeyiz. İşte dünün bugünün politikacıları. İşte o bitip tükenmeyen, o incir çekirdeğini doldurmaz konular. Halkın gözüne kanunları sokmalar, Bekirağa Bölüğüne gönderip «terbiye» etmeler, hepsi hepsi var, dün nasıl varsa, bugün de...

«KORKULAN ŞEY GERÇEKLEŞİR»

Sesler dört yandan, beş yandan, on yandan geliyor. İlkin karmakarışık bir uğultu. Sonra tek tek ayırıyorsunuz konuşmaları. Dikkati bir tekinde toplamak gerek. Ne konuşuyorlar bu sabah insanları? Dertleri nedir, günden bekledikleri nelerdir, bir umutları var mı, bir mutluluk özlemleri?

Sabahları uğrar bir vapur iskelelere. Sonuncusudur burası. Hep bildik yüzler. Bir tekini bile tanımıyorum, gene de kırk yıldır dostluk etmişim gibi her biriyle. Mayısta vapurlar daha renkli olur, pencereler açılır, sabah ayazında güvertede oturulur, korkulmaz rüzgârdan, güneşten... Başka birisinizdir sanki, ilkyaz yeni bir kişilik yaratır içinizde. Şu kanapelerdeki insanlar da öyle. Hepsi değişmiş gibi. O soluk yüzlere renk gelmiş, o kırgın bakışlar güçlenmiş.

Pavese'nin güncesi elimde... Okuyor çiziyorum, çiziyor okuyorum. Günlerdir sürüyor bu. Pek az kitap bu denli yakın oldu bana. Hep yanımda taşıyorum «Yaşama Uğraşı»nı. Genellikle sabahları vapurda okuyorum. «Her sabah, kendimizin nemli, sıcak bir kalıbı gibi, bir gök cismi gibi, yorgunluğumuzu bırakırız yatağımızda» demiş bir yerde. Bütün bir günün yorgunluğunu bırakmak gecede, sabaha yepyeni bir kişi gibi çıkmak... Bütün bu insanlarda öyle bir görünüş var... Ama, o kış aylarında böyle miydiler? Hayır, bir gün öncenin, bir hafta, bir ay, hattâ bir yıl öncenin yorgunluğunu ta-

şıyorlardı beraberlerinde, sırtlarında...

İlkyaz sabahı Pavese'nin güncesiyle Boğaz'ı aşmak baştan başa... Oradan üç beş sözcük geliyor, gündelik bir gazete manşetinin yorumu. Öteden üç dört delikanlı yarınki maçı tartışıyor. Beriden yaşlı memurlar emeklilik sözü ediyor. Daha daha ileriden genç kızların gülüşmeleri... Kimse kitap okumuyor, yalnız gazetelerini dikkatle gözden geçiren birkaç kişi var. Kimse şu mayıs sabahını tatmıyor sanki. Hep konuşma, hep dertleşme... Kimse gelmemeli yanıma, bir tanıdık çıkmamalı, «Günaydın» dememeli. Bozmamalı sabah yalnızlığımı, Cesare Pavese'yle dostluğumu...

«Yaşama Uğraşı»nda 1935'ten 1950'ye kadarki günlük izlenimleri, düşünceleri var Pavese'nin Yirmi yedi yaşında başlamış bu günceyi tutmaya. Ölümüne dek sürmüş herkesten gizli bu çaba. 1936'da canına kıymak düşüncesi yeşermiş içinde, sürüp gitmiş geçen yıllarla. Geçip gitmek bu dünyadan, sürekli bezginlikten, umutsuzluktan kurtulmak... «İntiharı düşünen bir insan için en kötü şey, kendisini öldürmesi değil, bunu düşünüp yapmamasıdır» diyor. Kendince nedenleri var. İki üç satırda anlatılamaz bunlar. Gün gün izleyeceksiniz Cesare Pavese'nin notlarını, bir roman okurcasına. O zaman anlayacaksınız bir yazarı ölüme iten güçleri...

«Gizlice en çok korkulan şey hep gerçekleşir sonunda» diye başlıyor 18 ağustos 1950'de yazdıklarına. Bu, sondur, «Bütün gerekli olan biraz cesaret» diyor, «Sözler değil. Eylem. Artık yazmayacağım» diye bitiriyor. Pavese bir otel odasında uyku hapları alarak kıyıyor canına. On beş yıl süren o gizli çekişme, o yaşama içgüdüsüyle ölüm çağrısının savaşı artık sona ermiştir...

Vapur Boğaz köprüsünün altında... Kaldırıyorum başımı, yakında otobüsler, otomobiller, in-

sanlar geçecek tepemizden. Yaşam dolacak Boğaz'ın orta yeri. Herkes benim gibi bakıyor köprüye. Nedense her sabah böyle. Gözlerde bir pırıltıyla, sevinçle... Bu, sabah insanlarının bakışıdır, akşam dönüşleri başka, bambaşka... Bir yorgunluğu alıp sokaklardan, evlere götürüş...

Pavese'yi çantama koydum. Oradan buradan okuyorum, işte son okuduğum cümle: «Kadınlar düşman bir ırktır.» Neden demiş, niçin demiş, hangi kinle, kızgınlıkla?.. Hepsi mi? Hepsi değil elbet. Ama, bazıları düşmandan beter, düşmanın yapmayacağını yapmaya hazır... Sonra köprü, sonra kalabalık, sonra iş yeri, masam, daktilom, bir günün yorgunluğunun çöküşü üstüme an an...

YAZIN SOLUĞU

Ağustos avarelik ayıdır. Tembellik ayıdır. Çekilirsin bir dağ tepesine, bir kıyı kentine, yalınayak, sırtında bir gömlek, kumların üstüne yayılır, bir ağaç gölgesine çekilir kendinden geçersin. Buna yaşadığı zamandan, çevreden kopmak da denir. İstemezsin gelgeçleri görmeyi, anmayı, hatırlamayı. Neme gerek, bana ne, yapan yapsın, eden etsin! Hiç değilse bir hafta, on beş gün yazın tadını çıkarayım, güneşin sıcaklığını duyayım, bir yakın dostla, bir sevenle, bir sevdiğimle...

Bencil olur yaz insanları. Yalnız kendilerini düşünürler. Bir de en yakınlarını... Dünyada, yurtta neler olmuş, vız gelir. Gazete okumasa da olur. Olsa olsa bir aşk romanı, ya da bir serüven öyküsü... Görüyorum kumların üstüne serilip yatanları. Bir şey yok ellerinde, ne kitap ne gazete! Güneş altında yanmak, tuzlu suyla yıkamak vücutlarını, kulaç atmak, kürek çekmek. Dünyayı umursamamak. Yalnız kendisi için yaşamak.

«Mavi Yolculuk»u okuyorum. Ben de o bencil yaz insanları gibiyim üç günden beri. Bir tatil yapmak herkesin hakkı. Ama, ben tatil nedir bilmedim hiç! Hep çalışmakla, koşuşmakla geçti günlerim. Şöyle bir ay olsun hiç bir şey yapmadan sırt üstü yatamadım. Yazmak yazmak, bir o kadar da okumak, kitap, gazete, dergi... Bir gün gazete görmesem yaşantımı eksik saydım. Bu yeryüzünün insanı değilmiş gibi ol-

dum. İlle de dünyanın bilmem neresinde ne olmuş, ne bitmiş bileceğim, kim ne yazmış, kim ne demiş, öğreneceğim. Bıraktığım ya da gönderdiğim yazılar çıktı mı, nasıl çıktı, nasıl oldu, neye benzedi? Sonra yenileri, daha güncelleri... Bitmeyen bir savaş!..

Azra Erhat'ın «Mavi Yolculuk»unu ikinci kez okuyorum. İkinci kez okuması zordur bir kitabı. Nice ünlü romanı bir kez okudum, yetti. Olsa olsa arasıra orasından burasından okurum, o kadar. Bir de şiir kitapları var bir kez okumakla kalmadığım. Ama, Erhat'ın «Mavi Yolculuk»unu yıllar sonra bir daha okuyorum. Eyuboğlu, Anday, Erhat vb. arkadaşlarla birlikte duyuyorum kendimi. Maviliklerle yıkanıyor içim dışım. Bir kültür denizinde yüzüyorum. Ne tatlı anlatıyor Erhat mavilikler içinde geçen bir yolculuğu! İnsana pişmanlıklar geliyor, Eyuboğlu'nun sağlığında niye bir yolculuğa katılmadım diye. Hep kaçırılmış fırsatlara yanmakla geçer yaşam nedense... Bu da öyle, yerine konulmaz bir şey...

Tek kitap okuyanlardan değilim, çok kitaplıyım ben. Aynı anda üç beş kitap birden... En birbirine aykırı düşenleri, en ciddilerinden en hafiflerine dek. Roman, şiir, deneme, Türkçe, Fransızca... Şimdi elimde üç kitap daha var. Birine başladım, baktım öyle kumsalda okunacak türden değil, saygı istiyor, bıraktım. Oğuz Atay'ın «Tehlikeli Oyunlar»ı... Atay, benzersiz bir romancı. Hem kolay, hem zor okunuyor. Ama, istediğin sayfadan açıp okumak da mümkün. Güçlü yapıtlar böyle olur, neresinden başlasan bir şeyler verir okuyana. «Tehlikeli Oyunlar»ı dönüşte tamamlayacağım. Bu rüzgârda, kumda, denizde, kalabalık içinde değil, boş bir odanın sessizliğinde...

Herman Wouk'ın «Savaşın Soluğu»nu ise ilgiyle okuyorum. Nerede olursam olayım...

Elimden bırakmadan, ilgiyle, bir geçmiş zaman parçasında yaşayarak... Wouk'ın romanı 1939 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç günlerinde Berlin'de geçiyor. Sonra Varşova, Amerika... Amerikalı bir yarbayla eşi ve çocuklarının bu ilginç zaman parçasında yaşadıkları serüvenleri okuyoruz. Wouk'ın yapıtları sürükleyicidir, «Denizde İsyan»ı da böyle bir kitaptı. «Savaşın Soluğu» da öyle... Bir yerde Hitler'in bir sözünü anıyor, «Kütleye seslenen kişi en cahilin düzeyine göre konuşmalı» demiş «Kavgam»da... Altı çizilecek bir söz. Her yerde, özellikle bizde, politikacılar; hem de okumuş yazmış, profesör bile olmuş kimseler niye bu denli boş, saçma sapan konuşurlar diye düşünmeyin fazla, bu yüzden. Hitler'in sözüne uymak için!

Başka bir kitap var: «İnsanat Bahçesi», Desmond Morris'in bir roman kadar sürükleyici kitabı... «Çıplak Maymun»unu da ilgiyle okumuştum, bazı yerlerini çizerek. Morris çağdaş insanı bir çeşit hayvan sayıyor. İnsanı hayvan dürtülerine, içgüdülerine göre tanımlamaya, anlatmaya çalışıyor. Bir zoolog gözüyle... Anlatabiliyor, tanımlayabiliyor da... «İnsanlar, çağdaş yaşamın baskıları altında bunalıyor, yorgun şehirliler içinde yaşadıkları uğultulu dünyayı Beton Ormanı diye niteliyorlar» diye başlamış... Gerisini okumak isterseniz alın «İnsanat Bahçesini», «Çıplak Maymun»u. İkisi de uzun süre başucu kitabınız olacaktır.

Güneş yakmaya başladı. Gidip uzanmalı kuma. Kimsesiz bir yer bularak... «Savaşın Soluğu» da yanımda, oku oku bitmiyor... Bakıyorum ne gazete, ne kitap okuyan var. Ben de bari kimseye göstermeden okuyayım kitabımı, ayıp olmasın!

SEKSEN YIL ÖNCE DE...

«Asya kıtasına geçmek için Boğaz'ın iki kıyısı arasında işleyen buharlı vapurlara binmek gerek. İstanbul'un eski köprüsünden yola çıktıktan birkaç dakika sonra Bağdat demiryolunun terminus istasyonu olan Haydarpaşa'nın merdivenlerine yanaşılır. Sarayburnu'ndan başlayıp Londra veya Paris'ten gelen eşyaları doğrudan doğruya Bağdat demiryoluna taşıyacak muazzam bir metal köprünün yapımıyle bu sıkıcı yolculuk ve masraflı aktarmalar 'ortadan kalkacaktır. Böyle bir köprünün projesi de hazırlandı, fakat denizin ve adaların o eşsiz görünüşü ne hale girer o zaman?»

Bu satırlar 1892'de yayınlanmış. Fransız piyade teğmeni Kont de Cholet'nin «Asya Türkiyesinde Bir Yolculuk» adlı kitabında... Eski kitaplar arasında buldum bu soluk, yırtık yapıtı. Aradan tam seksen bir yıl geçmiş. İnsan, seksen bir yıl önceki Anadolu'yu, özellikle doğu bölgesini bir Fransız nasıl görmüş, nasıl anlatmış, ilgiyle okuyor. Ama bakıyorsunuz ki, özellikle doğu illerimiz seksen yılda bir şey kazanmamış, pek önemli bir değişme olmamış oralarda...

Bilecik'e kadarmış demiryolu. Bağdat hattı yeni yapılıyor daha. Kontla arkadaşı inmişler burada, atlarla devam etmişler yola. Bilecik yakınlarında demiryolu yapımıyle uğraşan bir Fransız mühendisi, «Bu bölge insanları aşırı tembel, uyuşuk» diyor. Verilen gündelik çok ol-

duğu halde zor işçi bulunuyormuş, sözleşme de olsa, bir de bakıyorlarmış işçiler çekip gitmiş, haber vermeden... «Bir iki lira biriktiren, bir yıllık geçimini sağlayacağına güvenerek işi bırakıyor.» Kont de Cholet, «Bu adamların hem pek az şeye ihtiyaçları var, hem de yaşam çok ucuz» diye yazıyor. Bir de tren yolu yüzünden toprakların değerlendiğini belirtiyor. Bilecik yakınlarında toprağın metrekaresi beş kuruşa yükselmiş!

Eskişehir'den Ankara'ya geliyorlar. Vali, Vezir Abidin Paşa'dır. Arnavut soyundan gelme paşa mükemmel Fransızca konuşuyormuş. İstanbul'dan yola çıkarken sadrazamlıktan gerekli belgeleri alan Fransızlara bir buyurdu da o veriyor. Cholet, «Yanımızda bir yığın kâğıt taşımak gerekiyordu» diye yazıyor. Her soran ilgiliye göstermek için gerekli belgeler... Ankara'dan Sivas'a, Erzurum'a, Bitlis'e, Diyarbakır'a, oradan Musul, Bağdat, Halep, İskenderun, vapurla geri dönüş Mersin, İzmir, İstanbul... Cholet ile arkadaşı Julien'in gezisi böylece bitiyor.

Kitabın hemen her sayfası ilginç bilgilerle dolu. Özellikle doğu bölgesini, orada yaşayan insanları, çeşitli inanışları, derebeylik kurumunu, yoksulluğu tanıtıyor. Osmanlı İmparatorluğu çağına uyup, yeni reformlar yaparak yaşayacak mı, yoksa bir yıkıma mı gidiyor? Bunu anlamak istiyor Fransız subayları. Vardıkları kanı şu: «Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu uzun gezi sonunda, bunca güçlü yanları, bunca güçsüzlüklerle yan yana, böylesine doğa zenginliklerini böylesine derin bir yoksullukla iç içe görerek şaşırdık. Bu topraklarda yaşayan toplulukların parlak niteliklerini ve erdemlerini yadsımak mümkün değildir, üzerinde durulacak nokta, bu insanların derin moral bozukluklarını ve kötü alışkanlıklarını alt edip edemeyecekleridir. Özet olarak, Sultanın giriştiği reform

hareketlerini alkışlamak gerekir, bu da, memleketine kaybettiği zamanı kazandırmak, maliyeyi bir düzene sokmak, endüstriyi kurmak, tarımı geliştirmek, orduyu güçlendirmekle olacaktır. Belki, memurlar arasında yapılacak sıkı bir tasfiye sonunda bu girişimler başarıya ulaşacak, yüz yıldan beri Türkiye'yi mahva sürükleyen akış başarıyle durdurulabilecektir.»

Seksen yıl sonra doğu bölgemizin görünüşü pek değişmemiş. Kitapta yer alan resimler bir ayna gibi dünümüzü, bugünümüzü yansıtıyor. İnsanlar aynı, yeraltındaki barınaklar aynı, kafa aynı, yoksulluk aynı... Seksen yıl bir rüzgâr gibi esmiş geçmiş! Sonra kaybedilen zamanı kazanmak, maliyeyi düzene koymak, endüstrileşmek çabaları, yeni adıyle reformları, hâlâ özlenen, beklenen, beklenen, tartışılan konular İlginç oluyor geçmişimizle ilgili kitapları okumak. Hele bunları yan tutmayan, gerçek neyse onu görüp anlatan bir yabancı, hem de mesleği yazarlık olmayan bir Fransız askeri yazmışsa... Böyle kitapları çevirmeli, ibretle okumamız için...

BİR ARPA BOYU...

Grev, suikast, ihtilâl, anarşi, sosyalizm, dinamo, dinamit, infilâk, kargaşalık, Anayasa, vatan, hürriyet, eşitlik, istibdat, cumhuriyet, bomba, o, ah vb. sözcükler yasak! Kimse kullanamayacak bunları! Emir büyük yerden. Kim bu tehlikeli sözcükleri yazısında, haberinde kullanırsa yandı! Doğru içeri, doğru sürgüne! Neyse ki, sansür var o günlerde. Yazılar diziliyor, sansür memuru Hıfzı Bey'in önüne geliyor. O alıyor kalemi, orasını çiz, burasını at.

Bir gün Ahmet Rasim dayanamıyor, Hıfzı Bey'e gidip, «Biz zâtıalinizin çizeceğini bildiğimiz kelimeleri zaten yazılarda kullanmıyoruz. Biliyoruz vatan, millet, hürriyet, ihtilâl, cinnet, mecnun, yıldız, intihar, zehir vb. gibi birçok kelimeler yazılmaz. Fakat sansürden gelen provalarda her seferinde başka başka kelimeler, cümleler görüyoruz ki, çizmişsiniz. Bazen yarım sütunu, bir sütunu kaldırıyorsunuz. Bunların ne gibi şeyler ve ne türlü fikirler ve manalar olduğunu lütfedip söyleseniz de, boş yere yazmasak ve sizi de yormasak.» Sansür memurunun yanıtını dikkatle okumak gerek. «Onu ben de bilmem. Yalnız size şu kadarını söyleyeyim ki, siz anlayınız. Siz hangi yazınızı en çok beğenerek yazarsanız. Oh ne güzel oldu, derseniz, benim onu çizeceğimi biliniz.»

İbret verici bir konuşma... Bugün de bir sansür olsa, bir sansürcü olsa, elbet böyle yazılar, böyle beğenerek yazılan, oh ne güzel oldu de-

milen yazılar çizilip çöp sepetine atılacaktı. Demek iyi, güzel, doğru olan şeyler toplumları yönetenlerin ya da yönettiklerini sananların gözünde tehlikeli şeyler... İstibdat dönemi diyeceksiniz. Evet, Abdülhamit'in istibdat yıllarında olmuş bunlar. Birtakım sözcükler yasaklanmış, hattâ gazetelerde «devamı var» gibi deyimler bile kullanılmaz olmuş, «birtakım kötü sanılara ve kafaları karıştırmaya» yol açmasın diye... Gazeteler kapatılmış, kitaplar toplatılmış... Görüyorsunuz, yetmiş yıl öncesiyle yetmiş yıl sonrası bazen pek yakın oluveriyor.

Kitap, istibdat dönemlerinin baş düşmanıdır. Her zaman... Kitapla savaşılır hep, sanki savaşı kazanmak mümkünmüş gibi! Kötü kitap zaten kendiliğinden yok olur gider, iyi kitap, yararlı kitap ise, ne yaparsanız yapın, yaksanız da, toz etseniz de kalır yarına... Bakın 1902'de Encümeni Teftiş ve Muayenenin el koyduğu kitap ve belgelerin başına gelenlere... Mabeyn Kâtipliğinden saraya gönderilen yazılardan bazı parçalar okuyalım:

«150 çuval kitap ve belgenin yakılıp yok edilmesi öngörülmüştü. Sonra bundan vazgeçildi, kitapların M. E. Bakanlığı arkasındaki bahçede, bir demir kafes içinde yakılması uygun görüldü. Fakat ne kadar dikkat edilirse edilsin, yanarken bazı kâğıtların havaya dağılacağı ve çıkacak dumanların da dışarıdan yangın sanılacağı üzerinde duruldu. Çünkü, geçen yıl bazı belgeler bahçede yakılırken tulumbacılar bunu yangın sanıp işi karıştırmışlardı. Bu yüzden, kitap ve belgelerin Çemberlitaş hamamında yakılması daha doğru görülmüştür. Çünkü, Bakanlığın mahzenine açılan bir geçitten hamamın külhanına geçilebilir. Kitaplar böylece kimse görmeden hamama taşınabilecektir. Encümen Başkanı Abdullah Nasib Efendi hazretleri ile Meclisi Maarif üyesi İbrahim Efendi ve

İlkokullar Müdürü Şükrü Bey bu işin uygulanmasını izleyeceklerdir...»

Bir başka belge: «Bugün saat 12'de toplanıldı. Akşam saat on buçuğa kadar 22 çuval yaktırıldı. Her ne kadar yanan belgeler bir kül yığını haline geldiyse de, hamam külhanında iz bırakılmaması için üstüne su döktürülerek çamur haline getirildi. Sonra Bakanlığın yanındaki bahçede kazılan çukurun içine doldurularak üzeri toprakla örtüldü.»

Kitap toplatanlar, yaktıranlar biliyorlar bu işin yanlışlığını, çirkinliğini. 1902'de bile... Yakılan kitapları kimse görmeden getiriyorlar hamamın külhanına, izini yok ediyorlar ustalıkla. Bu bir utanç belirtisi değil midir? Yapılan işin ayıp bir şey olduğunu anlamak sayılmaz mı?

Tarihten yaprakları çevirmek ilginç oluyor. Özellikle Türk ulusunun fikir özgürlüğü, yazı özgürlüğü, kısacası basın özgürlüğü konusunda geçirdiği aşamaları görmek, izlemek... Nereden gelmişiz, nereye varmışız? Birçok şeyi geride bıraktığımızı sanıyoruz, sonra bir de bakıyoruz ki, «arpa boyu» bir yolmuş alınan. Hattâ bazı olaylar, yerimizde saydığımızı bile gösteriyor bize acı acı...

100 Soru'da dizisinde çıkan «Türk Basın Tarihi»ni okurken aldım bu notları. Hıfzı Topuz'un ilginç bir çalışması. Hem yararlı belgelerle dolu, hem de usta bir gazetecinin kaleminden çıktığı için meraklı, sürükleyici bir yapıt. İbret veren, şaşırtan, kızdıran şeyler var içinde. Tanzimat'tan, Birinci Meşrutiyet'e, oradan Mütareke'ye, Kurtuluş Savaşı'na, Cumhuriyet çağına, DP yönetimine, 27 Mayıs sonrasına, 12 Mart'a dek uzanan bir zincir...

TUZ, EKMEK

Bir solukta okunan romanlar vardır. Nereden alır bu özelliğini? Kimi zaman konusunun ilginçliğinden, güncelliğinden; kimi zaman yazarın benzersiz anlatımından. Kitaplar vardır, konuları önemli değildir, hattâ bize yabancıdır, ama öyle değişik, öyle içe işleyen bir anlatışla size seslenir ki, bırakamazsınız elinizden. Bir de yaşanmış, bir çağı veren, duyuran, bir köşesinden siz de katılmışsınızdır, hiç değilse tanık olmuşsunuzdur o olaylara, okurken içinde yaşarsınız yeniden...

Ömer Faruk Toprak'ın «Tuz ve Ekmek»ini okurken 1940'lara döndüm. Lise sıraları, yüksek öğrenimin ilk yılları. Şimdi yaşı elliyi bulmuş, hattâ azıcık da geçmiş, bir kuşak, büyük kentlerde, daha doğrusu İstanbul ve Ankara'da, sanat, edebiyat çevresinde yaşayan bir kuşak, anlatılıyor bu romanda. Kendilerini toplumcu düşüncelerin etkisine kaptırmış gençler, içleri alev alev yanan aydın kişiler. Savaşın kapılarımıza kadar gelmesinin korkusu bir yandan, tek parti yönetiminin yanlış, yersiz kuşkusu bir yandan, bilgisiz kimselerin kraldan çok kralcılıkları bir yandan, genç yüreklerdeki ülkücülük ateşinin yakıcılığ bir yandan...

Kahvelerde, meyhanelerde toplanan aydın gençler, toplum sorunlarını en ilkel koşullarda, en ilkel bilgilerin sınırı içinde konuşurlardı. Beş altı kişi bir araya geldi de Gorki, İstrati, Marx, Lenin, hattâ Gide, Malraux adını andı mı, o üç

beş kişinin içinde muhakkak bulunan bir «muhbiri sadık» hemen yetiştirirdi bu «önemli» bilgileri yerli yerine! Ne demekmiş kahvelerde birtakım garip adlardan söz etmek, sınıf'mış, kapital'miş, emek'miş, bilmem neymiş!.. Ömürleri goyunca tek bir kitabı - piyasa romanları dışında - okumamış «yetkili»ler adamlarını koşturur, geceyarıları, sabah karanlığı yakalatırlardı o gençleri. Sorgular başlardı, delikanlı mimlenirdi, adı solcuya çıkardı. Çıktı mı tamam, yakayı kurtaramazdı. Bu kez solculuğun ne olduğunu daha iyi anlatmak ister, başlardı işin derinliğine inmeye.

Hatırlıyorum, yakın yıllarda önemli görevlerde bulunan biri, o günlerde öğrenci derneklerinde, «bir kahvede toplanıp Pitigrilli okuyan, masalarda beşer beşer oturan» genç şairleri, yazarları tehlikeli kimseler olarak jurnal etmişti kamuoyuna. Oysa, o kahveye ben de giderdim. Asmalımescit'teki Elit kahvesiydi. Bezik, piket, kaptıkaçtı gibi kâğıt oyunları oynardık, edebiyat, sanat tartışmaları yapardık. Açık açık, gizliliklere kaçmadan... Böyleyken ileride «büyük adam» olacak o genç öğrenci böyle suçlamalar yapmıştır bize. Herhalde «ilgiler» de gelip gidiyorlardı Elit'e. Duyuyorlardı konuşmaları, anlamışlardı «tehlikeli» kişiler olmadığımızı. O, ileride «büyük» olacağı bilmem nesinden belli gencin curnaline aldırış etmemişlerdi...

Toprak'ın «Tuz ve Ekmek»ini okursanız, bir ilginç çağın havasına girecekseniz birden. Konuları bakımından da, yazılış bakımından da sürükleyici bir yapıt. Romanın kahramanlarını neredeyse tanıyacağım, şu şair, bu yazar, bu profesör, falanca ilgili, bilmem hangi yetkili hep tanıdık, bildik kişiler. Hepsi otuz şu kadar yıl önce yaşamışlar, çile doldurmuşlar, bir şeyler aramışlar, bulduklarını sanmışlar, başkaları kuşkular duymuş onların bu arayışla-

rından, arkalarına adam takmış, izlettirmiş, kaçmışlar, saklanmışlar, yakalanmışlar bırakılmışlar, yeniden aramışlar, eşleri, çocukları acı günler yaşamış. Yıllar akıp geçmiş, ezerek, unutturarak, eskilerinin yerine yenilerini, yaşlananların yerine gençleri koyarak.

«Tuz ve Ekmek»teki kişiler, Sabahattin, Osman Fuat, Ayşe, Sait Hüsnü, Leylâ, Ahmet Hulûsi, Abdülhak Hoca, vb.'ları tanıyorsunuz. Biliyorsunuz bunların hepsi canlı kişiler Çoğu hâlâ yaşamakta aramızda. Romanda Sait Faik, Kemal Ahmet de var... Ömer Faruk Toprak'ın romanı böylesine canlıysa, böylesine yaşam doluysa, yazarının bütün bu kahramanlarla dostluk etmesinden, hepsini yakından tanımasından...

«Tuz ve Ekmek»te sürekli bir kaçışın öyküsü var. Yakalandığı zaman belki de hemen bırakılacak bir suçsuzun kaçışı, saklanışı... Neden, niçin kaçıyor; neden, niçin bunca telâşla aranıyor; neden, niçin bir süre sonra bırakılıyor, tekrar aranmak, tekrar bulunmak için mi? Otuz şu kadar yıl önceki birtakım işler bize şimdi nasıl anlamsız, nasıl gülünç geliyor. Otuz şu kadar yıl sonra bugünlerin garip, acı, üzücü olayları da böylesine gülünç, anlamsız gelecek o günlerin insanlarına...

HÜMANİZMA NEDİR?

Hümanizma? Nedir hümanizma? İngiliz Hümanist Derneği'nin Başkanı Prof. A. J. Ayer şöyle tanımlıyor bunu: «Hümanizmayı bir din olarak düşünmek istemem. Çünkü, onun büyük değerlerinden biri, beni ona çeken ve hümanist olmama yol açan şeylerden biri, onda hiç bir doğma bulunmamasıdır.» Hümanizma, demek her şeyden önce bir dogma değil, hattâ dogmalara karşı bir tutum, bir davranış, bir görüş. Öyleyse nasıl bir şey?

Kenneth Harris, BBC Radyosu adına bu konuyu incelemiş. İngiliz hümanistleri ile yaptığı konuşmaları bir kitapta toplamış. Vedat Günyol da bu ilginç yazıları çevirip, «Hümanizma Üstüne Konuşmalar» adlı bir kitapta bir araya getirmiş. Önsözde Harris, «Hümanistler neden bir grup, bir örgüt kurmuşlar? Onları birleştiren nokta nedir? Neyi temsil ediyorlar? Bir şeyi temsil etmeyip de, bazı şeylere karşı mı çıkıyorlar sadece. İşte bunlar, hümanizma üstüne bilmediklerimden bazıları. Hümanistlerle altı görüşme yaparak, bu bilmediklerimi bulmaya çalıştım» diyor.

Bir mektup aldım geçenlerde. Kimin yazdığı önemli değil. Hem belli de değil. Gençten bir arkadaş olmalı. İçi alev alev yanan, iyi niyetli, ama kendini bir doruğa çıkmış sayan bir genç. Beni eleştiriyor, bir çeşit çekingenlikle suçluyor. Kimbilir doğrudur belki de. Bunu şimdi kimse bilemez. Kim korkak, kim yürekli, kim doğru,

kim yanlış davrandı, kim iyi, kim kötü yazdı, kim yararlı, kim yararsız oldu? İleride bir gün anlaşılır. Belki de hiç anlaşılmaz, o da başka... Neyse, o genç arkadaş bir yerde hümanizma ile de eğleniyor. «Siz hümanistsiniz» diyerek çağdaş sorunların dışında kaldığımı söylüyor. Hattâ küçük burjuva duyarlığına seslendiğimi, egemen sınıfları ürkütmekten kaçındığımı da ekliyor!..

Ben hümanist miyim diye düşündüm bütün bu eleştirileri bir yana itip. Gerçek bir hümanist olmak kolay mı dedim kendi kendime. Bunca kitap, yazı yazdım yayımladım, hepsinde insanı sevmek, insana yararlı olmak, kişiyi birtakım bağnazlıklardan, birtakım tutucu güçlerden kurtarmak, kendi kendine düşünmesinden yana olmak, aklını kullanmasını öğretmek, kısacası, bir bilince götürmek yığınları. Akılla duyguyu birbirinden ayırmadan, okurlarımı insan sorunu, çağdaş dünyanın bir kişisi olmanın sorumluluğu üzerinde düşünmeye, kafa yormaya çağırdım gücümün yettiğince..

Günyol'un çevirdiği «Hümanizma Üzerine Konuşmalar»ı okurken bunları düşündüm ister istemez. Sözcüğü sözcüğüne katıldığım düşünceler, görüşler buldum İngiliz Hümanistleri Derneği Başkanı Prof. Ayer'in sözlerinde: «Hümanistlerin benimsediği en önemli tutum şudur, insanlar, nasıl yaşamaları gerektiğini, kendi ilkelerini, özgürce düşünüp kendileri bulmalıdır. Onları geleneksel ilkelere uymaya zorlamak istemiyoruz. Hattâ, Tanrıya inanamaz hale getirmek de istemiyoruz onları... Yapılması gereken toplumsal işler dururken, fizik ötesi ilkeleri kendimize dert edinmemizin gereği yok gibi geliyor bana... Çok önemli bir sorumdur bu bence. Öbür dünyada gerçekleşebilecek ne kadar iyi şey varsa, bu dünyada gerçekleşmelidir, insan hayatı yaşanmaya değer bir amaç olabilir

ve bu dünyada ulaşılacak amaçlar vardır.»

Hümanistler dogmalara karşıdırlar. Bu yüzden birbirine uymaz, bütün dogmalar, bu dogmaları benimseyenler hümanistlere karşı çıkıyorlar. Beni hümanist olmakla suçlayan, bu yüzden neredeyse küçümseyen o genç okurum gibi, o genç okurun tam tersi başka dogma sahibi okurlarım gibi... Bir hümanist dogmalara karşıdır diye, hümanizm bir dogmayı içermiyor, savunmuyor diye siyasal yelpazenin dışında mı kalacak? Hayır. Gerçek hümanistler ilericilikten, gelişmeden, insan sevgisinden yanadırlar, böylece solda yer alırlar siyasal yelpazede. Bu konuda Prof. Ayer'in sözlerini okumakta yarar var: «Bir insanın hümanist olup da solcu olmaması çok güç şeydir. Sadece şundan ötürü ki, sol kanat, aslında, çok sayıda insanın mutluluğundan yanadır. Bütün bu söylediklerimde, ayrıcalıklara, yalnız küçük bir azınlığın yaşanmaya değer bir hayat sürmesine karşı çıkmış oluyorum. Sol kanat ayrıcalıklara karşı olduğuna ve bu konuda herhangi bir şeyler yapmaya çalıştığına göre, bir hümanistin solcu olması gerekir bana kalırsa.»

«Hümanizma Üzerine Konuşmalar», günümüzün kitabı. Her aydının, solcu olsun, sağcı olsun her aydının okuması gerekli bir yapıt. Özellikle, aşırı dogmalara bağlananlar, her şeyi onlardan bekleyenler, duyguyu, anlayışı, hoşgörüyü, dostluğu önerenlere, savunanlara acınacak birer «hümanist» gözüyle bakan, kendilerini çok çok ilerici ya da çok çok milliyetçi sayan kimselerin okumalarını isterim. Belki dengeyi bulurlar, sağduyu ile düşünmeleri gerektiğine inanırlar. Hümanizmanın bir başarısı olur bu da...

ÖLÜM MÜ, ÖZGÜRLÜK MÜ?

Bir resim: bir genç hortumla duvardaki yazıları yıkıyor. Yaşasın özgürlük yazılı duvarlarda... Hayır, özgürlük yaşamayacak, yaşasın denmeyecek özgürlüğe! Şili sokaklarında nerede «yaşasın özgürlük» yazılıysa siliniyor, kazınıyor, üstü boyanıyor! Bunun bir anlamı olmalıdır! Şili'nin faşist cuntası özgürlükten hoşlanmıyor. Korkuyor ondan. Yoksa bırakırdı duvarlardaki bu yazıları. Biz de özgürlükten yanayız diyebilirdi. O sloganları benimserdi, hattâ özgürlüğün övgüsünü yapardı korkmadan. Yapamıyor, istemiyor özgürlüğü de, övgüsünü de...

Özgürlük yaşamasın da kim yaşasın? İşte bir soru size. Kim yaşayacak özgürlük yaşamayacak da? Ölüm mü yaşasın? Sil bütün duvarlardan «Viva libertada»yı, yerine «Viva la muerte» diye yaz... Yaşasın ölüm, yaşasın ölüm, yere batsın, gebersin yaşam, yok olsun özgürlük! Aydın gücünün kökünü kurut, emekçileri sindir, hapishaneleri doldur taşır, yabancıların uşağı ol, memleketi onların bir sömürgesi haline getir. Sonra da ölümde bul iktidarının anlamını, simgesini!..

Kazancakis'in «Yaşasın Ölüm»ünü okuyorum bugünlerde. İspanya iş savaşındaki izlenimlerini, anılarını anlatmış Yunanlı yazar. «Şişman, neşeli bir asker heyecanını tutamayıp kollarını havaya kaldırdı, «Viva la muerte» diye bağırdı.» Sonra gider büyük İspanyol yazarı Unamuno'yu bulur. Salamanka Üniversitesi Rektörüdür

Unamuno. Hani «Sis», «Yaman Bir Adam» gibi kitaplarını okuduğunuz Unamuno, yaşamın içinde var olan o acılı duygunun yazarı...

«Ve kapı açılınca gördüm, Unamuno birden ihtiyarlamış, kamburlaşmıştı... Yumruğunu sıkarak bağırdı: Umutsuzum. Burada olup bitenler, savaşmalar, birbirini öldürmeler, bütün bunlar İspanyollar inandığı için mi oluyor sanıyorsunuz? Yarısı İsa dininde, yarısı Lenin'inkine mi? Hayır, hayır. Bütün bunlar, İspanyollar bir şeye inanmadıkları için oluyor. Hiç bir şeye. Hiç bir şeye. Onlar desperados'dur. Bu söz dünyanın hiç bir dilinde yoktur. Çünkü, İspan yoldan başka hiç bir millet onun anlamına sahip değildir. Desperados demek, hiç bir tutunacak tarafı olmadığını pekâlâ bilen, hiç bir şeye inanmayan ve inanmadığı için kuduran kimse demektir.»

Bazen toplumlarda sağduyu yitip gider; dış güçlere satılmış kimseler iktidarı ele geçirirler; halktan, doğrudan, gerçekten, güzelden yana olanları tıkarlar içeri. Kültürü, sanatı, bilimi düşman sayarlar kendilerine, aklı da, sağduyuyu da... Ne demiş Unamuno, Valéry'ye: «Akıl kendi yaptığı büyük ilerlemeleri hazmedemiyor, dinlenmesi gerekir.» Uygarlık öyle bir noktaya geldi ki, bir güçlü, ama çok çok güçlü bir azınlığın elinde toplandı tekniğin bütün olanakları. Kendi yararlarına kullanıyorlar bunu, dünyanın bütün yetişmiş, gelişmiş kültür bilim, sağduyu hazineleri de onların elinde. Her yerde, her işte, her alanda adamları var Onların izni, haberi, bilgisi olmadan kuş uçmuyor yeryüzünde. Faşist İtalya'da bir Croce, Franko İspanyasında bir Unamuno, bir Lorca, cunta Şilisinde bir Neruda... Özgürlük sevgisini, bilim, kültür, insanlık sevgisini bir ülkede tek bir kişi temsil ediyor bazen, olanca varlığıyle...

Salamanka'ya giren faşist kuvvetlerin komu-

tam olan general, üniversitede yapılan bir toplantıda konuşur, sözünü «Yaşasın ölüm» diye bitirir. Rektör Unamuno kürsüye gelir, der ki, «Bir insanın ağzından bu kadar iğrenç, bu kadar anlamsız bu kadar korkunç bir söz duymadım şimdiye kadar.» Sonra gider evine, ölmeye yatar, ölür de gerçekten... Tek bir kişi kimi zaman ordulara karşı koyabilir, o zaman tarihe ölümsüz bir anlamla geçer.

Evet, «yaşasın özgürlük» sözlerini silmişler Şili'de nerede görmüşlerse! Özgürlükten yana olanları tıkmışlar hapislere, öldürmüşler, kurşunlamışlar. Kazancakis'in kitabını okurken bir yandan da bugünkü Şili'yi düşünüyorum. Neler neler yazılacak Şili'deki korkunç olaylar için yakın günlerde, Allende nasıl büyüyecek, destanlaşacak zamanla... İstedikleri kadar «yaşasın ölüm» yazsınlar duvarlara «yaşasın özgürlük»leri silip... Ne çıkar yazıları silmekle, kazımakla, boyamakla? Özgürlük sevgisini kim yok edebilmiş dünyadan? Kim önleyebilmiş özgürlük özlemini? Kim «yaşasın ölüm» çığlıklarını ölmezleştirmiş? Boşunadır, ölümü övmek, zulümden yana olmak, insanları geriliğe, köleliğe itmek... Yararsızdır, sonuçsuzdur. Unamuno'nun dediği gibi, «saçma, korkunç, iğrenç» bir şeydir. O «yaşasın özgürlük» yazıları bir gün daha büyük harflerle yazılır, kanla, ateşle yazılır, bir daha da kimse tarafından silinemez.

İŞTE HAYAT

Catherine Deneuve, Jeanne Moreau, Micheline Presle, Delphine Seyrig, Marina Vlady, Agnes Varda, Tina Aumont, Françoise Arnoul. Beyaz perdeden tanıdığımız kadın yıldızlar. Simone de Beauvoir, Marguerite Duras, Christiane Rochefort, Françoise Sagan, Françoise d'Eubonne... Romanlarını, kitaplarını okuduğumuz kadın yazarlar...

Onlar gibi daha başkaları, tam 343 kadın. Bir bildiriyi imzalamışlar. Kamuoyuna açık açık şunları söylüyorlar:

«Fransa'da her yıl bir milyon kadın çocuk düşürüyor. Teklikeli koşullarda, gizli biçimlerde yapıyor bunu. Yapmak zorunda kalıyor bu işi. Herkes bunu biliyor, ama susuluyor. Ben de o bir milyon kadından biriyim. Ben de çocuk aldırttım. Bu yüzden de çocuk düşürme, gebeliği önleme hakkının tanınmasını istiyorum.»

Bir çeşit yüreklilik, bir çeşit insanlık sınavından geçme... Korkmadan, çekinmeden, «Biz yasak olan bir şeyi yaptık. çocuk aldırdık» diyebilen yüzlerce kadın. Bir hak için savaşıyorlar. Her savaş, kazanarak sonuçlanmaz. Bir başlangıçtır. bir atılımdır çoğu kez. Biri başlar, bir başkası tamamlar. Sagan'lar, Deneuve'ler, Duras'lar ve onlar gibi yüzlerce genç kadın, çocuk düşürme, aldırma facialarına son verilmesi için ortaya atılıyor. Bu demektir ki, yakın bir tarihte uygar ülkelerde çocuk düşürme. gebeliği önleme. kadınların özgürce kullandıkları bir hak olacak.

Dünya nüfusu çığ gibi büyüyor. Büyük kentler günden güne devleşiyor. Kentlerin çevresi gecekondularla doluyor. Yoksulluk katmerleşiyor. Uygarlığın kazandırdığı aşamalar, olanaklar belirli sayıda insan içindir. Ama, yığınlar karın doyurmak savaşını veriyorlar her yanda. Nüfus artışının dünyamızı tehdit eden en büyük tehlike olduğu bir gerçek. Bu, Pakistan, Hindistan, Arap ülkeleri için olduğu gibi, Türkiye için de böyle.

Şu günlerde bir kitap okuyorum: «İşte Hayat». Belgesel roman demişler başında. Roman sayılır mı sayılmaz mı bilmem. Her yaşam, romandır bir bakıma. Her insan. «Benim hayatım bir romandır» der sorarsanız. Ama sanat eseri olabilmesi. bir roman sayılması için onun bir sanatçı tarafından yazılması gerekir. Yaşam, başarıyla anlatılmazsa yaşam olarak kalır. «İşte Hayat» roman değil, yaşamın ta kendisi. Prof. Oscar Lewis ve öğrencileri, Porto Riko'da, New York'a göç eden Porto Rikolular arasında, ellerinde ses alma aracı günlerce çalışmışlar. Rios ailesi içinde ve çevresinde bir araştırma yapmışlar Aile kişilerini, onlarla ilişkili olanları konuşturmuşlar, sonra da bu konuşmaları bir belgesel roman olarak yayınlamışlar.

Fernanda, kızları Soledad, Felicita, Cruz; hepsi Porto Riko'nun başkenti San Juan'daki La Esmeralda gecekondu semtinde yaşayan binlerce zenci, melez ya da beyaz kadından dördüdür. Bu dört kadının serüvenleri öylesine ortak, öylesine birbirine eş ki, okur, ayrı ayrı dört kadın sayamıyor onları. Fernanda bol bol çocuk doğurur, hem yasa dışı çocuklardır çoğu, durmadan «koca» değiştirir. Sanki kişilikten yoksundur bu erkekler, yalnız bir cinsel araçtırlar Fernanda için onlar. Bir erkek gider başka biri gelir. Ne kadın. ne erkek bir sorumluluk duyar birbirine karşı. Bu arada çocuklar doğar durmadan. Hepsi yaşam

serüvenine atılırlar ufacıkken. Oğlanlar kendi çizgilerinde yürürler, hepsi aynı sonuca ulaşırlar: Sorumsuz, işsiz güçsüz birer erkek olacaklardır büyüdüklerinde. Kızlar ortak alınyazıları olan yola düşeceklerdir; çeşitli erkeklerle yaşama, bir yığın çocuk doğurma; sonunda sokaklarda üç beş kuruş için kendini satar duruma geçme..

La Esmeralda'dan kurtuluş umudu, New York'a göç etmektir. Ama, Amerika'da bir çeşit sürgün, bir çeşit ikinci, hattâ üçüncü sınıf vatandaş durumuna düşmek. buna katlanmak vardır. Olsun. buna da razıdır hepsi. Yiyecek, uygarlık olanakları, para kazanabilmek... Hattâ çocuk doğurmalarını önleyici ameliyatlar yaptırabilmek. Bunu ancak beşinci çocuktan sonra düşünürler Porto Riko'lu yoksullar! Önceden akıllarına gelmez. Çocuk aldırmak, düşürmek, önlemek kadınlığın, insanlığın mutlu yaşantılarından yoksun kılmaktır kendilerini. Soledad gibi ancak dördüncü, beşinci çocuktan sonra kendilerini bir daha doğum yapamaz hale getirmek çaresini ararlar.

Soledad'ın şu sözlerini okuyalım. «Şimdi yirmi beş yaşındayım. Hastayım da, yarım insan sayılırım. Otuz yaşma gelince hiç bir işe yaramam herhalde. Dişlerimin çoğu döküldü. Sinirlerim bozuk, tansiyonum da çok yüksek...» Nüfus çokluğunun boğuntusu içindeki Porto Riko insanları, dünyanın öteki ülkelerinde aynı koşullarda yaşayan insanlardan farksız. Soledad'lar, Nanda'lar, Cruz'lar az gelişmiş, ama nüfusu hızla artan bütün ülkelerde yaşıyor. Türkiye de bunlardan biri... Şimdi gitsek İstanbul'un, Ankara'nın gecekondularından birine, Ayşe'lerin, Fatma'ların öykülerini ağızlarından dinlesek. pek değişik şeyler duymayız sanırım. Öykü aynı: Yoksulluk, ekmek parası için didinmek, tek mutluluk olan cinsel hoşnutluk. bunun sonucu bol çocuk, onun da sonucu nüfus yoğunluğu, böylece nüfusun art-

masıyle iktisadi gelişmesi orantılı olmayan ülkelerin durmadan gerilere gerilere düşmesi...

Deneuve'ler, Moreau'lar, Vlady'ler çocuk aldırma özgürlüğünü bireysel bir açıdan istiyorlar. Soledad'lar, Fernanda'lar. Ayşe'ler, Fatma'lar için; dünyamızın bütün geri kalmış, az gelişmiş ülkelerinin kadınları için bireysel bir özgürlük isteği olmaktan çok, bir var olma - yok olma sorunu... Dünyamız bakımmdan ise insanlığın «insan çokluğu» yüzünden boğulması, yok olması tehlikesini yaratan bir dertli konu...

«İşte Hayat»la Fransız kadınlarının bildirisi garip bir çağrışımla birbirini tamamlar gibi göründü bana. Bir yakınlık, bir benzerlik buldum. Porto Riko'lu kadınların yazgılarına boyun eğen acılarıyle, Fransız kadınlarının meydan okuyan sesleri birbirini tamamlıyor. Güçlü bir anlam kazanıyor

«O kadar iyisin ki, senden daha kötü biri yoktur. Olamaz da...»

Gül böyle der Sitemkâr'a. «Öyle zor bir şey ki mutluluk, beni boğuyor, tıkanıyorum. Şarkılarda, türkülerde dinlerdim, filmlerde seyrederdim, romanlarda okurdum, güzel bir şey sanırdım, değilmiş meğer. Ağır mı ağır bir yük. Taşınır gibi değil. Belki de hiç bir şey. Mutluluk diye bir şey yok belki de. Uydurulmuş, yalan, yok bir şey.»

Masal insanlarını çağımızda yaşatmak... Dünyamıza getirmek, bırakmak bu toplumun orta yerinde onları. Kimleri? Tahir ile Zühre'yi. Hurşit ile Mahmihri'yi, Derdiyok ile Zülfüsiyah'ı, Bağrıyanık Ömer'le Güzel Zeynep'i, Sürmeli Bey'i, daha başkalarını... Ne yapacaklar, ne edecekler, başlarının çaresine nasıl bakacaklar? Her şeyin kolylıkla olduğu; büyük sevinçlerin, büyük acıların yaşandığı bir düş acunundan alıp küçük sevinçlerin bile çok görüldüğü, küçük acıların devce ıstıraplar verdiği gerçek dünyaya getirmek onları... Olur mu olur? Nedir ayrım masalların insanlarıyle gerçeklerin kişileri arasında Bir gün gelip aramızda acı çeken, seven, duyan, yıkılan, üzülen insanlar da masal olmayacaklar mı? Bir gün onların öyküleri de gelecekteki kuşakların gözünde ilginç birer masal sayılmayacak mı?

Ben masalları gerçek sayarım. Çocukluğumda gider alırdım nerede bulsam o kötü baskılı masal kitaplarını... Anlamadan okurdum önce, inanmadan, kanmadan. Bunlar masaldır diyerek. Ho-

şuma giderdi yine de, dağlar delen Ferhat, giysisinin düğmeleri bir türlü açılmayan Aslı, sevgilisine bir türlü kavuşamayan Kerem. Sanki gerçek yaşamda onların bir benzerleri olamazmış gibi. Oysa niye, niye? Gerçek, masallardakinden daha inanılmaz değil midir? Akla hayale gelmez şeyler olmaz mı, olmuyor mu yeryüzünde? Gözümüzün önünde olup bitenler masallarda bile yok, öylesine şaşırtıcı, inanılmaz!..

Tarık Dursun K. almış masallardaki insanları, günümüze getirmiş, bugünün Türkiyesine, içinde yaşadığımız topluma, ortama. Hurşit, 280 Mercedes'ine alır Mah Mihri'yi, lüks bir buluşma evine götürür, export rakı içerler, Rus havyarı yerler, bir gece geçirirler birlikte. Eninde sonunda ayrılacaklarını bilerek: «Gözlerimden öpme n'olursun» diye yalvardı. Hurşit hiç kesinti vermeden, «Neden » dedi, «Neden öpmeyeyim?» Kız içini çekti, soludu: «Ayrılıktır da ondan» dedi. Ama ayrılık yalnız masallarda değildir, yaşamın içindedir ayrılık. Mah Mihri, Hurşit'in katına eremez, ne masalda, ne de gerçekte... Tahir, «Gâvuristana işçi gideceğim» der. Sivas'ın köylüsüdür, ama sağlık yoklamasında kaybeder bu şansını. Zühre'yle evlenir, alır köyüne götürür, dilsiz Zühre'ye yakışmak için keser bir pınar başında kendi dilini. Gül, Sitemkâr'ın aşırı iyiliği karşısında ezilir: «Sonra seni tanıdım, seni sevdim. Herkesten koptum. Hiç bir şeye bağlılığım kalmadı. Şaşkınladım. İnsan değişiklikleri hemen kabul edemiyor» der, kaçar sevdiği adamın yanından, şarkıcı olup, düşer Anadolu kasabalarının yoluna... «Bizi öldürecekler» der Zülfüsiyah Derdiyok'a. Kaçacak yer yoktur onlar için. Tek çare ölmektir birlikte. İşnar suyuna girerler, yitip giderler. Böyledir bu. Mutluluk yoktur, ele geçtiği, geçirildiği an bile... Masallar nasıl mutsuzlukla doluysa, yaşamdaki insanlar için de öyledir...

Tanrık Dursun K.'nın «Bağrıyanık Ömer ile Gü-

zel Zeynep» kitabını okudukça masalların gerçekliğini, gerçek yaşamın masalsı bir şey olduğunu elle tutarcasına görüyorum. Nedir masal? Geçmiş gitmiş bir olay, yaşamış, sevmiş, acı çekmiş kişiler insanlığın belleğine yerleşmiş bir kez. zamanla büyütülmüş gözlerde, anlam kazanmış, bir tuhaf örnek sayılmış. Anlatıla anlatıla, dillerde geze geze ölümcül hali kaybolmuş. Bir yerde başlar masalların öyküsü. bir yerde biter. Yaşam olayları da öyledir. Biter, bittiğini sanırız ya da... Yoksa her yaşam olayının, her masalın bir «arkası» vardır. Onlar ermiş muradına der bitiririz, ama nedir o murad, o muradın arkası, orası söylenmez.

Tarık Dursun K.'nın «taş baskısı için yeni halk hikâyeleri» diye andığı «Bağrıyanık Ömer ile Güzel Zeynep» kitabını okumanızı isterdim. Değişik bir tad duymanız, masalların içindeki gerçeği, gerçeğin içindeki masalları yaşamanız için. Şiir gibi bir şey bu öykü masallar. Yaşamın içinde, adım başında var bu şiir, bu masal. Görmüyoruz her zaman. İşte bir yazar görmüş, göstermiş. Bize bir göz atmak kalmış. Hiç değilse onu yapalım.

BİLİM, SENİN ADINA...

«Demek bunu bir bilim haline getirdiniz?» dedi.

«Evet, bu bir bilimdir.»

Nedir o bilim? İşkence! İnsanların ağzından işkence yoluyle itiraf koparmak. Doğru yanlış bir şeyler anlatmalarını sağlamak. Engizisyon çağındaki mengene, çark, kızgın demir işkenceleri hiç kalıyor çağımızın incelmiş beğenisi. ilerlemiş tekniği, her şeyi didik didik etmiş bilimsel yöntemleri yanında!..

«Bazen onlara elimizi bile sürmeden gerçeği söylerler.»

Bütün iş, bir korku havası vermede. Göz boyamada. İnsanın, insan yönlerini silecek güce sahip olduğunu göstermede. «Hiç bir zaman müşterinin kendisini insan hissetmesine fırsat vermezsiniz. anlatabiliyor muyum? Her zaman onlara sanki bir hamamböceğiymiş gibi bakarsınız ve konuştukları zaman onları anlayamazsınız. Bu şekilde kendilerini iyice yalnız hissederler.»

Bakıyorsun karşındaki de insan. Başka evrenden gelmiş bir yaratık değil. Ama, insanın insana ettiğini hiç bir vahşi hayvan kendi benzerine yapmaz. Bir aslanın başka bir aslanı işkenceyle öldürdüğü, ya da öldürecek hale getirdiği duyulmuş mudur? Hiç bir hayvan başka bir hayvana işkence etmez. Yaşama uğruna parçalar, yer, ama bir anda. bir vuruşta, doğa yasalarına uyarak... «Sanki bir leş... Adamların çoğu kendilerini derinliklere inmiş gibi hissederler. Dünyaya atılmış

tiksindirici bir şey gibi. Bunlar benim kendi sözlerim değil. Anlarsınız ya, psikologlar böyle söylüyorlar.»

İşkenceciler herkes gibidirler. Yolda görseniz başkalarından ayıramazsınız. İçlerinde melek yüzlüleri de vardır. Nitekim, Santa Vittoria'da saklı bulunan şarap şişelerini ortaya çıkarmak için gelen iki Nazi işkencecisi de mavi gözlü, sarışın insanlardı. «Çok genç, çok temizdiler. Güldükleri zaman dişleri düzgün ve sağlamdı... 'Şeytana benzemiyorlar' dedi biri. 'Şeytanlar değişik kılıklarda görünürler' diye karşılık verdi Pietrosanto ona.»

Sonra işkence araçlarını çıkarırlar ortaya: «Portatif ameliyat masası gibi bölümlere katlanan, ütü masasından fazla geniş olmayan dar, ince bir tahtaydı. Masanın kenarlarından çok geniş ve sağlam üç siyah deri kayışla, üç büyük sağlam toka sarkıyordu. Bu masanın yanında gelincik gibi bir sıra dişleri olan küçük metal klipslerle tel yumaklarını tutturmaya başladıkları, pille çalışan taşınır bir jeneratör vardı. Öbür yanından ise, üstünde kıskaçlar, kerpetenler, çengeller, lâstik hortumlar, geniş bir huni, ameliyat makası, madeni kıskaçlar, demir bir kanca, bir marangoz kalemi, ince uzun, bir başı ve koç boynuzları gibi pençeleri olan bir çekiç, kelepçeler ve bir pompalı lamba duran daha küçük bir masa duruyordu.»

Bir roman bu: Robert Crichton'un yazdığı «Kasabanın Sırrı». Filmini de gördük. Savaşın son yılında küçük bir İtalyan kasabasının başından geçenler. Almanlar köylülerin sakladığı bir milyon şişe şarabı ortaya çıkarmak için her çareye başvururlar. Dostlukla, iyilikle, sertlikle, sonunda da işkenceyle... Roman ilgiyle okunur, kişiler canlıdır, olaylar renklidir, ama romanın en önemli, en anlamlı bölümü, iki Nazi subayının uzman işkenceciler olarak, hem de bilimsel yolla işken-

ce yapıp, istenen bilgileri elde eden kişiler olarak bu köye gelip açık bir işkence gösterisi yaptıkları sayfalardır. Bilimsel yöntemlerle yapılan işkencelere dünyanın en uygar ülkelerinde bile zaman zaman başvurulduğunu görüyoruz, duyuyoruz. Herkes ayıplıyor, yeriyor, çirkin buluyor, ama sırası gelince en ince işkenceleri uygulamaktan da çekinmiyor!..

«Hans, manyetonun pirinç kolunu indirdi, bir çatırtı duyuldu, çekicin başından kıvılcımlar fışkırdı ve çekiç tahta masanın üstünde sıçramaya başladı, «Onlar da böyle yapıyorlar» dedi Hans. «İnsanlar sıçrıyorlar.» «Ve korkarım haykırıyorlar» dedi Otto. «Buna alışmak için epeyce zaman istiyor.» «Bazen tiz bir do'ya erişiyorlar» dedi Hans. «Ama onların söyledikleri gazellerden hoşlanmayacaksınız.» Otto, âlet masasını işaret etti, «Bütün bu süre boyunca bunlara bakmaktan hiç vazgeçmezler... Konuşmak için bekleyemezler. Konuşmayı isterler. Konuşmak için haykırırlar. Konuşmak için yalvarırlar.» «Ne kadar?» dedi, «Ne kadar sürüyor?» İki asker birbirine baktı. «Bazen bir dakika. Bazen beş. Genellikle üç ya da dört dakika, öyle değil mi Hans?»

Ben haklıyım, sen haksızsın. Sen benden yana değilsin. Sen yurt zararına çalışan birisin. Her şeyi her şeyi söylemelisin. Bilsen de bilmesen de, söyleyecek bir şeyin varsa da yoksa da... Madem ki tutsağımsm, düşmanım sayılıyorsun, öyleyse her şey her şey yapılır sana! Bilim, teknik, uygarlık araçları benim elimde, sen insan değilsin. Böyle der, böyle düşünür işkenceci, bilimsel işkenceci. Anayasalar, insanlık ilkeleri, gelecek kuşaklar, uygarlık denen değer, her şey her şey yerse de, ayıplasa da, çirkinlikle, iğrençlikle damgalasa da işkenceyi, o insan kılığındaki şeytanlar dünyanın dört bir köşesinde başarırlar işlerini... Ne zamana dek? Bunu bilmek kolay değil. Gerçek insanlık, gerçek uygarlık, gerçek bilim kurulana, yerleşene dek...

TARİH OKURKEN...

«Meclis-i Hazain!.» 1865'te Abdülaziz tarafından girişilen reform hareketi sonunda kurulmuş bir yüksek örgütün adı. Daha önce iki kez daha kurulmuş, bir süre sonra dağıtılmış! Osmanlı maliyesini düzeltecek, Batı ülkelerindekine benzer bir yöntemle çalışacak! Ama, altı ay geçmeden, tüzüğü bile hazırlanmadan kaldırılıyor. Bu kez başka bir ad altında yeni bir örgüt, yeni kişiler, yeni görevler...

Bir süredir Ebüzziya Tevfik'in «Yeni Osmanlılar Tarihi»ni okuyorum. Daha bitiremedim. ama şimdiye dek okuduklarım öylesine ilginç ki, ülkemizde gerçek reform yapmanın ne denli zor olduğunu öylesine gösteriyor ki, okurlarıma ilk izlenimlerimi bildirmekten kendimi alamadım. Önce ortaya çıkan şu: Türkiye'de «iş» yapmak çok, ama çok zordur. Biz daha çok, «iş yapar» görünmekten hoşlanırız. Gerçek bir reform, bir değişiklik işimize gelmez, aklımızı karıştırır, yeni sorunlar yaratır, bu yüzden de reform reform diyenler yarı yolda bundan vazgeçerler, reform diye bir şeyler kurup bozarlar, birtakım eski örgütlerin adlarını değiştirirler, o kadar!

Ebüzziya Tevfik bu konuda şöyle yazıyor: «Özellikle, Reşid, Âli, Fuad, Mütercim Rüştü ve Kıbrıslı Mehmet gibi meşhur devlet ricalimiz, vakti hükümetlerinde alınmış ve yürürlükte bulunan idare usulü ile beraber, Fransızcayı bildikleri halde, idare şeklimizi yeni düzene soktukları zaman, hiç bir esaslı şey yapmamış ve meselâ,

mali işleri yeni şekillere soktukları halde, maliye uzmanlarından hiç bir Avrupalının fikir ve tavsiyelerine müracaata lüzum görmeksizin, yalnız kalemlerle, memurların ünvanını değiştirmek, ıslahat maksadını temin için, kâfi sebep addetmişlerdir. İşte bundan dolayı Maliye Nezaretinde, kâh Meclis-i Maliye, kâh Meclis-i Muhasebe ve kâh Divan-ı Muhasebat namiyle türlü türlü meclisler teşkil edilerek, fakat herkesçe kendi adamlarından, azledilmiş veya işe yaramaz hale gelmiş eski memurunu atamakla, kadrolarının azaltılmasına ve düzene sokulmasına çalışan maliyenin sıkıntısını çoğaltmaya hizmet edilmiştir.»

Şu kısacık yaşantımızda hatırlarız hepimiz. Buna benzer nice reform gördüğümüzü.. İlk aklıma gelenler eğitim alanından... Lise sınıflarını on birden on ikiye çıkarmak, sonra yine on bire indirmek, ders saatlerini değiştirmek gibi biçimsel davranışlar, zamanında reform sayılmıştır İlkokulları ortaokullarla birleştirip zorunlu öğrenimi sekiz yıla çıkarmak - Türkiye'nin pek çok yerinde üç yıllık ilkokullar daha ortadan kalkmamışken gibi düşünceler ileri sürmek, eğitim alanında önemli bir görüş ve düşünüş bilinmiştir. Siz bu konuda nice nice örnek hatırlayacaksınız azıcık düşünmekle...

Ebüzziya Tevfik'i okumaya devam etmek daha iyi: «Vazifesi ne idi? Onu, ne yapan bilirdi, ne de memur edilen. Şu kadar ki, Meclis teşkil edilir edilmez, derhal birkaç azledilmiş paşa üyeliğine atanır, bir kalem kurulur, müdürlüğüne bir bey, baş kâtipliğine bir efendi, müsevvid ve mübeyyizliğine de filân ve falan beyefendiler tayin buyurulurdu! Nitekim, yukarıdaki Hattı Hümayun ile kurulması ilân olunan üçüncü defaki Meclis-i Hazain'e de Cemil ve Kabuli paşalar ile sadrazamlardan Cevdet Efendi (paşa) ve Baltacı Aristidi Bey üye ve kâtipliğine posta nazırı bulunan Kadri bey (paşa) merhum ve kalem mü-

dürlüğüne tercüme odası kâtiplerinden Sadullah Bey (paşa) merhum tayin olunmuşlardır. Bu Meclis-i Hazain, şimdiki Divan Muhasebat (Sayıştay) vazifesini ifaya memur olacak idi. Meclis teşekkül etti. Fakat, tüzüğü henüz yapılmamıştı. Nitekim, altı ay sonra feshedilmiş olduğu güne kadar dahi yapılmamıştı.»

Bir de bu yeni Meclis'in başkanına, memurlarına verilen aylıklar var. Başkana bugünkü parayla ayda doksan beş bin lira, üyelere elli üçer bin lira, baş kâtibe yirmi bir bin lira, kalem müdürüne de on altı bin lira...

Demek değişen bir şey yok ülkemizde. Reform adı altında girişilen işler, davranışlar bir ad değiştirme, bir göz boyama, gerçekte vakit kazanma, iş yapar gibi görünme, birtakım kişilere koltuk ve çıkar sağlama... Gerçek reformlara, devrim denir. Atatürk devrimi örneğin... Bir şeyi kökünden değiştirmektir devrim, orasını burasını düzeltmek, boyamak, aynı örgütü başka adla anmak değildir. İşte son yıllarda boyuna duyduğumuz «reform» istekleri, özlemleri, sözleri... Abdülaziz çağının sözüm ona reformculuk anlayışından pek çok uzaklaşmışa benzemiyoruz doğrusu. Tarih okumak bazen yararlı oluyor. Yüzyıl geçmiş, arpa boyu ilerlemişiz ancak!..

Tarihin bir yararı varsa o da bu, zaman içinde toplumlar ilerledi mi, yoksa yerinde mi saydı, bunu gösteriyor...

BENCİLLİK, MUTSUZLUKTUR

«Artık ilk olarak kendime çok iyi hak ettiğim sıfırı veriyorum, bütün derslerden.»

Bencil kişi gelir bir yerde çıkmaza saplanır. Her şeyi yalnız kendisi için, kendi ego'su açısından düşünmüştür. Seviler, görevler, mutluluklar. İnsanlar birer kukladır, ona göre yön alan, ona göre önem kazanan varlıklar. Eş, çocuk, sevgili, dostlar, arkadaşlar... Bencil kişi kendinden başkasını düşünmez. Ne zamana kadar? Yaşamın oyunları ile bencilliğin sonsuz bir boşluk, katlanılmaz bir yalnızlık olduğunu duyana, anlayana kadar.

«Bencil» romanını okurken kişinin hangi toplum düzeninde, hangi rejimde olursa olsun, öz varlığından kopamayacağını duydum. İster kapitalist, ister sosyalist bir toplumda yaşasın insanoğlunun içindeki şeytan ölmez asla. Koşulları kendine uydurmasını bilir. Peki, niye bencil olur kişi? Belki güçsüzlüğünden. Belki kendini öteki insanlarla eşit göremeyişinden. Belki de yetersizliğinden. Bencil, toplum dışıdır ne denli toplumun göbeğinde yaşasada da. Bir an gelir bunu en ağır, en yoğun o duyar. Bütün acılığıyle, katılığıyle.

Kırk dört yaşında bir Varşovalıdır Krizisio. Yüksek bir görevi vardır. Karısı, lisede bir kızı, cumadan cumaya birlikte olduğu sevgilisi... Sağlıklıdır, zekidir, güçlüdür. Her şeyi alt edecek yeteneklere sahip olduğuna inanmıştır. «Günler, haftalar, aylar hızla geçiyordu durmadan, de-

vinim içindeydim. Hep canlıydım, kendimi son derece olgun, kaçınılmaz ve çok üretici buluyordum... Herhangi bir şeyin özünü kavrar, isteyerek enerjimi harcar, sonra hiç yorulmadan kendimi yine toparlardım. Kırk dört yaşında olduğum halde kendimi çok genç duyuyordum.»

Gerektiği gibi dikkatle, önemle, ilgiyle bakmaz kimseye, ne insanlara, ne olaylara... Dünya, yeryüzü, toplum kendi ego'su için biçilmiş bir kumaştır gözünde. Ona keyfinin istediği anlamı verebilir. Karısı, kızı, sevgilisi, dostları, yanında çalışanlar neler düşünürler onun için, umursamaz. Varsa yoksa kendine on numarayı vermek, başkalarına da sıfır atmak!..

Komünist Polonya toplumunun bir kişisidir Krizisio. Ama alın götürün onu Batı ülkelerinin kapitalist toplum düzenine yerini, durumunu, kişiliğini hiç yadırgamayacaktır. Kaldığı noktadan sürdürecektir bencil yaşamını. Bencil kişilere dikkatle bakın, içlerinde çözülmemiş, bütün gözlerden saklı bir düğüm vardır. Yıllar yılı çözmeden, çözmeye girişmeden üstünü örterler o karmaşık düğümün. Bir korkudur, bir ihanettir, bir kalleşliktir. Kötü, çirkin bir şeydir o. Krizisio'nun gençlik anlarında da böyle bir korkaklık vardır. Almanların aradığı bir arkadaşına yakalanacağı haberini götürmekten korkmuştur. Bir korkaklık anı geçirmiştir. Arkadaşı bu yüzden yakalanmış, tecrit kamplarında yıllarını geçirmiştir. Hatırladıkça bozulur, daha çok çekilir bencil dünyasına. Karısına daha çok kayıtsız kalmak, kızına uzak durmak, metresine insan saygısı göstermemek; yanında çalışanlara tepeden bakmak... Belki de bu eski ihanetin, bu içe yerleşmiş korkaklığın ürünleridir.

Yaşam tuhaftır. En güçlü anında vurur kişiyi yere. Tutar bir hastalık çıkarır örneğin. Kanser duyurur kendisini o bencil gövdenin içinde. Bir anda her şey altüst olur, değer yargıları yıkılır.

İnsanlar insana benzer, duygular duygulara... Geçmiş olanca anlamıyle dirilir. Ölüme mahkûm olduğunu duyan kişide o bencillik yitip gider birden. Herkes gibi olduğunu bilir o anda. Herkes gibi güçsüz, yalnız, ilgiye. sevgiye muhtaç... Ama geç kalınır yaşamda. Hele kendine on, başkalarına sıfır vermeyi seven kişiler her zaman geç kalacaklardır. Ne gerçek mutluluk, ne sahici aşk, ne de gerçek anlamıyle kişisel duyarlıklar. İnsan böyle bir ölüm uçurumu karşısında yeniden kurmak ister yaşamını. Çözmek ister gizli düğümleri. Bencillik gereksiz bir nesne gibi atılır varlığımızın dışına. Herkes gibidir artık o kişi. Herkes kadar güçlü, herkes kadar mutlu, herkes kadar seven, anlayabilen, duyan. Gerçek mutluluk herkesten ayrı, üstün olmakta değildir de ondan. Toplumun bütün bireylerine benzer olmaktadır.

J. Stefan Stawinski'nin «Bencil» romanını okurken her insanın içinde olan, ya bir zaman yaşamış, ya yaşamak istemiş, ya da yaşayıp ölmüş bir bencil kişiyi duyuyoruz. Elle tutulurcasına.

ATAÇ'IN GÜNCESİ

«Derinlikten başka bir derinlik, bence üstün bir artam (meziyet) var onda: Arıyor ne düşündüğünü. Başlarken bilmiyor nereye varacağını, ancak bir yere varacağını biliyor, güveniyor kendine. Okuru aldatmıyor. karanlık olduğu yerlerde kendi de iyice bilmiyor ne düşündüğünü. arıyor, okurla birlikte arıyor... Belli ki, kendi de ne bulacağını, daha doğrusu nereye varacağını, ta içinden ne düşündüğünü öğrenmek için oturuyor yazıya. Birtakım görütler (idee'ler) sunmuyor okura, düşünmesinin yürüyüşünü gösteriyor. Bunun için ilginç bir yazar.»

Ataç için de buna benzer sözler söylenebilir. Ama o bu sözleri başka bir yazar için, Alain için yazmış. Alain'i bir kez daha okumaya başlamış, sevmiş. güncesine bu notları düşmüş. «Düşünmesinin yürüyüşünü gösteriyor» derken, Ataç'ın kendini tanımladığını sanıyoruz. Ataç da yazılarıyle bize bir belli görüşü, inanışı vermezdi. belirli düşünceleri aşılamazdı. Daha doğrusu bir yazıya başlarken sonunu nasıl bitireceğini bilmezdi. İstemezdi bilmeyi. Kendini anlatmak, okuduklarını, duyduklarını, düşündüklerini anlatmak için başlardı yazısına. Aramak için, yenilikleri, tazelikleri. başka başka tadları...

T.D.K. kurultaylarında Ataç'ın bütün güncelerinin basılması istenmişti. Üç yıl geçmeden bu dilek gerçekleştirildi. Ataç'ın 1953'den 1957'ye kadar sürekli olarak yazıp yayınladığı notlar iki

cilt halinde elimizde şimdi. İlk ciltte 953'den 1955'e, ikinci ciltte 1956'dan 1957'ye kadarki güncelerini okuyoruz. «*Ah! Çocukluk yıllarımdan beri, hiç olmazsa gençlik yıllarımdan beri bir günce tutsaydım! Ama tutamadım. Bizim töremizde pek yoktur. Bundan sonra da başlamaya pek değmez*» demiş 1 ocak 1953'de, başlamış güncesini yazmaya. 11 mayıs 1957 cumartesi günü şu son satırlarla bitirmiş: «*Kim bilir? Ola ki son yazdığım çizeklerdir bunlar. Öyleyse ne yapalım? Bunca yıl yaşadım, yeter bana.*»

Kitaplar canlı yaratıklardır. Değeri olan, her çağda yaşayan kitaplar için bu sözüm. Yoksa çıktığı zaman biraz ilgi toplayan, okunup geçilen kitaplara değil... Gerçek kişiliği, anlamı, önemi olan kitaplar, yazarlarından daha çok yaşam doludur. İşte bu «Günce...» Her sayfası yaşamla dolup taşıyor. Büyük bir yazarın, gecesi gündüzü edebiyat sevgisi, tutkusuyle dolu bir aydın kişinin son beş yılı bir ayna gibi önünüzde. Doya doya tadın, yaşayın o yılları, o günleri o yazarla birlikte. İçine, dışına çevrilmiş aynalarda seyredin onu, kendinizi. Ataç, kendini anlatmış, kendinde bulduğu, sezdiği, yaşadığı, çekiştiği, savaştığı, barıştığı, eleştirdiği, övdüğü insanoğlunu...

«Günce» aylarca başucumda kalacak kitaplardan. Roman gibi okunmaz bu kitaplar. Hem ben ölümsüz romanları da öyle «roman gibi» okumam. Birinci sayfasından sonuncu sayfasına dek sayfa sayfa okumanın gereği ne! Açarsın bir yerini dalarsın o dünyaya. Yaşamın da bir başı, bir sonu var gibi, ama var mı sahiden? «Günce» gün gün yaşanan bir kitap. Bir yıl önceki günle iki yıl sonraki günü ardı ardına okusak ne olur? Bazen bir gün öncesine göre yabancılaşırız kendimize. Bazen de on yıl önceki duygularımızın eşini bir kez daha duyarız içimizde. Açıyorum, istediğim bölümü okuyorum, sonra başka bir yerini. Bir yığın

dost, tanıdık, çağdaş kişi geçiyor bu günce-lerde. Çoğunlukla Ataç'ın kızgınlıklarına hedef seçilerek!.. Kimler yok ki! Tanıdıklarınızdan bir kaçı: Dağlarca, Günyol, Benk, Yalçın, Taner, Cumlı, Aksal, Attila, İlhan, Nayır, Eyuboğlu, Beyatlı, Hâmid vb. Bu arada ben de varım. Kızmış yazmış, sevmiş, yazmış. İyi ki kızmış, iyi ki yazmış diyorum olurken. Alın «Günce»yi, tadını çıkara çıkara okuyun, notlar alarak, orasını burasını çizerek, «düşünmenin yürüyüşü» nedir, nasıl şeydir, anlayarak, duyarak, Ataç'ın pek sevdiği bir sözcüğü kullanayım, arayarak, hep arayarak...

YAŞAM BİR UZLAŞMADIR

Bir yerde kopar kişi. Kimden? Çevresinden. yakınlarından, en önemlisi kendinden. O güne kadar taşıdığı kişiliğinden, anlamından. Nasıl olur bu? Bir rastlantı bir güçlü ışık, bir değişiklik, bir yaşam dönemeci. Belki bir sevidir, bir tutkudur.Alışmıştır bir kez her günkü düzenine, işine gücüne. dostlarına, tanıdıklarına, eşine, çoluk çocuğuna. Yani, «Uzlaşma» halindedir toplum düzeniyle, kendi kişiliğiyle, beğenileriyle. Denge bozulunca uzlaşmazlıklar çıkar ortaya, birbiri ardına. Tutunacak dal kalmaz, ya da tek bir dal varsa da, kolaylıkla ele geçmez, kurtuluş yolu olamaz hemencecik. Kişi oradan oraya çarpar kendini. çıkmazlara vurur başını. Büsbütün itilir karanlıklara. Çevresi, düne kadar onu sayanlar, sevenler, ya da böyle görünenler, felâketini özleyen kimseler olarak beliriverirler. Yırtıp atarlar yüzlerindeki maskeyi. Her şey apaçıktır. Uzlaşma yoktur artık yaşamla arada.

Elia Kazan'ın «Uzlaşma» romanını yeni bitirdim. Filmini de görmüştüm geçen yıl. Kirk Douglas, Faye Donoway oynamışlardı baş kişileri. Roman daha başka bir tad verdi. Kazan usta bir sanatçı, usta bir yazar. Yer yer uzunluklar, romanın akışını. anlamını bozuyor bu uzunluklar. Ama bu haliyle de, bir başlayınca bir daha elinizden atamayacağınız bir roman. Ele alınan tema öylesine hepimize yakın ki... Kısacası, çağdaş insanın, büyük kentlerde yaşamak zorunda olan, bu çırpıntı, boğuşmalı evrenin içindeki ki-

şinin bir uzlaşmadan başka bir uzlaşmaya gitmesini, gitmek zorunluluğunu çiziyor. duyuruyor başarıyla...

Evangeleh, babası Kayseri'den Amerika'ya göç etmiş bir Amerikan yurttaşıdır. Yazardır. ama reklâmcılık işlerinde çalışır, büyük para kazanır, iki evi, üç otomobili, güzel eşyaları, rahatı, konforu, kısacası orta halli bir Amerikan yurttaşının ulaşmak istediği her olanağı vardır. Sürekli çalışma. belirli bir düzeyin üstünde yaşama, pahalı terzilerde giyinme, para getiren, beğenilen, alkış toplayan her şeyi değerli sayma, budur yaşam ona göre... Bir uzlaşmaya varmıştır, çevresiyle, eşiyle, dostlarıyle. işiyle. Edebiyatçıdır, ama bunu unutmuştur, istediği öyküleri yazmak belki de mümkün olamayacaktır, bunu düşünmez bile. Bir yere varmıştır, orada tutunacak, daha daha daha ileri gidecektir. Amerikan yaşam biçimine uydurmuştur kendini, bir uzlaşmaya varmıştır kendisiyle, çevresiyle...

Birdenbire bozulur bu uzlaşma. Bir sevidir her şeyi yıkan. Yok bir sevi değil, bir tutku. Genç bir kadına karşı duyduğu korkunç bir yakınlık duygusu. Hep onunla olmak isteği, hep ona sahip olma özlemi. Gwen'dir bu uzlaşmayı bozan güç. Eski uzlaşmayı karısı Florence temsil eder. Evangeleh, Amerika'daki adıyle Eddie Arness, içinde yaşadığı uzlaşmanın tersliğini, yanlışlığını duyar. Arabasıyle yolda giderken olur bu. Yaşamamak ister birden sanki. Kırar direksiyonu bir kamyona doğru. Sonra hastane, uzun bir dinlenme, birtakım kuşkuların büyümesi. akıl dengesinin sarsılışı vb. Eddie yaşadığı düzenden tiksinir, çok yapay bulur, gereksizdir bütün bu törenler. yerleşmiş düzene uyma çabaları. Gwen'in kişiliğinde bir kurtuluş kapısı açmıştır. Sevi midir, tutku mudur, bambaşka bir şey midir? Kökleriyle doğulu, Anadolulu olan bir Amerikalının duygusuz bir toplumdaki ilk yıkılışıdır. İlk ve son!

Çünkü, Eddie bir daha dönemez eski düzenine. o denge, o uzlaşma yıkılmıştır. Şimdi bir yenisini kurabilmek savaşını verecektir kişi... Florence uzun süre direnir eski uzlaşmanın kişisi olarak... Ama, insan bir dengeden kopmuşsa, bir uzlaşmadan kopmuşsa ne yapsalar dönemez eski kişiliğine. Karısı için, «Ama iyi bir kadındı» diyenlere şöyle diyecektir: «İyi bir kadındı, ama beni öldürüyordu, ben de onu.» Karısı eski yaşamlarına dönmelerini önerir. ya eski düzenin insanı olacaktır, ya bütün servetine el koyacaktır toplum adına karısı... Şöyle bir konuşma geçer aralarında:

«Her şey eskisi gibi olsun istiyorum.»

«Ne eskisi gibi olsun »

«Seni eskiden olduğun gibi istiyorum.»

«Ama Florence, şekerim. Yıllar, yıllardan beri seninle değildim aslında, öyle değil mi?»

Eddie Arness eski uzlaşmadan yana olanların açtıkları savaşta ne yenik çıkar, ne de üstün. Bırakır o alanı onlara bütünüyle. Ulaştığı her şeyi de... Para, ev, araba. olanak, ün, itibar, saygı, sevgi. Her şeyi bırakır. Yeni bir uzlaşma yapmak gereklidir ama... Yaşamda hep uzlaşılır onunla bununla. işle, eşle, dostla. Meteliksiz Eddie, Gwenn'in yanında, o kavgacı, o serüven kadını. ama sevdiğini gerçekten seven, ona gereği gibi bağlanan bir insanın yanında bulur yeni uzlaşmayı. Küçük bir meyhane işletirler, ama öyküler yazacaktır artık, para hırsından, toplumun üst katına çıkmak tutkusundan sıyrılmıştır.

Şöyle biter roman: «Tutkumu doyurdum mu? Neydi tutkum? Hatırlamakta güçlük çekiyorum. Bunun tutkumun tatmin edildiği anlamına geldiğini umuyorum... Ama burada kendimi bir yabancı gibi hissetmiyorum.»

«Uzlaşma»nın kahramanı kurtuluşu kendini bir yabancı gibi duymamakta bulmuştur artık. Kendi kişiliğine yabancılık duymamaktadır. Bel-

ki de gerçek mutluluk, huzur budur. kendisiyle çelişki halinde olmamak, kendi varlığıyle uzlaşmaya varmak. Toplumla, başka insanlarla değil, kendisiyle... Okuyun Kazan'ın «Uzlaşma»sını, bir şeyler verecek size, yeni bir şeyler duyuracak, kendinize karşı yabancılığınızı. yanlışlıklarınızı... Belki de bir kurtuluşa, bir iç huzuruna, dengeye, yeni bir uzlaşmaya doğru itecek, götürecek sizi...

ORHAN KEMAL'İN İKBAL KAHVESİ

Şimdi ne *İkbal* var, ne *Meserret!* Gençliğimizin bir tek kahvesi kalmadı. Kimi halıcı, kimi pastacı, kimi antikacı oldu. Baylan'lar. Suna'lar, bilmem neler de... Bir Cennet Bahçesi duruyor yerli yerinde. Bir zamanların genç şairlerinin, yazarlarının ateşli tartışmalarına tanık olan bütün bu yerler anılara karıştı. O günlerin kişileri de öyle...

Meserret Kıraathanesi gazetecilerin, yazarların boş saatlerini geçirdikleri, yazılar yazdıkları, sıkıldıkça tavla, iskambil oynadıkları bir yerdi. Bakardınız yaşlı bir tarihçi günlük sohbetini karalıyor bir köşede. Ünlü bir romancı akşamdan kalmışlığını çıkarıyor caddeden geçen taşıtları seyrederek. Birkaç kuşak bir arada idi burada. Bizler çok gençtik daha, yazı alanında ilk adımlarımızı atıyorduk. İşte şu falanca, bu bilmem kim, beriki... Birbirimize gösteriyorduk, bizler de kaleme kâğıda sarılıp bize örnek olanların yaptıklarına benzer işler yapıyorduk!..

Son durak İkbal Kıraathanesi olmuştu. Orhan Kemal'in bu kıraathane için yazdıklarını okudunuz mu? Çok tatlı bir yazıdır; tadı yazılmasındaki güzellikten gelir, yoksa acı doludur o yazı, bir şeylerin bittiğini, yok olduğunu duyurur. İkbal Kıraathanesi yerini bir halıcıya bırakmıştır. Yabancılar gelir halı alırlar şimdi. Eskiden genç, yaşlı yazarların, Babıâli kalem erlerinin, işsiz güçsüzlerin, avarelerin saatlerini öldürdükleri o yerde... «Bu kahvenin çok eski bir kahve olduğu-

nu. hattâ Namık Kemal'lerin bile bu kahveden geçtiğini söylerler; biz de bu mahiyeti şüpheli bilgiler üzerine ne hayaller, ne hayaller kurardık. Ahmet Rasim'in, Mahmut Yesari'nin günlerini bilenler vardı. O zamanki deyimiyle 'Bab-ı Âli sükkanı', yani Babıâli'den ekmeğini çıkaran yazarlar, matbaa sahipleri, şairler, hikâyeci, romancı. ressamlar.»

«Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi» kitabını okudunuz mu? Sayısız roman, hikâye yazmış Orhan Kemal bu kitapta olanca canlılığıyle yaşamaktadır. Nurer Uğurlu ne yapmış, ne etmiş bu anı kitabına canlı, yaşayan, etkileyen bir nitelik vermiş. Belki biraz karışık bir kurgusu var kitabın, Orhan Kemal nerede konuşuyor bitiriyor, nerede Nurer Uğurlu başlıyor, pek anlaşılmıyor. Birtakım bilgiler nereden alınmış. Orhan'ın sözleri nasıl saptanmış böyle sözcüğü sözcüğüne? bilemem. Ama bütün bunlar, bu kocaman anılar kitabına bir canlılık, bir yaşama gücü kazandırmış...

Uzun yıllar süren bir yakınlığın belirtileri var her sayfasında. Sabahlar akşamlar geçmiş birlikte, meyhanelerde, yollarda, kahvelerde, evlerde. Özellikle, İkbal Kıraathanesi'nde. İkbal'cilerin dediği gibi, «Kahvetül İkbal»de. Orhan Kemal'in yakın dostları Nurer'ler, Muzaffer'ler, Arap'lar, Yelfe'ler, daha başkaları...

Ne zaman oradan geçsem artık bakmıyorum o halıcı dükkânına. Gözlerimi kapatıp bir an dalıyorum eski günlerine Kahvetül İkbal'in. Orhan Kemal ve arkadaşlarının sevinçli sesleri, kahkahaları o loş salonun dibinden gelmektedir. tavla pullarının şakırtıları, bilardo toplarının tıkırtısı arasında. Ya da sessiz sessiz durmuşlardır caddeye karşı. Hırçın, üzüntülü, yıkık bir Orhan Kemal. Ne olmuştur kimbilir? Beklenen bir para alınmamıştır, bir dost kazığı yenilmiştir, bir yaşam oyununa gelinmiştir. Kimi kez ben de otu-

rur bir gazoz içerdim İkbal'de. Nedense, hep koşarcasına yaşadığım bir çağa rastladı İkbal kahvesi günleri. Orası Orhan Kemal'in yazıhanesiydi, işyeriydi. buluşma, konuşma köşesiydi. Bir çeşit merkez, genel edebiyat karargâhı!

Nurer Uğurlu'nun «Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi»ni okurken büyük yazar dostumun iç dünyasına giriyorum bir kez daha. Romanlarının, hikâyelerinin tanıttığı bir evren, ama özel konuşmalarıyle daha da aydınlanan, daha da derinine inebildiğimiz bir yaşam öyküsü. Başlangıcından sonuna, son anına dek sürüp giden yiğit bir yazar yaşantısı Beyrut'tan Adana'ya. İstanbul'a, Rusya'ya. Bulgaristan'daki beklenmedik ölümüne dek... Bütün dostları, tanıdıkları, edebiyatımızın ünlü kişilerine karşı duyduğu gerçek duyguları, hepsi hepsi var bu koca kitapta. Seviler seviler seviler. Yirmisindeki, ellisindeki. Hepsi.

Bu kitabın geliri kimsenin cebine girmeyecek. Yirmi lira verip bir «Orhan Kemal'in İkbal Kahvesi» alırsanız bir büyük, bir önemli işe katkıda bulunacaksınız. Büyük bir yazarımızın mezarı yapılacak, adına bir anıtçık dikilecek bu kitabın geliriyle. Yirmi senden yirmi benden, böyle böyle... Orhan Kemal'in mezarı. anıtı okurlarının sevgisi. ilgisiyle yapılacak, tamamlanacak. Kimsesi yoktu onun dostlarından, okurlarından, yarattığı kişilerden başka.

İşte, Orhan Kemal'in ölümün eşiğinde yazdığı son satırlar. Sofya'da hastanede anlamış ölümün yaklaştığını, yıllardır çevresinde dönüp dolaşan ölümün elinden kurtulamayacağını. Bir kâğıt, bir kalem istemiş, şu son bildiriyi yazmış bırakmış sizlere, bizlere, sevenlere, okurlara, dostlarına, yani hepimize:

«Eşe dosta selâm, inandığım doğruların adamı olduğum, böyle yaşadığım, karınca kararınca bu doğruların savaşını daha çok sanatımda yapmaya çalıştığım kursağıma hakkım olmayan bir tek kuruş dahi girmemiştir.»

MAFİA'DAN OLMAK GEREK!

Mafia'dan olmayan kim kaldı? Bu bir roman adı. Horace Mc Coy'un «Mafia'dan Olmayan Kim Kaldı» romanını okuduysanız, bu örgütün ne denli güçlü, ne denli yaygın olduğunu görmüşsünüzdür. Bir kenti kasıp kavuran Mafia çetesiyle uğraşmak üzere görevlendirilen profesör savcı, kırk yıllık polis olan babasının da bu örgütün üyesi olduğunu anlar sonunda! «Al Capone» kitabını da birlikte okursanız bu gizli örgütlerin iç dünyasına daha iyi girersiniz.

«Al Capone, Gangsterler Kralı», ibretle okunacak bir kitap. Roman değil, anı değil. Yaşanmış bir belgesel yapıt. Gazeteci John Kobler uzun bir araştırmadan sonra hazırlamış bu kitabı. 1930'dan önceki yıllarda devlet içinde devlet sayılan Al Capone çetesinin tüm öyküsü var bu kitapta. Başlangıcından sonuna dek, Napoli'li göçmen çocuğu Alfonso'nun Chicago'nun uygunsuz işler bataklığında ilerleyişine, her şeyi eline geçirişine tanık oluyoruz. Bu arada, Amerikan demokrasisi adı verilen yönetimin aksaklıklarını da görüyor, tanıyoruz. Paranın egemenliğine dayanan bir yöntemdir bu. Kimde para varsa o üstündür, o egemendir. Güçlü olmak, para sahibi olmaktır. Bileği güçlü olan, kafası işleyen her insan bu yüzden daha çok, daha çok para sahibi olmaya bakacaktır.

Mafia'dan olmayan kimseye yaşam hakkı yok! Capone ve onun gibiler para gücüyle herkesi kendi «Mafia»larına sokuyorlar, girmek zorunda

bırakıyorlar. Başta politikacılar geliyor tabii! Milyonluk kentleri haraca bağlayanlar her şeyden önce çirkin politikacı adı verilen çıkarcı kişileri kendi saflarında toplarlar. Güvendikleri politikacıları en yüksek görev yerlerine getirtmeyi, seçtirtmeyi başarırlar. Emniyet müdürü, yargıç, belediye başkanı, milletvekili, senatör, bakan...

«Al Capone» kitabında bunlardan birinin öyküsü var: 1915'de Chicago Belediye Başkanı seçilen Bill Thompson. Bill aptal bir atlet eskisidir. «Bill'e kafasını kullanmak çok zor geliyordu. Severek okuduğu tek şey eski çılgın Batı üzerine yazılmış ucuz romanlardı. Bunları okudukça kovboy olmak isteğiyle yanıp tutuşurdu.» Önce Cumhuriyetçi Parti'den belediye üyesi seçildi Koca Bill. Tam bir «esnaf politikacı» yeteneği gösterdi. türlü karanlık işlere karıştı. 1915'te de Belediye Başkanlığına adaylığını koydu. Seçimi kazanmak için her çareye başvurdu: Almanların çoğunlukta olduğu mahallelerde Almanlardan yanaydı; Polonyalıların çoğunlukta olduğu mahallelerde Polonyalıları övüyordu. Reformcuların yanındayken kumarı yasaklayan yasayı uygulayacağına söz veriyor; kumarbazlara ise, «Zar mı atmak istiyorsunuz? Atın ne çıkar. Ben başkan olursam polisin ciddi işleri olacak. masum toplantıları basmayacak» diyordu. «Bu şehri tertemiz yapacağım, tek bir kanunsuz işlem görülmeyecek» diye sesleniyordu kadınlara, analara da... Seçildikten altı ay sonra, verdiği bütün sözleri unuttu, Chicago eski yasa dışı günlere döndü. Kumar makineleri, genelevler, haraç alınan kuruluşlar. Kısacası bütün kârlı işlerde Bill'in parmağı vardı ve onun iş başına getirdiği görevlilerin... Çünkü, bir çeşit Mafia olan Torio çetesinin elindeydi hepsi...

Mafia'dan olmayan, suçlu duruma düşer bu durumda. Kötülerin çoğunlukta olduğu bir top-

lumda iyiler suçlanacaktır. Siz de çareyi onların yanında yer almakta bulacaksınız. Yaşamanız, çoluk çocuğunuzu yaşatabilmeniz için... İşinizde gücünüzde çalışma olanağı bulmanız için... Gangsterler çağının Amerikasını anlatan romanlar geçmişten anılar mı getiriyor yalnız? Hiç sanmam. Bugün Amerika'da Mafia benzeri korkunç örgütler her işi, her yeri kontrol altında tutmaktadır. Yalnız kendi ülkelerinde değil, sözlerinin geçtiği öteki ülkelerde de... Bir Kennedy, bir Kennedy daha öldürülür, kim vurduya gider. Watergate rezaletleri birbirini izler. Bir Başkan seçiminde bile perde arkasında en önemli rolleri oynar Mafia'lar... Orada, burada, her yerde...

Yaşayabilmek için Mafia'lara girmek zorundayız düşüncesi ağır basmaya başladı mı bir toplumun insanlarında, o ülkede ne demokrasi, ne özgürlük, ne yasa egemenliği, güvenliği vardır. Demokrasi bir görünüştür, bir paravandır, bir aldatmacadır. Orada gizli örgütler her işe el atar, karşı çıkanları o günün modası sloganlarla suçlar, içeri atar, döver, işkence çektirir, öldürür, asar keser. Herkes Mafia'dan, Mafia'lardan ürksün, sinsin, o safta yer alsın. Okumalı Mafia'larla ilgili romanları, inceleme yapıtlarını. Öğrenecek çok şeyler var onlarda. Türkiye'de de Mafia'nın varlığından, egemenliğinden söz edilen bugünlerde... Birtakım olaylara, karanlık işlere anlam verebilmek için, karmaşık düğümleri çözebilmek için...

CUMHURİYET BAYRAĞI

Ceyhun Atuf Kansu'nun «Cumhuriyet Bayrağı Altında» adlı yeni kitabını okuyorum. Mustafa Kemal'in 30 ağustos 1924'te Dumlupınar'da söylediği şu sözlerle başlıyor kitap: «Bu kadar yaslara katlanıp, yıkımlara uğradıktan sonra Türk hiç kuşkusuz öğrenmiştir ki, yurdu yeniden yapmak ve orada mutlu ve özgür yaşayabilmek için egemenliği hiç elden bırakmamak ve cumhuriyet bayrağı altında bütün çocuklarını toplu ve dikkatli bulundurmak gerekir.»

Kansu, sayılı Atatürk devrimcilerinden biridir. Gerçek bir Kemalist devrimci... Birçoklarına göre «modası geçmiş» bir eylemdir, bir düşüncedir Atatürkçülük. Kemalist devrimleri bu ülkede her atılımın temeli, çıkış noktası saymak birtakım ilericilere göre «bağımsız olmamak, içinde bulunduğu toplumun temel yapısında yatan yabancılaşmaları algılamamak»tır. Örnek olarak da beni gösterenler çıkar buna. Hem de aklı başında saydığım kimselerdir bunlar. Bizim düşüncelerimiz Atatürkçü tasarıya bağıtlıdır, yabancılaşmaların mantığı üzerine kurulmuştur! Demek isterler ki, böyle yazarlar bağımsız saymasınlar kendilerini!.. Biz bağıtlıyız, bize böyle garip suçlandırmalar yapanlar bağımsız! Kendilerini belirli inançlara, görüşlere kesinlikle bağıtlı sayanlar ise bağımsız! Bu çelişmenin içinden çıkmak zordur. Kızmıyorum böylelerine, kendilerini aldatmanın yolunu bulmuşlar. hiç bir olumlu eylemde bulunmadan, oturdukları yerde onu bunu

küçümsemek, hattâ kendilerine yetişmek, düşünmek, yaratmak olanağını veren Kemalist devrimi bile suçlandırmak...

Evet, Ceyhun Atuf Kansu, Kemalist devrimin savunucusu bir şairimiz. Bütün yapıtlarıyle gönülden bağlanmış bu ülküye. Kısacası, Atatürkçülüğe bağıtlı bir yazar. Bundan da gocunmuyor hiç. tam tersine övünç duyuyor: «Seviyorum nasıl sevdirdinse hürriyeti / Yaşamak inanmak düşünmek hürriyeti/Hâlâ kalbimdedir Türkiye Cumhuriyeti» diyen, açıkça Atatürkçü olduğunu söyleyen bir şair... Kemalist devrime bağlı, ama körcesine değil. Bir aşama olduğunu bilerek, bu aşamanın yarıda kaldığını, hattâ tam ters bir yola dönüldüğünü de düşünerek. Bundan üzünç duyarak... Benim gibi...

«Cumhuriyet Bayrağı Altında»da, bir cumhuriyet çocuğunun, yani Cumhuriyet ilân edildiği zaman dört beş yaşlarında bir çocuğun elli yıllık yaşam serüvenini buluyoruz. «Yaşam öykümde devrim» adını veriyor bu kitabın içinde yer alanlara. Hacıbayram'daki evini anlatarak giriyor konuya, Nafi Atuf'un evidir bu. Sonra İstanbul'dan nasıl Ankara'ya geldiklerini, bu kentteki ortaçağ havasını, Saman Pazarını, Atatürk'ün büyük Söylev'ini, bağ evindeki çocukluk anlarını... Kansu yavaş yavaş yetişmekte, çevrede olup bitenleri sezinlemekte. algılamakta, Atatürk devriminin ne olup, ne olmadığını anlamaktadır. Kubilay olayını, Onuncu yıl coşkusuna katılan bir küçük izcinin izlenimlerini. Atatürk yıllarının atılımlarını...

«Onlar bir savaş veriyorlardı. Bu savaşın ortaçağla, bu çağın derebeylik kalıntılarıyle verildiğini şimdi anlıyorum» diyor bir yerde. Sonra ekliyor:

«Mustafa Kemal kesin olarak cumhuriyetin ortaçağla savaş vermesini istiyor, bir düzenin yıkılmasını istiyor. Ötekiler, ortaçağın tozlu sırtını

okşuyorlar. Böylece, yol ayrımında biri cumhuriyetin devrimci gücünü, ötekisi, halkın geleneksel bir düzene alışkanlığını, bağlılığını kullanmak istiyor.» «Ötekiler» bugün de ayakta. Ne yazık ki. ayakta! Cumhuriyetin devrimci gücü hızını yitirmiş, halkın geleneksel bir düzene bağlılığı bütün politikacıların sarıldığı bir silâh! Bir yandan kendilerini bağıtlı saymayan birtakım ilericiler, bir yandan devrimci atılımlara karşı çıkan tutucu güçler... El ele hepsi, elli yıllık cumhuriyetin, Atatürk Cumhuriyetinin son dayanaklarını da ortadan kaldırmak hevesinde...

Ceyhun Atuf Kansu daha sonraki olayları da kendi yaşantısının içinden anlatıyor bize. Ata'nın ölümü, Köy Enstitüleri atılımı, Ülkü dergisi çevresinde toplanış, Halkevleri. Demokrasi günleri, kasabanın bir cumhuriyet aydınındaki etkisi, oy sandığı denen gücün ortaya çıkışı... Sevgiyle, ilgiyle okunuyor «Cumhuriyet Bayrağı Altında». Duygulandırarak, düşündürerek, üzülerek, heyecanlandırarak... Okunması gereken bir kitap. Özellikle bugünlerde... «Cumhuriyetçi olmak, Cumhuriyetten söz etmek değildir sadece. bir Cumhuriyetçi gibi yaşamaktır, varlığını Cumhuriyetin halkçı, devrimci özüne katmaktır» diyor Kansu. Cumhuriyet bayrağı altında yetişmiş kuşaklara ilke olacak bir yorum bu: Cumhuriyetin halkçı, devrimci özüne katmak kendi varlığını...

YAŞLILARIN DÜNYASI

«Tasarım şudur: Eğer ABD Başkanlığına seçilecek olursam, en kısa zamanda Birleşmiş Milletler'e bir karar tasarısı sunup, bütün ulusların elli yaşını doldurmamış vatandaşları askere almalarını yasaklamasını isteyeceğim. Yüzyıllardır süren savaşlarda dünya gençliğinin en seçme, en yetenekli örneklerini ölüme yollayıp durduk. Savaş alanında ölmemeyi nasılsa başaranlar da ağır yaralanmış, gözlerini, kollarını, bacaklarını hattâ yüzlerinin bir bölümünü kaybetmiş durumda geri dönüyorlar. Oysa, o savaşlara karar veren yaşlılar rahat çalışma odalarında oturup içkilerini içerken durumu tartışıp ahkâm kesmekten öte bir şey yapmazlar. Bu, her zaman böyle olmamıştır. Bilirsiniz, eskiden bir ülkede şövalyeler, krallar ve Viking reisleri ordularının başında en önde dövüşürlerdi. Savaşa karar verenler bizzat savaşa katılacak kadar yürekli olurlardı. Oysa, bugün ülkelerin yönetimini ellerinde tutan göbekli ihtiyarların sloganı şudur: Bırakalım bizim delikanlılar dövüşsün! Bugünlerde toplanan barış konferansının resimlerine bakın, çoğu yetmişine ulaşmış bir sürü dazlak kafalı, koca göbekli ihtiyar karşı karşıya oturup ülkeleri gençlerinin ertesi gün birbirlerini öldürüp öldürmeyecekleri üstünde pazarlık etmektedirler. Bu durumda bize düşen görev, bir anlaşma imzalayarak savaşları tasarlayan ve kararlaştıran kişilerin ellerine silâh alarak cepheye gitmelerini sağlamaktır. Askeri üniformaları elli yaşından

genç olanlara giydirmemeliyiz.»

Bir ABD Başkan adayı seçim propagandası konuşmalarında böyle konuşur mu? Roman kahramanı ise, konuşur. Fletcher Knabel'in «Aday» romanındaki Başkan adayı Eddie Quinn böyle bir öneride bulunuyor işte! Olur mu gerçekte? Hiç sanmam. Hiç bir Başkan adayı böylesine «insanca» bir düşünce ileri sürmez. Büyük devletler savaşlarla yaşarlar da ondan. Yönetime egemen olan güçler, para sahipleri, büyük endüstriciler, ticaret adamları, hattâ zafer özlemi çeken askerler irili ufaklı savaşlar çıkartarak oyalarlar kendilerini. Nasıl olsa yaşları ilerlemiştir, gençlerdir çarpışıp ölecek ya da yaralanacak olan. Gençliklerini çoktan yitirmiş o iri göbekli, sarkık yanaklı, genç olan, yeni olan her şeye düşman yaşlıların yönetimindeki bir dünya hiç bir zaman daha iyiye, güzele gitmez, durmaksızın bataklara, çıkmazlara sürükler insanoğlunu...

Ne iyi olurdu «Aday» romanının kahramanı Quinn'in önerdiğini gerçekleştirmek! Ellisinde başlamalı askerlik görevi! O zaman, insanın savaşlar çıkmazdı dünyanın hiç bir yerinde. Savaş kararı ver, sonra bu kararı sen verdiğine göre git dövüş! Hayır, savaşlara karar verenler başkadır, ölenler, yaralananlar, sakat kalanlar başka. Madem ki savaş istiyorsunuz, gidin, o düşmanı olduğunuz ülkenin yaşlılarıyle dövüşün. Bırakın gençlerin yaşamları, ölümleri üzerinde karar vermeyi...

İlginç bir roman «Aday». Bir roman uydurma bir şeydir diye bilinir. Yazarlar bazen en olmayacak şeyleri sunarlar okurlara. En inanılmaz olayları açıklarlar, yorumlarlar, en akıl dışı önerileri getirirler. Knebel, bir rastlantı sonucu ABD Başkan adaylığına seçilen bir Amerikan yurttaşının serüvenlerini anlatıyor. Belirli bir çıkar grubu tarafından yönetilir büyük, kapitalist ülkeler. Küçük ülkelerin yazgısı da o küçük çıkar

gruplarının seçtirdiği. önemli görevlerin başına getirdiği politikacıların etkisindedir. ABD Başkanı. Dışişleri Bakanı yön verir küçük ülkelere. Oysa, o Başkanı seçtiren falanca zenginle falanca petrolcu, büyük toprak sahibi, ya da fabrikatördür. «Aday» daki Quinn de böyle bir kişi olarak seçiliyor o çevrelerce, ama sonuç umulanın tersi oluyor. Romanı okursanız, Başkan seçiminde neler döndürüldüğünü, bu mekanizmanın nasıl işlediğini anlarsınız.

Ben, «Yaşı elliden yukarı olanların askere alınması» önerisini çok ilginç buldum. Çok da yararlı doğrusu! Dünya gençliği ölüm - kalım yazgılarını niye yaşı elliyi. altmışı, hattâ yetmişi aşmış adamların eline bıraksın? Savaş kararını kim vermişse gider onlar dövüşür! Parlamentolarda çoğunluk kimlerde? Yaşlılarda. Hükümet başkanlığına, üyeliğine kimler getirilir? Hep, yaşı ortanın üstündekiler... Bakın, bizde bile on sekiz yaştakilere oy hakkını tanımak çoğu kimsenin işine gelmiyor. On sekizindekini al savaşa gönder, al hapse at, hattâ idam cezasına çarptır, ama değil seçilme, seçme olanağı bile tanıma!..

Bir roman deyip geçmeyin. alıp götürüyor okuru düşten gerçeğe. Hem de gerçeğin en katısına... Dünyamızın yönetiminde gençlerin payı az, sorumluluğu az, katkısı az, ama yaşlıların başarısız yönetimlerinin, yanlış kararlarının cezasını yalnız onlar çekiyor. Şu yoldan, bu yoldan. Dünyamız yaşlıların elinden bir alınsa, çok daha mutlu, çok daha güzel olacak.

«DÜNYA ÇİFTLİĞİMİZDİR»

«Bugün bile. devin parmağını kıpırdatması ya da ayağını oynatması Seylan'daki bir çay üretme çiftliğini su baskınına uğratacak büyük dalgalar ya da Bolivya'nın ıssız ve soğuk dağlarında bir hükümeti daha devirebilecek titreşimler yaratmaya yetebiliyordu.»

Bu «dev» ABD'dir. En güçsüz. etkisiz göründüğü anda bile dünyanın öbür ucundaki bir iktidarı türlü oyunlarla devirebilir, kendine bağlı bir cuntayı iş başına getirebilir, hiç yoktan «lider»ler ortaya çıkarabilir, küçük devletleri birbiriyle kapıştırabilir, öyle bir güç, bir örgüt, bir kafa...

TV'de açık açık seyrettirdiler: Görevimiz Tehlike'deki ajanlar nedir, nenin nesidir. kimdir. neyin, kimin adına çalışır, iş görürler? Her yere, her işe burnunu sokan bu örgüt, Arabistan'daki köle ticaretini insanlık adına önler, Güney Amerika'daki bir diktatörü alaşağı eder, Avrupa'da bir politikacıyı zor duruma düşürür. demirperde ardındaki ülkelerde bile halkın altınlarına el konulmasını engeller! Hep soyut bir «iyilik» adına, hep demokrasi, halk, insanlık, özgürlük adına! Nedir, kimdir bu baylar? Göre göre ezberlediğimiz sahneler, beş saniyede yanan teyp bantları, hep aynı görevleri yapan belirli ajanlar! Kimin adına. ne adına üzerlerine ödev olmayan birtakım zor, tehlikeli işleri yaparlar? Görevimiz Tehlike ekibi ABD'nin Merkezî İstihbarat Örgütü'nün üyeleridir. Bu örgüt devlet içinde devlettir. Cumhurbaşkanlarına yön verecek, onları zaman

zaman avucu içinde tutacak kadar...

Roman deyip geçmeyin; küçümsemeyin... Bugünün romanı havada uçan bulut değil, yeryüzünün sorunlarını, insanları ilgilendiren çağdaş konuları işleyen, öğreten, anlatan bir sanat dalıdır. Daha önce de sözünü ettiğim Knabel'in «Aday» adlı romanında dünya okurlarını ilgilendiren birçok güncel sorunlar var. Amerika'da bir başkan seçimi nasıl olur. adayları kim seçer, kimlerin sözcüsüdür bu seçilenler, kamuoyu denen güç nasıl yaratılır, nasıl koşullandırılır, nasıl yön verilir? «Aday» romanının ikinci cildinde de bir hayli ilginç bölüm var. Bence en önemlisi, CIA başkanının iki başkan adayıyle birlikte yaptığı gizli toplantıda geçen konuşmalardır. CIA başkanı bir otel adasında iki adayla başbaşa kalır. Fotoğrafçılara bir iki dakika poz verdikten sonra, içkiler içilir, iki rakip aday arasında bir yakınlık kurulur, birbirlerine küçük adlarıyle Hugh. Eddie diye seslenmeye başlarlar! «Hep birlikte odanın orta yerinde birbirine eşit aralıklarla yerleştirilmiş üç koltuğa gidip oturdular. Şimdi odada, üyelerinin ne istediğini bilmesi ve havada bir ihtiras, nefret ve önyargılar bulutunun uçuşmasıyle tanımlanabilecek bir üçlü toplantı başlamıştı» diye başlıyor yazar CIA başkanıyle yapılan toplantıyı anlatmaya...

«Önce Sovyetler Birliği'ni ele alalım» diye başlar CIA başkanı. Güvenilir bir ajandan Rusya'ya ait bilgiler alınmıştır. Adaylardan biri sorar: «Bu bilgileri veren adamınızın iki taraflı çalışan bir ajan olmadığını nereden biliyorsunuz?» CIA şefi bir öğrenciyle konuşur gibi: «Ob üç bizim Sovyetler Birliği içinde en güvenilir ajanımızdır» der. Bir yığın ayrıntılı bilgi verir, sonra Çin'e atlar. Yine o aday sorar: «CIA'nın bir yıllık çalışması kaç dolara mal oluyor?» CIA başkanı bozulur, atlatmaya çalışır. Aday, «Aldırmayın. Benimki yalnızca basit bir meraktı. Yıllık bütçenin bir

milyar dolara yaklaştığını duymuştum da...» CIA başkanı anlatır: Afrikalı bir diktatör Çinlilerle pazarlık halindedir, bir ay sonra Latin Amerika'daki askeri hükümeti bir albaylar cuntası devirecektir, İsrail'le Araplar savaş hazırlığı içindedir.

«Konuşmasına devam etti ve cepleri para dolu CIA misyonerleri tarafından demokrasi uğrunda çalışmaya razı edilmiş bir sürü yabancı bakan, parlamento üyesi ve subayın adını, bir yaz yağmurunun damlaları gibi peşpeşe sıraladı.» Tanzanialılar. Ugandalılar, Endonezya - Çin ilişkisi... Hepsini, her şeyi CIA biliyor, yönetiyordu. Bütün bu açıklamaları dinleyen başkan adayı Eddie Quinn dünyayı CIA tarafından yönetilen büyük bir çiftlik olarak düşünür: «Binlerce diplomat ve tüccar, bütün bir hafta boyunca milliyetçilik tarlalarında ter dökerek çalışıyorlar, hafta sonunda da, gelip emeklerinin karşılığını Amerikan doları olarak alıyorlardı. Yine de bir şey vardı Eddie'yi rahatsız eden. Madem ki CIA bu kadar çok şey biliyor, bu kadar büyük paralar ödüyor ve bu kadar çok kişinin hizmetinden yararlanıyordu, öyleyse ABD'nin dış politikada başının bir türlü belâdan kurtulmaması nedendi?»

CIA başkanı neler bilmez: Perulu generallerden birisinin karısının Nijerya elçiliğinden bir görevli ile Azor adalarına kaçtığma dek!.. Sonra görevini yerine getirdiğine inanarak odadan ayrılır. Odadan çıkar çıkmaz, adaylar başlarlar konuşmaya. «Bu herifi CIA'nın başında tutacak mısın?» diye sordu Eddie... «Ben şu dünyanın her yanında generalleri ve hükümet üyelerini satın alma işinden hiç hoşlanmadım. Bir yandan kalkıp açık demokrasimizle başka uluslara örnek olduğumuzu ileri sürüyoruz, öte yandan da her ülkede bir yığın kabadayıya, polise ve iki yüzlü politikacılara para yediriyoruz. Kendi ülkesini CIA dolarları için satabilen bir adama cebimde-

ki tarağı bile emanet edemem ben.»

«Aday» romanını yalnız bu bölümler için okumalısınız. Daha başka ilginç yerleri de var. İki kez ikinin ortaya çıkması gibi şu gerçek beliriyor açıkça: Dünya, ABD'nin çiftliğidir, daha doğrusu CIA yöneticilerinin gözünde öyledir, her şey Amerika içindir, Amerika yararı içindir... Para dağıtarak, çıkar sağlayarak adam satın almak, satın alınan adamları fırsat ele geçince işbaşına getirmek, bu kısır döngüyü sürdürmek... Ne kazanıyor bundan ABD? Bence hiç. Yine de bir sürü yenilgi, bozgun izliyor birbirini... Doğru söylüyor «Aday»ın kahramanı. «Ülkesini dolar için satana tarak bile emanet edilemez...»

YÜZBAŞI SELÂHATTİN

«Söyle Halil Paşa Allah aşkına / Bunda bir iş var» diye seslenir halk ozanı. Nedir o iş? Ne arar Türk orduları Bakû'da, Azerbaycan'da? Orta Asya'ya doğru bu atılım nedir? Dayanamaz komutan, yerinden kalkıp bağırır: «Bugün Bakû, varın Merv, öbür gün Karakurum, ne olacak Turan var.»

Yıl 1918'dir. Türk orduları dört yıl süreyle cephelerde savaşmıştır. Yenmiştir, yenilmiştir, ama ezilmemiştir, hâlâ direnmektedir. Ama müttefiklerimiz Avrupa cephelerinde son günlerini yaşamaktadırlar. Osmanlı devleti de çöktü çökecek haldedir. Çanakkale savaşı kazanılmıştır, ama Arabistan elden gitmiştir, İngilizler Anadolu'ya yaklaşmaktadır. Rus İhtilâli patlak verince Türk ordusu Kafkasya'yı ele geçirmeye başlamıştır. Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ordusuyle Turan ülküsünü gerçekleştirmek hayalindedir...

Yirmi dört yaşında bir teğmen var o günlerde. Dört yıldır, yirmi yaşından beri Balkan savaşına, sonra Irak cephesindeki, Kafkasya'daki çarpışmalara katılmış. Canlı, yaşam dolu, atak, yürekli, zeki bir kişi bu. Komutanları daha sonra onun için şu sözleri söyleyeceklerdir. Karabekir: «Kaba, düşündüğünü olduğu gibi söyleyen, vatanperver, dürüst adam.» Halil Paşa: «Aklına geleni söyleyen, hiç bir şey önünde eğilmeyen adam.» Saffet Arıkan: «Küstah, fakat cesur, temiz, vatansever, zeki.» Bekir Sami Bey: «Vatanseverlikte, erkek ruhlulukta ve cesarette örnek adam...»

Anlaşılıyor ki, Selâhattin adlı bu genç subay etkileyici bir kişiliğe scahiptir, gözünü budaktan sakınmaz, sözünü esirgemez, her zaman öndedir, en tehlikeli, en önemli görevdedir...

İlhan Selçuk'un yazdığı «Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı»nı bilmem okudunuz mu? Okumadıysanız bu eksikliğinizi gidermenizi öğütlerim. Kitaplar vardır okunması gereklidir. Bir yurttaş olarak okumamız gerekir. Her şeyden önce, bilinçli bir insan olarak... Nereden geldik, nerelerden geçtik anlamak için? Türk subayının o sona ermez serüvenini yaşamak için... Türk subayı bu yurdun bekçisidir, sorumlusudur. Her zaman öndedir, ulusunun yararını herkesten çok kollayandır, düşünendir. Kuşaklardan beri böyledir. Böyle gelmiştir, böyle gidecektir. Başka ulusların subayına benzemez bizim subayımız. Çağının ileri düşüncelerini benimser, okur, yabancı dil öğrenir, her bakımdan kendini güçlü kılmak, yetiştirmek ister. İşte Yüzbaşı Selâhattin de böyle bir subaydır. Bir örnektir binlerce, on binlerce Türk subayından, devrimci atılımlara, yurtseverce girişimlere kendini vermiş Türk subayından biridir, bir tekidir.

«Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı» bir büyük düş'ün iflâsını da gösteriyor: Turan İmparatorluğu düşü... Neredeyse birkaç güne dek düşmanlarıyle mütareke yapmayı kabul edecek Osmanlı devleti bir yandan da Gürcistan'da, Azerbaycan'da savaşmaktadır. Bakû şehrini ele geçiren Türk birliklerine başkomutan Enver Paşa şu kutlama telgrafını çeker: «Büyük Turan İmparatorluğu'nun zengin bir konak yeri olan Bakû şehrinin zaptı haberini en büyük meserretle karşılarım. Türk ve İslâm tarihi sizin bu hizmetinizi unutmayacaktır. Gazilerimizin gözlerinden öper, şehitlerimize fatihalar ithaf ederim.» 15 eylül 1918'de Türk askeri Bakû'ya fatih gibi girer, ama bir buçuk ay sonra Osmanlı devleti Mondros mü-

tarekesini imzalar. İbret verici bir durumdur bu. Yenilmiş, bitmiş, her şeyini düşmanlarına teslim etmeye hazırlanan bir ülkenin başkomutanı hâlâ Turan düşleri içindedir!..

Bir ay sürer Kafkas cephesindeki bu zafer sarhoşlukları... Sonra gerçek ortaya çıkar. Türk subayları bir karamsarlığın, üzgünlüğün içindedir artık. Bir arkadaşı Selâhattin'e bir öneride bulunur. Ellerinde bulunan sayısı yüzden çok benzin ve petrol vagonunu satıp parasını bölüşmeyi. «Hırsızlık olur bu» der. Arkadaşı yüzüne acı acı bakar: «Belki sana hırsız derler, ama çocukların asil olur» yanıtını verir. Toplumda kimi insanların soyluluklarının nerelerden geldiğini açıkça gösteren bir ilginç konuşmadır bu...

Gürcüler. Selâhattin'e yüz bin lira armağan etmek isterler, almaz, «Sizin verdiğiniz parayı aldığım dakikada devlet malını satan bir hırsız olurum» der. Yaşlı Gürcü generali bu ummadığı yanıt karşısında şaşırır. Bu yaşlı askerin şu sözlerini dikkatle okumalıyız. «Bugün de, yarın da Türk ulusu böyle subayların, insanların varlığıyle güçlüdür, güç kazanacaktır. Senin kadar genç bir subayın, devletin siyasetini düşünerek hareket edebilmesi ve bu kadar büyük bir parayı bu kadar asil bir fikirle reddetmesi beni çok duygulandırdı. Size battı diyorlar. Hayır, elbette ki, bu kafada ve bu karakterde sen yalnız değilsin. Senin gibilerin olduğu devlet batmaz.»

Okuyun «Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı»nı. Birçok şeyin çözümünü bulacaksınız. Yüzbaşı Selâhattin'ler yetiştirmiş bir ulusun insanı olduğunuz için gurur duyacaksınız. Acı, buruk bir gurur, ama umutlu bir gurur...

«— Onu neden öldürdün? diye sordu arkada benimle oturan polis. İstedi de ondan dedim.

— Dediğini duydun mu Harry?

— Ne kadar da yardımsever itoğlu it.

— Söyleyeceğin başka bir neden yok mu? diye sordu arkada oturan polis.

— Atları da vururlar... dedim.»

İnsan eşsiz bir yaratıktır. Hayran kalınacak yanları vardır. Büyük işler başarmıştır. Uygarlığı en üstün noktasına getirmiştir. Teknik alandaki gelişmeler, düşünce alanındaki gelişmelerle yarışmıştır. İnsan denen yaratık için ne dense azdır. Öte yandan, onun kadar güçsüz, acınacak durumda olanı, yalnızı. terkedilmişi de yoktur. Uygarlık ne denli ilerlerse ilerlesin, teknikte, düşüncede ne aşamalar yapılırsa yapılsın yaratıkların en acınacak durumda olanlarıdır insanoğlu. Yalnız bugün mü Hayır, dün de. önceki gün de, belki yarın da... Her çağda böyleydi. Her ülkede, her toplumda...

«Atları da Vururlar», küçük bir roman. Horace Mac Coy adlı bir Amerikalı yazarın yapıtı. 1930'larda yazmış. 1930'ları, o çarliston, tango salgını yıllarını. Otuz yaşlarındaymış kendisi de o yıllarda. Ekonomik çöküntü yılları. İşsizlik, krizler, yoksulluk, üstelik çağ dışı bir içki yasağı, bunun yarattığı türlü gangsterlikler... Mac Coy, bu küçük, ama öz açısından, anlam açısından iyice dolu. yoğun romanında o çağdan bir kesiti veriyor bize. Dans maratonlarının moda olduğu yıllar... Çiftler girerler yarışmaya, günlerce gecelerce dans ederler. Birazcık dinlenme, yemek, azıcık uyku, sonra yine dans, yine dans!.. Sabah, öğle, akşam. günlerce, gecelerce, haftalarca...

Her gece gazino dolup taşar, türlü numaralar yapılır. gösterilere büyük yıldızlar, sporcular gelir. Yatacak bir yatak, yiyecek iki lokma yemektir maratoncuların bütün istediği. Belki de maratonu bitirip elde edecekleri bir iki yüz dolar...

«Atları da Vururlar»ın filmini de gördük. Gloria rolünde Jane Fonda'yı seyrettik. Romanı bir kez daha yaşadım beyazperdede. Yaşamdan tiksinmiş Gloria! Yenilmiş, tükenmiş Gloria! Ne aşk var, ne umut, ne bir çıkış yolu! Çevirmişler dört yandan baskıcılar. korkutucular, istismarcılar... Hep almak, hep almak, istedikleri bu... Ufacık bir kız hep vermiş. vermiş. Bir yaşamı kalmış elinde. Onu da kendisi sunacak o acımasız toplum düzenine... Mac Coy'un unutulmaz kahramanını etten kemikten gördük karşımızda, neredeyse elimizle dokunduk ona, katılığını, acımasızlığını anladık. Toplum, birbirine düşman, birbirinin sırtından geçinmek isteyen toplum. böyle insanlar yetiştirir. Biri yıkılacak ki, sen ayakta kalasın. Biri düşüp bayılacak ki, sen geçesin öne, ölmeyesin. Biri oyunda kaybedecek ki, sen çıkarını sağlayabilesin... Tıpkı o yarış sahnelerindeki gibi...

Hani eski Roma'da insanları birbirleriyle dövüştürürlermiş ölene dek. Başparmak aşağı inerse «öldür», yukarı kalkarsa «öldürme» demekmiş. Dövüşçüler Sezar'ı «biz ölümlüler» diye selâmlarlarmış alana çıkınca... 1930'ların Amerikasında, dans salonlarında, uygar insanların keyfini yapmak için yapılan bu yarışmalar da ona benziyor. Günlerce. gecelerce bütün dansları oynayan çiftler arada bir de vahşi bir koşuda ölüm kalım savaşı veriyorlar. Salonda elele, kolkola koşacaklar, sürünerek, yıkılarak, ezilerek, müzik hızlandıkça koşu hızlanacak, müzik hızlandıkça yürekler ezilecek, müzik hızlandıkça kalpler coşacak. ya da duruverecek birden... Geride kim kalmışsa, kim yere yıkılmışsa yarış dışı. Yani, bedava yemeklerden yoksun kalacak, yatacak

yeri elinden alınacak, biraz para kazanmak umudu da...

Romanda o yarış sahneleri korkunçtu, ama filmde çok daha etkili, çok daha unutulmaz, bellekten silinmez olmuş... «*İşte 22 numaralı çiftin yürekli kızı Gloria Beattie. Arkadaşı bacağına kramp girdiği için bakım görürken tek başına yarışı sürdürüyor. Bakın nasıl uçarcasına gidiyor*» diye bağırır yarışı yöneten... Gloria maratonun sonunu getiremeyecektir. Yaralıdır artık, yıkıktır. Çevresindeki her şey, her insan, bir oyuncaktır. Yanlış bir yazgının, bir düzenin elinde araçtır. Herkes bir yanlışa hizmet etmektedir. Maratonu düzenleyen gazinocudan, yarışma spikeri Rocky'ye, Teksas'dan gelmiş Gloria'dan, Tenessee'den gelmiş delikanlıya, maratonu izlemeye gelen Alice Faye, Ruby Keeler'den ihtiyar seyircilere kadar... Hepsi bir yanlışa hizmet ediyorlar. İnsanları ezmek, insanların ezilmesinden yana olmak, bundan neredeyse keyif duymak, bunun kaçınılmaz bir yazgı olduğunu sanmak yanlışı...

«*Bu dünyayı iğrenç buluyorum.*» Gloria yaralı bir attır, ölüme mahkûm. Can çekişen, acı duyan. Ayağını kıran bir at nasıl bir kurşunla acıdan kurtarılıp huzura kavuşturulursa, Gloria da bekler tek çıkar yol saydığı ölümü. «*İneceğim şu atlı karıncadan. Bezdim bu kepazelikten.*» Yaşamdır o kepazelik, o atlı karınca...

«Atları da Vururlar»ı filmden sonra bir daha okudum. Son yıllarda hiç bir film beni bu denli etkilememişti. İnsan olarak utandım. İsyan ettim kendime. Kişinin güçsüzlüğüne. Şu atlı karıncada iki kez daha dönmeyi yararlı bulduğumuza, onu bir şey sandığımıza... Görün o filmi, okuyun o romanı. Belki yaşamdan kopacaksınız. Ama kopmalı bu yaşamdan. Daha iyisini kurmanın yolu, daha başarılısını yaratmanın yolu, yanlış bir yaşamı, ters bir yaşamı değiştirmek, yıkmaktır.

«GAZETECİNİN ÖLÜMÜ»

«Önemi olan üçkâğıtçı politikacılarla, şiş göbek hırsızların iç yüzlerini anlatan yazıları basmak... Bu şehrin valisi bile üçkâğıtçının teki, sen de biliyorsun. Sana, geçen sene sarhoş bir milletvekilinin yazıp altını imzaladığı, bütün rezillikleri tek tek anlatan bir belge getirmiştim, sen ne yapmıştın? Yırtıp atmıştın. Tamam, yırt at canın sağ olsun. Ama şimdi elinde bomba gibi bir hikâye var. Futbol kulüpleri şike yapıyor göz göre göre. Ben sana belgeler getiriyorum, sense daha önce yaptığımız tartışmaları hatırlayıp bana reformist diyorsun.»

Gazeteci Dolan böyle der gazetenin yöneticisine. Gerçekleri halka duyurmak en büyük suçtur o yöneticiye göre, çıkarlarına aykırıdır. Yerleşik düzene uymak gereklidir. «Neden her zaman insanlara hakaret edersin, herkesi rahatsız edecek pislikler uydurmaya çalışırsın, anlamam» der. Ku Klux Klan, geceleri Yahudileri, yoksulları, göçmenleri dövecek, işkence edecek, kentlerde bir korku yönetimi kuracak. İnsan kasabı bir doktor türlü ahlâksızları yapacak. Toplumda bir sürü yara durmadan kanayacak. Gazeteler söz açmayacak bunlardan. Çirkinlikleri kamuoyundan saklayacak. Hırsızlıkları, cinayetleri, kötülükleri ortaya çıkarmaya çalışan gazetecileri, yazarları susturacak. Basın bir çeşit kontrol altında tutulmalıdır yerleşik düzenin savunucularına göre! O, eziyor, ezecek. O eziliyor, ezilecek. O, türlü iğrençlikler yapıyor, yapacak. «İnsanları ra-

hatsız etmemeli.» Ötekiler, ezilenler sanki insan değil! Sanki basın onların gerçeklerini yazmakla, bildirmekle yükümlü değil. Basın, bir avuç çıkarcının, mutlu azınlığın hizmetinde bir araç! «Sen fazla idealistsin» derler Dolan'a. Bu yaptığın Donkişotluk derler. «Sorunları aynı biçimde göremiyoruz» derler. Sonunda da kapı dışarı ederler.

«Gazetecinin Ölümü»nü okuyorum bugünlerde. «Atları da Vururlar» romanının yazarı Horace Mac Coy'un bir yapıtı. Bu da, öteki gibi buruk, acı. Bu da, toplum kesitlerinden birini almış koymuş önümüze. ABD'nde görünürdeki basın özgürlüğünün gerçekte belirli çıkar sahiplerinin haklarını savunan, koruyan bir garip özgürlük olduğu bu romanda iyice ortaya çıkıyor. Dokunulmaz, ele alınmaz konular, sorunlar vardır. Yasalara göre bunları yazmak, söylemek yasak değildir, belki suç da değildir, ama toplumda egemen güçlerin, kısacası paranın etkisi yasalardan da daha etkilidir. Zaman zaman bir öncü çıkar, gerçeği söylemekten korkmayan bir dürüst gazeteci, bir inanmış yazar, üstüne üstüne gider tabu haline gelmiş, getirilmiş sorunların. Kendini bir yenilgiye mahkûm ettiğini bilerek... Bile bile atılır gazetecilik savaşına...

«Gazetecinin Ölümü» ilgiyle okunacak bir romandır. «Hürriyetçi Demokrasi» ile yönetilen bir ülkede bile basın özgürlüğünün ne denli kısıtlı olduğunu gösteren bir kitap. Yasalar karışmıyor, hükümet karışmıyor, ama toplumun egemen güçleri soluk aldırmıyor gerçek özgürlükten yana olanlara... Bu yalnız ABD'nde değil, her yerde böyledir, hele az gelişmiş ülkelerde büsbütün beterdir. Oralarda bir de yasalar çıkar gazetecinin, yazarın karşısına. Hangi gazete, hangi yazar bu özel yasaya, bu çıkar hesabına uymazsa susturmasını, mahvetmesini, gerektiği zaman öldürmesini becerirler. «Gazetecinin Ölümü»ndeki Do-

lan'ın başına gelenler gibi...

«Gazetecinin Ölümü» romanını okumak kişiyi üzüntülü düşüncelere sürüklüyor. O yasa bu yasa, bu baskı o baskı, şu korku bu korku... Gerçek bir gazetecinin görev yapmasını yine de önleyemez. Gazeteci, gazeteciliğin kurallarını, gereklerini yerine getirecektir. Bu onun varlık nedenidir. Dayak, sövgü, ceza, hattâ ölüm bile vız gelir bir yerde. Horace Mac Coy'ın gazeteci kahramanını seveceksiniz, özgürlük savaşçısı bir gazetecinin, bir yazarın gerçekleri duyurmak için giriştiği savaşta yanında olacaksınız. İçinizden gelen bir duyguyla, bir yakınlıkla, bir dostlukla.

«YAŞADIĞIMIZ GÜNLER»

«Yazdığım bu şiirler ulaşsın sana.»

Kemal Özer'in şiirlerinin ulaşmasını istediği kişi ya da kişiler kim? Yığınlar, tüm ulus. Yarınki kuşaklar, kısacası insanlık... Şair, bir kişi için yazmak, kendisi için yazmak. Öyle dese de... Şiir ortak bir güzelliktir, bir tattır. «Sen» der şair, bireye de. yığına da. Sen derken bir bütünü oluşturur.

«Yaşadığımız Günlerin Şiirleri»ni okuyorum. Çoğunu daha önce dergilerde görmüştüm. Çok sevdiklerim, beğendiklerim vardı içlerinde. Şimdi hepsi bir arada. Şairin özel defterini okurcasına yakınlık duyduğumuz konular. Özer, «şiirli» bir günce tutmuş «yaşadığımız günler»de. Bu günler son yılları kapsıyor. En krizli, en acılı günleri... Şair bir fildişi kuleye kapanmamış, kendini toplumun dışında düşünmemiş. Hem istese de bunu yapamazdı. Çağdaş şair toplumun içindedir, hattâ göbeğindedir. Nerede bulacak, kendini her şeyden soyutlayan fildişi ya da taştan yapılma bir kuleyi?..

«Yazdığım bu şiirler uyarsın seni / duyduğun iyimserlik akşam olurken / gelmiyorsa zor günlerden geçip de / karışmıyorsa alın terine düşüncen / sözlerini doğrulamıyorsa yaşamın.»

Düşünce alın teriyle karışacak, sözleri yaşamını doğrulayacak. Buna özü sözü bir olmak denir. Şairler. sanatçılar işleri epey karıştırırlar. kolay şeyler anlatmak, herkesin hemen kavrayacağı konuları ele almak, sığda dolaşmak gibi ge-

lir onlara. İlle de bir bulanıklık, bir karışıklık gereklidir sanki! Dikkat ederseniz, eski deyimle «müphem» dizeler çoğunlukla ucuz duyguları, düşünceleri içerir. Açıklıkta, aydınlıktadır güzellik. Ama bir şair açıklıkla, aydınlıkla anlatmak istemez. ya da anlatamazsa düşüncesini, bilerek «karanlık»a, «belirsiz»e baş vurursa, o zaman başka... Bile bile «müphem»den güç almak, gerçekte güçsüzlüktür.

Kemal Özer, şiir - günce'sini 1 ocak 1973'ten başlamış yazmaya. «Geçen bir yılı düşünüyorum birden» diyerek. Geçen yıl, dediği 1972. Bir düşünün 1972'yi, Unesco'nun Kitap Yılı'ydı. Ya bizde; kitap toplatma, kitap yakma yılı. Tutuklamalar, göz altına almalar, korkular, kuşkular yılı... Şair, 1973'ü gün gün yaşamaya başlıyor, dizelerinde de yaşatıyor. Vietnam'da ateşkes anlaşması, Brecht'in yetmiş beşinci doğum yılı. Âşık Veysel'in ölümü, Bir Mayıs günü, öğretmen kıyımı, Nâzım'ı anış, bir cenaze, bir lokavt, Şili olayı. bir işçinin ölümü, vb. gibi olaylar...

Özer'in şiiri kimseninkine benzemez. Bunu önceki kitapları için söylüyorum. «Ölü Bir Yaz», «Gül Yordamı», «Tutsak Kan» gibi kitapları için... Çok değişik bir duyarlığı, bir anlatışı tanıdık bu kitaptaki şiirlerde. Her şeyden. herkesten uzak bir gerçek şair yaratılışını... İnce duyguların, çok değişik hayallerin yansıdığı mısralar... Son yılların Kemal Özer'i tanınmayacak kadar değişmiş. Bir «başkası» olmuş. Şairliğini yitirmeden yapmış bu değişimi. Kendine bakarken, kendinde toplarken her şeyi, bu kez çevreye, evrene, topluma açılmış bakışları. Derinme inen. öteleri gören, sorunları çözen...

Şu üç dizede anlatmış amacını: «Söylediğim türküde bir sonraki satırsın hep / bana aktardığı gibi yanımdakinin / aktarıyorum benden sonrakine.» Şiir bir bildiri, bir kalıcı güçtür elden ele geçen, kuşaktan kuşağa... Yalnız bir tek ki-

şiyi değil, tüm insanları ilgilendiren, hepsini kapsayan, içeren.

İşte Nâzım Hikmet'in şiiri için güncesine yazdıkları: «Apaçık yazdı şiirlerini, bir avuç su içer gibi yalın / ırmağa bakarken dedi su nasıl her şeyi gösterirse / hangi kaynaktan çıktığını, döküleceğini hangi denize / ağaç nasıl sererse gözler önüne tohumu ve çiçeği / duru olmalı öyle, konuşulan söz de, eylem de / insana aykırıdır çünkü doğaya aykırı olan / çünkü engelleyen yok, bulanıklıktan başka, gerçeği.»

Özer'in «Yaşadığımız Günlerin Şiiri»ni okursanız, yaşadığımız günlerin anlamını duyarsınız. O günler geride, çok geride kalmış gibi görünse de... İçinizde kaskatı bir acıyla yeniden yaşarsınız.

İKTİDAR ÇARKI

«Birkaç insandan başka bir şey değildi iktidar. Bir araya gelmiş birkaç insan.»

Ama bu birkaç insanın buyruğuna göre biçim alır, yön alır yığınlar. Kimi zaman bir tek insandan oluşur iktidar. Hep uzaktan görülür bu tek kişi, ya da birkaç kişi. Bir balkondan, bir tribünden. Yüzleri de görülmez. Gazetelerde bir soluk klişesidir iktidarın temsilcisi. Ne diyor «İktidar Çarkı» romanındaki kişilerden biri; «Nedir iktidar? İktidar yalnız bir sözdür o kadar.» Bir söz!.. Belki öyle, ama öyle bir söz ki, milyonlar dinliyor o sözü, neredeyse Tanrı emri gibi! Ölüme gidiyor, bütün varlığını harcıyor, çoluk çocuğunu, mutluluğunu...

«İktidar Çarkı»nın kahramanı Naldi, «İktidarın bir söz olduğu»na inanmıyor: «Oysa, iktidar bir tutkuydu. Von Baulig bilmiyordu bunu. Böyle bir tutkusu yoktu anlaşılan. İktidar, ona kalırsa bir yönetim düzeniydi. Oysa iktidar yalnız bir yönetim düzeni değildi. Olamazdı, iktidar sahip olmak demekti. Var olmak demekti. Von Baulig'in karşısındakiler bu tutkuya gerçekten kapılmış kişilerdi. Yanıp tutuşuyorlardı bu tutku ile. Elleri arasında tutuyorlardı bu iktidarı. Ölmeden, son nefeslerini vermeden bırakmazlardı o gücü, sahip oldukları her şeyi. Ellerinin altında kalması için iktidar. öldürmeye, yakıp yıkmaya, ezmeye, silip geçmeye hazırdılar. Onlarla ancak aynı tutkuları paylaşan, besleyen insan kapışabilirlerdi.»

Max Gallo'nun «İktidar Çarkı» romanının kahramanı, «Tanrım, ben niçin benim?» sorusunu soran Julien Sorel'in bir eşidir. Stendhal'in «Kızıl'la Kara»sının kahramanı gibi, Gallo'nun kahramanı da, kendini bir çarka kaptırmıştır. Sorel, toplumda yükselmenin yollarını aramış, bulmuştu. Her şeye rağmen üste çıkmak, üstte kalmak için her çareye başvurmaktı bu. Gallo'nun kişisi ise böyle bir hesaplaşma yapmıyor önceden. Vakti de yok zaten. On yedi yaşındadır ilk dünya savaşı yıllarında. Babasının kanlar içindeki cesedini görmek onu bir amaca, bir ülküye doğru iter. Genç yaşta gönüllü olarak katılır savaşa, saldırılar. çarpışmalar, sonra barış... Faşizmin ilk belirişi, bir rastlantı sonucu onların arasında yer almak, Mussoli'nin yakınlarını tanımak, yeni bir iktidarın adım adım yükselişine tanık olmak, hattâ rol oynamak; önemli görevlilerin adamı. güvenilen bir kişisi olarak... Kaptırmıştır kendini o çarka, iktidara kesinlikle yerleşen faşizmin çarkına... Ne düşünmek, ne durmak, ne kendini dinlemek. Olanak yoktur olup bitenlerin gerçek anlamını duymaya, anlamaya...

Romanın başına Roger Vailland'ın Günlük'ünden alınmış şu söz romanın anlamını veriyor: «Yaşam, bir dizi kesin davranıştan oluşur. Bu davranışların çoğu hemen her zaman büyük ölçüde rastlantılara bağlıdır.» Naldi de, bilinçsizce, önce tanığı. sonra aktörü olur tarihin akışını değiştiren, hızlandıran olayların... Faşizmin önde gelen kişilerindendir, oysa faşist değildir. Daha doğrusu bu konu üzerinde düşünmemektedir pek. Kapılmıştır bir akışa, Habeşistan, Paris, Berlin, Roma. kadınlar, Giula'lar, Elsa'lar, İngrid'ler, Maud'lar, Elizabet'ler... Gelip geçici serüvenler, kalıcı izleriyle kişinin içinde yer edenler... Çağdaş dünyanın çıldırması, en inanılmaz olayların yaşanması, faşizm, nazizm. İkinci Dünya Savaşı, Rus cephesi, sonra faşizmin çöküşü,

yeni bir iktidarın oluşması, yeniden rol almak olanağı bu yeni iktidar saflarında...

«Her birimizin yaşamı bu oyunların kuralları çizgisinde akıp gidiyordu. Tarih oluşuyordu çevremizde. Arada sırada her şeyi bırakmak, her şeyden vazgeçmek, oyundan çıkmak geliyordu aklıma. O zaman daha başka şeyler tasarlıyordum. Mümkün olsa da bir çatışmaya girsem diyordum. Çarpışsam, ölsem de olup bitse diye düşünüyordum.»

«İktidar Çarkı»na bir kapılmayın, kendinizi kurtaramazsınız bir türlü. İktidardan yana olmak tatlıdır, hoştur. Bir sürü olanak sağlar size, güç, başarı, zafer, para, kadın, huzur, aşk... Göz yummak gerekir çirkin gidişe, yanlışlığa, zulme, acıya... Zaman zaman bir anlığına da olsa duyarsınız bu gidişin tersliğini kendinizin bir araçtan, bir oyuncaktan farkınız olmadığını. Ama yakalanmışsınız o çarka, rastlantıların sizi bir kez ittiği o çarka... Ancak başka rastlantılar fırsat verecektir de, o iktidarla birlikte yok olmayacaksınızdır, yıkılmayacaksınızdır. Naldi de, faşizmle birlikte yıkılmaz, hattâ yeni iktidar olacağa benzeyen Komünist Partisi'nin saflarında önemli bir yer almak olanağıyle bile karşılaşır. Ama o çarka kendini kaptırmaz bu kez.

Anlamsız, boşa akıp geçmiş yıllar yığını mıdır Naldi'nin yaşamı? İnanmadığı, bağlanmadığı bir davaya, bir iktidara hizmet etmiştir. bilerek yanılgısını, bilerek bir çıkmazda olduğunu... Tutkusuz bir kişidir de ondan mı? Belki de kolay yaşamak, güzel yaşamak içgüdüsüne bilmeyerek kendini kaptırmış biridir. Naldi gibiler, kendini rastlantının, bir kez kapıldıkları bir akıntının, bir çarkın tutsağı yapanlar öylesine çok ki çağımızda! Özellikle, herhangi bir iktidarın adamı da oldular mı böyleleri, her kötülüğün aracı kesilebilirler. Yaptıkları kötülükler bilinçsizcedir, istemeyerektir, düşünmeyerektir. Ne farkeder, yi-

ne de bilinçle yapılmış kötülükle, bilinçsizce yapılmış kötülük arasında ayrım yoktur hiç.

Gallo'nun «İktidar Çarkı»nı okurken düşünüyorsunuz ister istemez, her ülkede nice nice Naldi var! Özel yaşam çıkarlarının akışına kapılmış giden böyle kimselerdir insanlığın gerçek düşmanları. Ne denli kendi kendilerine düşünüp sorsalar da, «Ben, niçin benim?» diye. Yanıt alamayacaklar ne göklerden, ne de insanlardan... Sen, sen olduğun için sensin, bilinçsiz olduğun, gerçek bir insan olmadığın için!..

KAFKA'NIN MİLENA'SI

«Bizim millî marşımız herhangi bir şeye karşı değildir. Ölüm yoktur. yaşam vardır. Bir savaş türküsü değildir marşımız, Bohemya'nın dağlarını, bayırlarını, ormanlarını, çimenlerini, küçük göllerini, güzel ağaçlarını över, yurdumuzu över. doğup büyüdüğümüz yerleri anlatır bizlere.»

Bilmem yine aynı marşı mı söyler Çek ulusu bugün de? Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Çekoslovak Cumhuriyeti'nin aydın kadınlarından biri, gazeteci ve yazar Milena, Çek ulusal marşı için böyle yazmıştı Alman orduları Prag'a girdiğinde.

Milena yazardı, gazeteciydi, ama Kafka'nın yüceltti̇ği, mektuplaştığı bir gönüldaşı olmasaydı. adı kalır mıydı bugüne, bilmem. Oysa, Kafka'yla aralarındaki sevi garip bir şeydi. Daha çok düşsel. düşünsel bir şey. Topu topu dört gün birlikte oldular. Yaşam dolu bir genç kadındı Milena 1920'lerde. Kafka'nın ona şu seslenişi bu genç kadının toplumda yer almak, yükselmek özlemini yeterince belirtir: «Yükselme isteğin bitmedikçe bitmez basamaklar, sen çıktıkça yeni basamaklar çıkar önüne.» Milena, edebiyatseverlerin Kafka'nın mektuplarıyle tanıdıkları kadın... Eşsiz dost, anlayan. bilen, duyan, gören, sonuna dek seven kadın...

Franz Kafka'nın unutulmaz yapıtlarından biridir «Milena'ya Mektuplar». Özellikle, Adalet Cimcoz'un Türkçesi bu mektuplara ayrı bir güzellik katmıştır. Okumakla doyulmaz, her cüm-

lesi, her satırı, her sözcüğü büyük bir yazarın iç dünyasını verir bize. Sevgiye, dostluğa, gerçek aşka. daha doğrusu yakınlığa, anlayışa duyduğu isteği. Bu kitabı okumamak bir eksikliktir diyeceğim. Kafka'nın «Şato», «Dava», «Amerika», «Değişim» vb, yapıtlarından sonra onları tamamlayan, bütünleyen, bir anlamlı kitaptır «Milena'ya Mektuplar»...

Margarete Buber-Neumann adlı bir Alman kadın yazarı «Milena»yı tanıtan bir kitap yazdı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ravensbruk'teki kadınlar tecrit kampında tanışmış bu iki kadın. Edebiyat. sanat beğenisinin, toplumsal sorunlarla yakından ilgilenmiş olmanın kaynaştırdığı iki aydın kadın. Ayrıca, insan acısını duymanın, yaşamanın, çevrelerinde bu acıya tanık olmanın birleştirdiği iki insan. Anılarını anlatıyor bu kitabında: Milena'yla geçen tutukluluk günleri, anılardaki Milena, düşlerdeki Milena, Milena'nın yaşamındaki seviler, erkekler ve Fransız Kafka. Aylar. yıllar geçer bu beraberlik havasında. Neumann, Milena'nın yaşamını yazmak ister sonradan. Ama, Milena savaşın bittiğini göremeyecektir. «Biliyorum. hiç değilse sen unutmayacaksın beni. Adım anılacaksa senin yüzünden anılacak, ölümsüzlüğe sen kavuşturacaksın beni. Kim olduğumu, nasıl bir yaratık olduğumu sen anlatacaksın beni merak edenlere. Sert değil, ılımlı yargıla beni» demiş Milena arkadaşına ölmeden önce...

Kitaplar vardır, özetlenemezler, anlatılamazlar. «Kafka'nın sevgilisi Milena» da böyle bir kitaptır. Alacaksınız, okuyacaksınız. Bitirince ille de tanımak isteyeceksiniz Milena'yı. Bu kez Kafka'nın «Milena'ya Mektupları»na sarılacaksınız. Dostluk nedir, bir kadınla bir erkek sözcüklerin aracılığıyla nasıl anlaşır, nasıl tanır birbirini, nasıl bağlanır, duyacaksınız.

Milena, Kafka'nın ölümünden sonra gazetesin-

de şöyle yazmış onun için: «Çekingen, ürkek, yumuşak ve iyi bir insandı, ama yazdığı kitaplar korkunçtu, acılıydı. Yeryüzünü yöneten, görünmeyen ruhların elinde birer oyuncak gibi görürdü insanlığı. İlerisini gören olgun bir adamdı, yaşayamazdı, karşı da koyamazdı, çünkü güçsüzdü, ama iyi insanların güçsüzlüğüydü bu: yalanla, anlaşmazlıkla, korkuyla başa çıkamayacaklarını önceden bilenlerin güçsüzlüğü... İlerisini gören duygulu insanların iğneleyici kuruluğu, ona dünyayı olduğundan daha açık gösterdiği için dayanamadı, ölmek zorunda kaldı, çünkü o başkaları gibi bilgi yanılgılarının ardına saklanarak olayları hoş gösterme yoluna sapamazdı... Başkalarının kulak tıkayıp kendilerini güvenlikte sandıkları olaylar karşısında Dr. Franz Kafka hep uyanık ve tetikteydi.»

Buydu işte Milena. Kafka'yı daha kimsecikler tanımazken, daha o önemli yapıtları ortaya çıkmamışken anlamıştı onu. Karşılıklıydı bu anlayış, bu «hep uyanık ve tetikte» oluş. İnsanlık için sürekli bir savaştı yaşam, bir savaş olmalıydı. Anlamak, duymak, görmek savaşıydı bu. Uyumamak, dalmamak batağa, kayıtsızlık uçurumuna düşmemek Neumann'ın «Milena» kitabını bulabilirseniz alın okuyun. Tükenmişse bassın yayıncısı. Böyle güçlü, etkili. yaşayan kitaplar sandığınız kadar çok değil.

Ne demişti Kafka «Şato»sunda: «Geçmişteki değil, gelecekteki savaş okunuyor gözlerinizde...» Milena'nın gözlerine bakarken duymuş olmalı bu güçlü önseziyi...

YİTİKLERDE...

İLKYAZ YİTİKLERİ

İlkyaz ayları edebiyatımızın en değerli kişilerini yitirdiğimiz bir zaman parçasıdır. Romancı Abdülhak Şinasi Hisar 3 mayıs 1963'te, Orhan Burian 5 mayıs 1953'te, Kenan Hulûsi Koray 23 mayıs 1943'te ölmüşlerdi. On yıl, yirmi yıl, otuz yıl... Ölmeyegör, zaman öylesine hızla akıp gider ki! Yalnız bunlar mı Sait Faik 11 mayıs 1954'te. Memduh Şevket Esendal 16 mayıs 1952'de. Ataç 17 mayıs 1957'de çıkıp gitmişlerdi dünyamızdan..

Hisar, edebiyatımızın önemli yazarlarından biridir. «Fahim Bey ve Biz» romanının geleceğe kalacağına inanırım. Bir çağı, bir yok olmuş dünyayı veren bir kitaptır. Eşi benzeri olmayan bir dünya. İyi olmuştur belki de yitip gittiği, ama Hisar'ın kitaplarında her zaman bulacağız onu. «Çamlıca'daki Enişte mizi», «Boğaziçi Mehtapları», «Ali Nizami Bey» vb. de Türk edebiyatında yeri olan yapıtlardır. Ahmet Hanmdi Tanpınar nasıl birdenbire «keşfedildi» ise, bir gün Hisar'ın yapıtları da, uzun araştırmalara. incelemelere konu olacaktır.

Orhan Burian... Bugün «Yeni Ufuklar» ve Vedat Günyol'un benzersiz dostluğuyle hatırlanan bir sağlam aydın. Profesördü, çeviriciydi, yazardı. Genç yaşta öldü. Umutları yarıda bırakarak.. Kenan Hulûsi'yi ise unuttuk çoktan. Oysa, 1940'ların en ünlü bir öykücüsüydü. Eğitim Bakanlığı öykülerini bir kitapta topladı yakınlarda. İyi etti. Ölmek, unutulmak oluyor bazı yazarlar için. Yeterince ün yapmamış, kişiliğini kabul ettirememiş yazarlar için özellikle. Otuz yıl geçmiş,

Kenan Hulûsi unutulmuş. Bugünün edebiyatçılarından kaçı tanır Kenan Hulûsi'yi. 1943 yılının tifüs salgınında ölüp giden bir yedeksubayını İkinci Dünya Savaşı günlerinin...

Sait Faik, Ataç. Esendal da mayıs ayı yitiklerindendir. Sık sık anılır bu üç yazar. Üçü de önemli kişilerdi, ayrıca yaşadıkları günlerde etkinliklerini duyurmuşlardı... Sait Faik'in öykülerinin çoğu ölümsüzlük çizgisine ulaşmıştır. Eskimezler, bir kez okunmakla kalınmazlar. Zaman zaman açar okursunuz yeni bir tatla. Bir mutluluk duyarsınız okurken. Bir «Stelyanos Hiristopulos Gemisi», bir «Kameriyeli Mezar», bir «Hişt Hişt», bir «Dülger Balığının Ölümü», bir «Lüzumsuz Adam» öyküleri unutulabilir mi? Sait Faik yaşayacak Türkçe yaşadıkça... Etkileyerek kuşakları... Büyük bir yazar olarak, bize bir dünya getirmiş bir yaratıcı olarak...

Ataç bir büyük denemecidir. Bir sanatçıdır Ataç. Eleştirme alanında yazılar yazdı, ama eleştirmeci olarak kalamadı geleceğe. Bir yön veren kişiydi, bir anlam duyuran öncüydü. Kuşaklar onun etkisiyle yetişti. Kitaplarındaki yazıları okuyun. Daha dün yazılmış gibi gelecek size. Öylesine taze, yakın, içten... Oysa, içtenliğe kızardı, içtenliğin bir erdem olmadığını söylerdi edebiyatta. Haklıydı. Yapay içtenlik bir şiirde, bir öyküde, bir deneme parçasında sırıtırsa. göze batarsa kalır mıydı o içtenlik görüntüsünün önemi, değeri?

Esendal, ya Esendal? CHP Genel Sekreteri, büyükelçi, milletvekili, politikanın önünde bir kişi. Bir yandan da M.Ş.E. imzasıyle, daha başka takma adlarla o birbirinden ilginç öykülerini yayınlayan yazar... Niye saklandı takma adların, harflerin ardına? Edebiyatçı görünürse, politikacı kişiliğinin önemini yitireceğine mi inanıyordu, ondan mı? Sanmam. Esendal'ı bir kez gördüm, 1951' deydi, Türk Dili dergisi çıkmak üzereydi, Ataç' la evine gitmiştik yazı istemeye. Anılarını din-

ledik, hepsi birbirinden ilginç anılarını. Pek çok öyküsü vardı yazılmış, ama yayınlanmamış. Onları derleyip toparlayacaktı. Ne oldu o öyküler bilmem. Öyküleri kısacıktır, abartmasızdır, inandırıcıdır. Gücü, o benzersiz yalınlığından gelir. Edebiyattan anlamadığını söyler sorulduğunda, ama nice «Edip»ten daha güçlü olarak anlamıştır edebiyatın önemini. Edebiyat yapmak istememiştir de ondan... Edip olmak istememiştir. Olayların içinden en anlamlı, en etkili yaşam parçacıklarını seçmiş, edebiyata kazandırmıştır bu edebiyatsızlığıyle. Kalıcılığı bundandır belki de..

Evet, mayıs ayı edebiyatımızda en değerli kişileri yitirdiğimiz bir zaman parçası. Ama, haziran öyle değil mi sanki Nâzım Hikmet 3 haziran 1963'te öldü. Ahmet Haşim ise 4 haziran 1933'te... Onuncu yıl, kırkıncı yıl... Zaman geçer, sizin için, bizim için... Gündelik yaşamın insanları içindir zaman denen şey. Yıllar geçse de ne çıkar Nâzım Hikmet şair olarak bugün yaşadığı günlerdekinden daha güçlü. Daha çok hayranlık topluyor, şiiri çevresinde bir sevgi, bir saygı yaratıyor. Düşüncesine, inancına, ister katılın, ister katılmayın, şiirini okurken bir ürperti, bir heyecan duyuyorsunuz ya, duyacaksınız ya, gelecek kuşaklar da bu duyguları paylaşacaklar ya, yeter... Ahmet Haşim'in ardından kırk yıl, isterse elli yıl geçse önemsizdir. Yaşıyor Haşim. Dili yüzünden anlaşılmaz duruma gelse de birçok şiirleri, anlaşılan mısraları, yetiyor yaşamasına. «Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden» demişti. Ağır ağır yaşamasını sürdürüyor zaman içinde.

Sanatı, şiiri, edebiyatı yaşamın en büyük değerlerinden biri, en başta geleni, insanı insan edeni, yaşamı yaşam edeni bilenler için böyledir. Bir şair, bir yazar gerçekten kalıcı bir yapıt bırakmışsa ölmez büsbütün. Sait Faik gibi, Hisar gibi, Esendal gibi, Ataç gibi, Haşim gibi, Nâzım gibi yaşar gider kuşaktan kuşağa...

«OZAN DÜŞER İLKÖNCE...»

«Yanı başındaymış gibi / Toplanın bir bir / Kavgamız sürüp gidecektir / Kavgamız her yerde sürecektir kardeşler / Ve ölülerimize adadığımız / Kanımızla ıslanmış bu bayraklar / Yüreğimizde sonsuz bir ilkbahar yaprağı gibi / Serpilip gelişecektir.»

Şilili büyük şair Pablo Neruda öldü mü, öldürüldü mü? Yaşı yetmişe gelmişti, hastaydı, kanserdi. Evet, böyleydi. Belki kurşuna dizilmedi, işkenceyle, dayakla öldürülmedi. Dedikleri gibi yatağında verdi son nefesini. Ama, Isla Negra' daki evi günlerdir güvenlik kuvvetleri tarafından çevrili değil miydi? Saldırganlar büyük şairin notlarını, mektuplarını, yapıtlarını, kitaplarını didik didik etmediler mi, odaların altını üstüne getirmediler mi? Hasta yatağında yatan gözaltındaki şair bütün bunları görmedi mi? Bir yıkılışın, bir umutsuzluğun içine düşmedi mi son soluklarını alıp verirken? Kurşunla işlenmese de, bu da bir cinayettir. Hem de en iğrenç, en çirkin bir cinayet...

Oysa, «Şilililerin meziyetlerinden biri de, saygı beslemek, saygı göstermektir» demişti birkaç yıl önce. «Meşruiyete bağlılıktan uzaklaşmakla düşmana geniş bir açık vereceğimizi biliyoruz. O kadar da aptal değiliz» demişti. «Başlıca ürünümüz bakır. Satamamaktan korkumuz yok. Madenleri millileştirmekle her gün yüz binlerce frank elde edeceğiz. Amerikan şirketlerinin kârına yakındır bu» demişti. Şiirlerinde halkını sevmenin, halkına inanmanın, toprağına bağlı-

lığın en somut örneklerini vermişti. Şili insanlarının, çile çeken, çalışan yığınların sevincini, acısını, umudunu dile getirdi. Yetinmedi bununla, ilerici bir aydın olarak politikaya da girdi, senatör oldu, büyükelçi oldu. Zaman zaman iktidarların hışmına uğradı tutuklanmamak için aylarca saklandı, 1949'da at üstünde And dağlarını aştı. Allende'nin yönetim başına gelmesi için çalıştı, başardı da. Birkaç yıl Paris Büyükelçiliğini yaptı ülkesinin. Nobel Ödülü'nü alarak Şili'ye dünya ölçüsünde bir ün, bir onur kazandırdı.

«Yüreğim bir kavganın içinde / Kazanacak halkım / Bütün halklar kazanacak bir bir / Bu acılar, ıslak bir mendil gibi / Kumlar arasından / Şehit duraklarından / Süzülüp ortaya çıkaracak her şeyi / Şanlı günler yakındır çünkü / Kinler susacak bir an / Ceza veren eller titremesin diye / Günler tam dolsun diye / Halk caddelerde / Bir güzel bir güçlü / Yerini alsın diye / İşte benim günüm bu / İşte hoşgörürlüğüm / Başka sancağım yok benim.»

Allende 1971'de Regis Debray'le yaptığı bir konuşmada şöyle demişti: «Beni öldürürlerse halk yine yolunda yürüyecektir, bir farkla, ama işler daha sertleşecek, daha şiddetli olmaya doğru gidecek, bu adamların hiç bir şeyden kaçınmadıkları açıkça anlaşılmış olacak da ondan. Ölümü göze aldım ben...» Allende öldürüldü, ya da kendi eliyle canına kıydı. Büyük şair Neruda ise hasta yatağında ölmeye bırakıldı. İkisinin de katili vardır. «Centaure» planı gereğince Şili'deki sol iktidarı deviren, devirten gizli güçlerdir bunlar. Ne yazıyor Le Monde'un Meksika muhabiri, «Darbe haberini alır almaz Birleşik Amerika Devletleri'nin Şili Büyükelçisi Davis bir şişe şampanya açtırmıştır.» Bundan daha anlamlı ne olabilir?

Evi yerle bir edildi, kitapları yakıldı, eşyaları paramparça, şair de yok artık yeryüzünde... Al-

lende'nin ölümü bir utanç sayfasıdır, ama Neruda'nın evi paramparça edilirken, kitapları yırtılırken, cuntacı kabadayılar odalarda cirit atarken büyük bir şairin son nefesini vermesi ise utanmayı da aşan bir şeydir, unutulmaz bir dramdır, bütün yeryüzü insanlarının içine işleyen bir yaradır, en ilkel çağlarda bile benzerine zor rastlanacak bir sahnedir! «Siz bunları yapanlar, hayınlar / Gelin de ölü evimi görün
Ama ölü evlerin her birinden ateşli bir metal fışkırıyor / Çiçek yerine...»

Şair dostum Ceyhun Atuf Kansu'nun «Uzaklarda Şili'de» adlı, daha hiç bir yerde yayımlanmamış bir şiirinden bir iki parça alarak bitireyim yazımı. Bir şairi en iyi başka bir şair anlar, anlatır. Şairler kardeştir, biri And dağları eteklerinde, biri Ankara kalesi dibinde, öbürü dünyanın en uçsuz bucaksız bir noktasında da olsa...

«Güz müdür orada / Yapraklar düşer m'ola? / Ozan düşer ilkönce / Ana toprağına / Dilin ve Şili'nin / Alır götürür bir türküyle ölümü / Halkın şakıdığı ormanlara / Çok sesli bir kuştur şimdi / Ağaçlarda çiçek dalı ve Şili / Yaprakların hiç düşmediği.»

II

«Evimin adı çiçekler eviydi. Itırlar biterdi her yanmdan, güzel bir evdi. Böylece dostlar, kimse kendini aldatamaz. Evimi bulamaz, kapısız, numarasız. Orada, aşağıda, karanlık taşlar arasında.»

Şimdi o ev camsız çerçevesiz, kitaplar yanmış yakılmış, kâğıtlar darmadağınık, eşyalar paramparça. Sanki bir tayfun ezmiş geçmiş. Yatakta yatan yaşlı adam bütün bunları görmüş ölmeden önce. Görmüş, şaşkınlıkla, kızgınlıkla, acımayla... O, atına atladığı gibi And dağlarını aşan kişi. O, aylarca Şili'de iktidar güçlerinden saklanan kişi. O, ulusuna bir Nobel ödülü armağan

eden kişi. O, dizeleriyle halkını ölümsüzleştiren kişi. O, Pablo Neruda, görmüş bunları son soluklarını verirken...

«Düştükleri yere ağıt etmeye gelmiyorum. Size koşuyorum yaşayanlara. Hepinize koşuyorum. Ve göğsümü yumrukluyorum. Sizlerden önce ölenler de oldu hatırında mı?»

Ağıt istemiyor Neruda... Ne mi istiyor? Yaşayanlara koşmak, yaşayanlarla birlikte olmak, bir birlik, bir direnç kaynağı olmak, yaratmak. Neruda bu şiirleri İspanya iç savaşından sonra yazmıştı. «Niçin bu kadar çok ölü var?» diye sormuştu kendi kendine. «Çiçek istemedi mezarına. Ölüdür, kimse de ağlamıyor.» Ağlamak bir şeyi ortadan kaldırmaz. Gözyaşları güçsüzlerin işidir. Ama kimi zaman ağlamak da istiyor kişi, güçsüzlüğünü saklamaktan korkmayarak... Bir an. Gözyaşları da kimi zaman birer kurşundur zalimlere sıkılmış.

Neruda'nın ölümü belki de kendiliğinden oldu. Kimse ona kurşun sıkmadı. Hastaydı, kurtulamayacaktı. Böyle de olsa dostu Allende'nin ölümü, yıkılışı, sonra da cuntacılardan gördüğü saygısızlık, kapatılmışlık, evinde bir çeşit tutuklu gibi yaşamak, hasta yatağındaki büyük şaire kurşundan, bıçaktan daha ağır, daha öldürücü gelmiş olmalı. Yıllar yılı kurmaya çalıştığı, her taşında payı olan bir yapının bir anda iç ve dış güçlerin baş kaldırmasıyle yıkılışı büyük bir darbe oldu onun için. Sen elli yıl bir inanç uğrunda savaş, yaz, bin bir çile çek, tam bu ülkü demokratik yollardan gerçekleştirilmek üzereyken silâhla, ateşle yerle bir edilsin! Bir şair yüreği buna dayanamaz elbet...

«İnsanlarımızı en çok heyecanlandıran şiirdir, ne iktisat, ne politika» diyordu bir konuşmasında. Bir şair olarak yaşadı, gördü, savaştı. Şiirdi onun silâhı. Hiç bir zaman politika söylevciliğine düşmedi. Düşüncesini, inancını sanatından üstün tutmadı. Kaynaştırdı onları. Halkını şiirle

dile getirdi: «Biz halkız, yeniden doğarız ölümlerde.» Ölümler, yeni doğumları çağırır. Her ölüm, her bitiş bir başlangıç sayılır. Hele Neruda'nınki gibi bir ölüm...

Üç şairimiz, Enver Gökçe, Hilmi Yavuz, Said Maden çeviriler yaptılar Neruda'dan. Bu şiirler kitaplar halinde basıldı. Zordur bir şairi çevirilerle tanımak. Hiç bir çeviri aslına benzemez; yaklaşamaz bile. Neruda'nın dizelerinde, yalnızca bir sözcük cambazlığı yoktur, o, şiiri başka açılardan yorumluyor, yaratıyor. Bu yüzden çevirileriyle de onu tanımak mümkün. Saf olmayan şiirden yanadır o. Şöyle tanımlıyor onu:

«Gecenin ya da günün belirli bir saatinde, orada duran nesnelere derinlemesine bakmakta yarar vardır: Geniş, tozlu yollar aşmış tekerlekler, kömür çuvalları, fıçılar, sepetler, marangoz gereçleri. İnsan elinin ve toprağın dokunmuşluğunu yansıtırlar bu yansıtma acı çeken ozan için bir derstir. Eskimiş yüzeyler, nesneler üzerindeki parmak izleri. Çoğunlukla trajik, ama genellikle belirsiz duygular getiren bir duyarlık bu nesneleri kuşatmıştır. Bunlar gerçeğe, hafife alınamayacak bir büyülenmişlik kazandırırlar. İnsanoğlunun görkemden uzak karışıklığı bu nesnelerle belirir. Bu dağınıklık kullanılmış ve atılmış nesnelerde, el ve ayak izlerinde, bütün nesnelerin içinde ve dışında insanlığın sürekli damgasını taşır. İşte biz bu tür bir şiiri aramalıyız.»

Pablo Neruda altmış dokuz yaşında çıktı gitti dünyamızdan. Umudunu yitirerek mi? Sanmıyorum. Şairlerin umudu yitmez hiç. Şiir yazılmaz yoksa!.. Umutla şiir eştir, kardeştir. Şair acıları aşarak, yenerek, mutluluğu bireyin ve toplumun mutluluğunu özleyen, kurulmasına yardım eden kişidir. Ne diyordu «Nokta» adlı kısacık şiirinde:

«Acılardan daha büyük bir yer yoktur. Bir tek evren var, o da kanayan bir evren.»

ALANGU'NUN ARDINDAN...

I

İnsanlar vardır, ölümlerinin ardından ne yazacağınızı bilemezsiniz. Anılardan mı söz açmalı? Öylesine çok ki bir teki gelmez aklınıza, sonra yüzlercesi bir anda çöker üstünüze. İzlenimler mi? Üst üste çekilmiş fotoğraflar gibidir, birini seçip alamazsınız. Kısacası, olanak dışıdır üç beş gün önce yaşayan, gezen, dolaşan, konuşan, çalışan, kızan seven, üzülen umutlar kuran, darılan, küsen, acıyan, yani canlı bir insana vergi bütün duyarlıklarla bezenmiş birini ölmüşler arasına katmak, bu dünyadan çekip gittiğini kabul etmek, buna inanmak...

Tahir Alangu böyle biri benim için... Gençliğime orta yaşlılığıma, hemen birçok yaşam serüvenime karışmış, iyi kötü iz bırakmış biri, eski bir arkadaş, yakın bir dost. Kızmışım, sevmişim, birlikte uzun saatler geçirmişim, ağır tartışmalar yapmışım uzun yollar boyunca yürüyerek gelmişe geçmişe dalmışım, ortak anılarda yaşatmışım... Neredeyse otuz yıl süren bir arkadaşlık! Edebiyatı, kültürü eksen saymış bir yazar dostluğu! Şimdi kopuvermiş bu yıllar zinciri. Yaşı elli yediyken, nice hazırlıkları varken, tam emekli olup da bunca yılın birikimini kitaplar halinde ortaya dökmeye hazırlanırken bitmiş oyun, kapanmış perde...

Bir süredir görüşmüyorduk. Karşılaşmıyorduk. Nedeni? Tek bir sözcükle de anlatılır, koca bir kitap yazarak da... Neye yarayacak? Otuz

yılın yanında üç beş ayın sözü mü olur? Ben onu hep 1945'in bir Suna pastahanesinin edebiyatçılarla dolu uzun üstü çiçekli masalarında sessizce otururken, Fatih'teki evimde hasta yatağımda beni yoklamaya gelirken, Vatan gazetesinde birlikte çalışırken, Gayrettepe'deki katında elinde içki bardağı gezi izlenimlerini anlatırken, bir meyhanede alaycı gülüşü ile tartışmaları dinlerken, Gülhane Parkı'nda yaşam olaylarını konuşurken, bir otobüsle Ankara yolunda giderken sürüp giden anlaşmazlıklarımızın ayrıntılarına inerken, ortak edebiyat, sanat sevgimizin ateşinde birleşirken göreceğim hep... O anlayışlı görünmeye çalışan, hoşgörür olmaya çabalayan, bir şairin, bir yazarın kendine özgü heyecanlarını olumlu bir çözümlemeyle kavramaya çabalayan bir kişi olarak yaşayacak bende...

Şişli camiinin avlusu bir buluşma yeri oldu son yıllarda. Hep aynı kalabalık, ama farkedilir biçimde eksilmelere uğrayan bir kalabalık... Bir bakıyorsun gidivermiş içimizden biri yer değiştirmiş, kurulmuş bir yığın çelenk arasında bir soğuk taşın üzerine. Ayrılıvermiş kalabalıktan sıyrılıp çıkmış dışarıya... Gitgide azalıyoruz, yaşı kırktan, elliden yukarı olanlar her kez bakıyorlar birbirlerine: Bundan sonra sıra kimde diye. Sırası da yok ya, ölüm çekip alıyor birimizi, rastgele!... Doğanın işi, diyecekler çok. Oysa dikkat ederseniz son yıllarda bir kalp durması sonucu çekip giden yazarların, şairlerin, düşünürlerin yaşamlarında, özellikle son bir iki yıl içindeki yaşadıkları olaylarda umut kırıcı, bezginlik getirici, usanç verici yenilgiyi kabul edici bir anlam bulabiliriz. Kimi haksızcasına suçlanmış, kimi bir iki günlüğüne de olsa onun bunun karaçalmasına uğrayarak tedirgin edilmiş, kimi aylarca bir kapatılmışlık kâbusu yaşamış, kimi de bir toplumun bir aydınlıktan bir karanlığa doğru koşuşunu görerek yıkılmış...

İnsanoğlu umutsuzluğa dayanamaz uzun süre. Hele yarım yüzyılı aşmış, nice umutların umutsuzluğa, nice aydınlığın karanlığa nice güzelliğin çirkinliğe dönüştüğünü gören bir kuşaktansa... Gençler daha dayanıklı, daha dirençli. Bir daha, bir daha düşüp, kalkabiliyorlar ayağa... «Geleceğin süresi uzun» onlar için. Ama kendisini duyguların, özlemlerin elinden kurtaramayan, belirli bir yaş çizgisine ulaşmış kişiler bir tartışma bir bezginlik, bir yıkılış sonucu kapatıyorlar yaşamın kapısını... Bütün bunlar anlatılacak, yazılacak günü gelince, ayrıntılarıyle, gerçek anlamıyle.

Alangu artık yok. Savdı sırasını. Herkes savacak bu sırayı. Ardında anılar, iyi kötü anılar bırakarak... Böyledir insanoğlunun belleği, iyi anılar kalır hep. Ben de şimdi Alangu'yu o kendine özgü konuşmasıyle, el kol hareketleriyle bakışıyle, gülümseyişiyle görüyorum karşımda. Bir gün bir sokak dönemecinde karşılaşmak olanağının da kalmadığını bilerek... Kitapları var, yayımlanmamış çalışmaları var, dergilerde darmadağınık yazıları var. Otuz beş yılın ürünü, verimi... Belki gerektiğinden daha az, belki yarım kalmış! Olsun. Bir yaşamı edebiyat kültür sevisiyle tüketmiş bir kişi... Tam kendisinden beklenen «büyük» yapıtı vereceği umulurken, beklenirken...

«Ömer Seyfettin»i alın okuyun, «Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman»ı alın okuyun... Yitirdiğimiz Alangu'nun yarıda kalan çalışmasının acısını duyacaksınız. Hep böyle oluyor, hep böyle... Bekliyoruz bekliyoruz, daha iyi, daha önemli yapıtlar verecek diye diye, derken film kopuyor en umulmaz anda en verimli, yararlı yerinde... Yaşamın düzeni böyle, bunu bilmeli zamanında. Bugündür önemli olan, yarın belki de hiç yok, hiç olmayacak...

II

«Boksa başlayan amatörlerin öncelikle burun kemikleri kırılırmış. Bizim de öncelikle, o zamana kadar tanıyıp bildiğimiz edebiyat anlayışımız, heyesimiz kırıldı. Bir romanın, hikâyenin şiirin yerini, bu başka dünyada, edebiyatın matematiği sayılan filoloji dersleri almıştı. Arap Fars filolojisi bir yandan, Türkiye dışı Türklerinin dillerini araştıran Türk filolojisi bir yandan, Köprülüzade Mehmet Fuat Bey'in her hafta Ankara'dan uçakla gelip sinek uçsa kanat vızıltısı duyulacak sınıfta üstüste verdiği sistematik edebiyat dersleri öte yandan, eski bildiklerimizin ve tattıklarımızın üzerine çullandılar. Korkup kaçan kaçmıştı. Necatigil'le ben, bizi edebiyattan bu soğutma işine yiğitçe göğüs gerip dayandık. Ancak, şu da var ki, direnişimizin yararlarını sonradan kavrayacaktık. Neyse işte, bir vakitler medreselilerin dediği gibi, boyuna usul üzere okutulduk.»

Alangu böyle anlatmıştı fakülte yıllarının izlenimlerini. Mehmet Seyda'nın «Edebiyat Dostları» adlı o çok ilginç kitabında Tahir Alangu bölümünü okuyorum: Beşiktaş'ın Ihlamur semtinde geçen bir çocukluk, sonra Anamur'da ilkokul, derken Kabataş Lisesi, Edebiyat Fakültesi, askerlik, öğretmenlik, evlilik, doğan çocuklar, İstanbul'a dönüş edebiyat ve basın dünyasına katılış, yazar, şair dostlarla geçen yıllar, ders için oradan oraya koşuş, artakalan zamanlarda bir dergiye, bir gazeteye yazılar çırpıştırma, büyük yapıtlarını da daha sonraya bırakma, emeklilik günlerine huzurlu, rahat bir döneme...

Evet, Alangu yok artık. Bir haziran geceyarısı kapadı gözlerini. Böyledir, insanoğlu bir andan da kısa bir zamanda geçer öteki dünyanın kapısından... Nesi varsa bırakarak bu yanda... O yan, yalnızlığın son çizgisidir. Bütün emeğin,

hayalin, varlığın kalır yaşayanların elinde, anıların bile paramparça edilir dost arkadaş, tanıdık bildiklerinin belleğinde... Onarın malısın artık, yaşayanların, senden sonraya kalanların... Sana istedikleri biçimi verebilirler onlar. Senin bir gücün yok savunmaya kendini. «Hayır, bu böyledir, şu şöyledir» diyecek! Ne kalmışsa yazı olarak, onlarda konuşacaksın, o yazılar gerçek anlamlarını kazanacak... Yepyeni gözlerle okuyacaklar onları. Ne demiştin ne söylemiştin, neler ummuştun, kurmuştun, yaşatmak, edinmek istemiştin? görecekler, anlayacaklar, tanıyacaklar seni ardında kalan yazılarınla...

1945'ten beri tanışırız Alangu'yla. Hep iyi geçindik. Aynı kanıları paylaştığımız da oldu, yüzde yüz karşıt düştüğümüz de... Neye yarar bunları anmak sıralamak? O kendi görüşlerini savunamaz artık. «Hayır öyle değil, Oktay,» diyemez. Ben de, «Tahir, bir gün ben de yanıldım diye yazacaksın» diye takılamam. Hayır hayır, bitti o tartışmalar, o sevinçli ya da kızgın çıkışmalar takılmalar. Hiç darılmazdı, hoş görüyle gülümserdi yalnız, uzatmazdı tartışmayı. Çıkar giderdik bir içkili lokantaya, bir kıyı kahvesine... «Bir kahve bulalım» diyordu son yıllarda. Oturacak bir yerimiz olmalıydı. Evler düşmandı, düşünen, duyan kişilere. Bir kahve, bir masa, bir kitap bir kâğıt kalem yeterdi. Bıkmıştı o da yaşamın tekdüzeliğinden. Son yıllarda korkunç bir karamsarlığın, bir çökmüşlüğün içinde duyuyordu kendini: «Biz bittik, biz yaşlandık, çekilip bir köşeye beklemeli ölümü» çeşidinden sözler söylüyordu. Yaşamdan beklenenlerin bir teki bile gerçekleşmeyince aydın kişi, duyan, düşünen kişi bu ruh haline kaptırır kendini...

Alangu bir edebiyat eleştiriciysiydi, bir edebiyat tarihçisiydi, bir folklar araştırıcısıydı, bir çeviriciydi. Beğenisi olan bir kişiydi. Duyarlığı olan, anlayışı olan, hoşgörüsü olan, edebiyatçı-

ya sevgiyle yaklaşan, bakan... Edebiyat eleştirileri bir koca kitap doldurur, kitap yazıları, yazarlar için inceleme yazıları vb. Folklor araştırmaları neredeyse bitmiş bir yapıttı. Basılan üç ciltlik antolojisinin birinci ve beşinci ciltleri de tamamlanmıştı sanırım. Daha başka, belki notları, anıları, güncesi, hattâ mektupları... Alangu'yu sevenler ondan kalanları bir araya getirmek, yayınlamak zorundadırlar. Bu ailesine, dostlarına düşen bir görevdir.

Öyle çok anı var ki!. Bir tekini bile hatırlayamıyorum şimdi!... Anılarda yer alamayacak kadar yakın Alangu, canlı. yaşam dolu. Zaman geçecek, anılar belleğin yüzeyine çıkacak birer birer.

Anı avcısı yürek, yakalayacak onları. Suna pastahanesinde, Fatih'teki evde, bir garda yolculuğa çıkarken, sonra Babıâli sokaklarında gazetelerde, evlerde, içkili masalarda, tartışmalarda, parklarda, yolculuklarda... Otuz yıla yaklaşan bir dostluğun anıları bitmez tükenmez! Bütün bir yaşamdır bu. Benimsenmiş, içten bölüşülmüş... Alangu yaşamıyor şimdi, ama büsbütün de yok değil, dostları, sevenleri yaşadıkça, onu hatırladıkça, yazılarını okudukça yaşayacak o...

PİCASSO ÜZERİNE

I

«Cézanne'ı Cézanne yapan dikkatidir. Bir ağacın önündeyse durup o ağaca gözlerinin olanca dikkatiyle bakardı. Bir avcı vuracağı ava nasıl bakarsa öyle. Çoğunlukla budur bir tablo. Bütün dikkatimizi onun üstünde toplamamız gerekir.»

Pablo Picasso böyle derdi. Sürekli bulma halindeydi. Bulmaktan aramaya vakti yoktu. «Ben aramam, bulurum» diyordu kendisi de. Mavi çağ, pembe çağ, kübik çağ, gerçeküstücü çağ vb. Her çağ, büyük bir ressamı belirler. Hepsinde bir başka Picasso vardır. Bugün dünya müzelerinde, en pahalı koleksiyonlarda yer alan bütün bu yapıtların bir tek kişinin fırçasından çıktığını sanmak güçtür. Hepsi de yaşayan, duyan, gören, çağını bilen bir sanatçının damgasını taşır. Yirminci yüzyılın en büyük ressamı Picasso doksan iki yıllık yaşamı boyunca hep çalıştıysa, hep yarattıysa, bir an bile yaşlandım, bittim, tükendim demediyse, her zaman önde, her zaman yeni kaldıysa hep bu sanatçı dikkatini korumasındadır. Aramadan bulabilme yeteneğini canlı tutabilmesindedir.

Şair Prevert şöyle diyor: «Hiç bir ressam onun kadar gerçeğin ressamı değildir. Picasso çevresindeki nesnelerle ilgilidir. Her yapıtı gördüğü, duyduğu, onu şaşırtan, duygulandıran, heyecanlandıran bir şeye verilmiş bir yanıttır.»

Picasso öldü. Herkes gibi o da ölecekti bir gün. Ama yaşlanmadan, tükenmeden, bitmeden öldü. Büyük bir ressamdı elli yıl önce de, otuz yıl ön-

ce de, bugün de... Geçmişteki yapıtlarında bırakmadı dehasını. Son gününe dek taşıdı yanında. Yalnız o mavi çağ tabloları yeter bir kişiyi büyük sanatçı yapmaya. O derin hüzün, o eşsiz anlatım gücü, o yaşamı duyma yeteneği, o boyalarla iç dünyayı verme duyarlığı. hepsi hepsi var o çağın tablolarında. Ama bulduğu bir şeyi kırk yıl işlemezdi, bırakırdı bir yerde onu. Bir yeni yaprak açardı sanatında. Yalnız sanatında mı gençti, yeniydi, canlıydı? Hayır, özel yaşamı da öyleydi. Durmaksızın seviler yaşardı, evlilikler, ortak yaşantılar... Genç bir insandı hep, genç bir insan olarak çekti gitti bir kalp kriziyle...

«Fotoğrafın tesbit ettiği bir ifade resmin amacı olamaz. Objektifin öylesine iyi biçimde elde ettiği bir şeyi ressam niye vermeye çalışsın? Bu delilik değil de nedir? Fotoğrafın ortaya çıkışı, resmi edebiyattan, öyküden, hattâ nesnenin kendisinden kurtarmıştır. Ressamlar ele geçirdikleri bu özgürlüğü başka şeyler yapmak için niye kullanmasınlar?»

Bir yaşanmış öykü: Bir balık resmi yapmıştır sanatçı. Biri gelir bakar bakar bakar. «Bu ne biçim balık» der. Picasso şu yanıtı verir hemen: «Bayım o baktığınız balık değil, resim.» Çok şey anlatır bu söz. Balık sanat yapıtına girince balık olmaktan çıkar, o sanatçının bir yaratısı olur. Bir başka yaşanmış öykü: Picasso'nun atölyesine gelip yaptığı heykelini beğenmez, «Onun resmini çekmeye değmez, o heykelden çok, bir nesne» der geçer. Picasso çok öfkelenir bu söze. «İlle de bu «Kuş» heykeli albümde yer alacak» der. «Bir nesne! Benim kuşum bir nesne, öyle mi? Bana, Picasso'ya bir heykelin heykel mi, nesne mi olduğunu öğretmeye kalkacaklar demek.»

Yirminci yüzyıl, iki genel savaşı, bilimdeki ilerlemeleri, doktrin çatışmaları ile insanoğlunu yeni bir kişi haline getiren bir çağ oldu. Picasso 19. yüzyıldan kalma bir kişi olarak bütün bu de-

ğişiklikleri yaşadı, etkisini duydu. İnsan kavramı parampaçça edildi. Bin bir korku, endişe, sıkıntı içinde çağdaş insan önceki yüzyıllardaki durgun, düzenli, huzurlu görüntüsünü kaybetti. Picasso insanı türlü biçim değişikliklerine uğratmışsa bu yüzdendir. Gerçeği tam olarak vermek isteğindendir. İlk bakışta insanların gözleri iki tanedir, yüzün önündedir, ama aynı insan sağdan soldan, önden arkadan gelen, gelecek olan tehlikelerin korkusuyle kimi zaman tüm göz kesilir, en umulmadık yerini bile göz haline getirir. İnsanın paramparça olması yüzyılımızın işidir. Bu çağın sanatçısı da bunu duyacak, verecekti elbet! Paramparça insanoğlunu yapıtlarında olanca gerçeğiyle gösterecekti. Picasso'nun yapıtları, çağımızın, çağımız insanının iç ve dış yönleriyle yansıtıldığı birer aynadır demek hiç yanlış olmaz.

Picasso öldü denebilir mi? Nasıl ölür çağa damgasını basan büyük bir sanatçı? «Aramam, bulurum» diyordu. Doksan yıl boyunca hiç aramadığı ölümü de buldu işte! Ya da ölüm onu... Ancak kişi olarak, büyük bir sanatçı olarak değil...

II

Picasso, «Beğendiğin bir tablomu seç!» demiş Matisse'e. Matisse, uzun uzun incelemiş, sonra atölyedeki en güzel tabloyu göstermiş. Sıra Picasso'ya gelmiş. Hiç uzatmamış işi, en yakınındaki bir resmi seçivermiş gelişigüzel. Niye böyle yaptığını daha sonra sormuşlar: «Zavallı Matisse daha güzelini yapamaz ki» demiş yanıt olarak. Matisse de her tabak kırılışında, yerdeki parçalara bakarak, «İşte bir Picasso daha» dermiş gülerek...

Sanatçılar birbirlerini hem severler, hem anlarlar, hem hiç sevmezler, hiç anlamazlar. Bunu

doğal görmek gerek. Büyük bir sanatçı başka bir büyük sanatçıya hayranlık duymaz, duyamaz. Kendi yaratısını yapmakta, kurmaktadır o. Matisse de, Picasso da yüzyılımızın iki büyük resim ustası. Böyle düşünürlermiş birbirleri için...

Picasso'nun mirası... Şu günlerde en çok bunun sözü ediliyor. Bir vasiyetname de yok ortada. İspanyolların bir bâtıl inancı varmış, kim vasiyetini yazarsa ölümü çağırmış olur diye. Picasso bırakmamış böyle bir belge, yalnız söylemiş karısına, yakınlarına. Sahibi bulunduğu büyük bir resim koleksiyonu Louvre müzesine verilecek... Peki ya kendi yapıtları? 1967'de bir arkadaşı Picasso'nun fırçasından çıkmış bütün yapıtların katoloğunu yapmış, birden on bin beş yüze kadar numaralamış. Ya son altı yılda yaptıkları, onlar yok. Pek çoğu dünya müzelerinde özel koleksiyonlarda, ama Picasso ailesinin elindekiler de az değil. Milyarlar milyarlar değerinde... Örneğin, geçenlerde Londra'daki National Gallery, 1910'da yapılmış «Çıplak» tablosuna bir milyon dolar ödemiş. gerisini siz düşünün. Bir «Guernica», bir «Avignon'lu kızlar» tablolarına nasıl değer konulabilir, kimse bilemez.

Dört çocuğu var, bir de eşi. Eşi Jacqueline elli bir yaşında. Yirmi yıl önce Picasso yetmiş birindeyken başlamışlar birlikte yaşamaya, sonra da evlenmişler. Jacqueline büyük ressamın kimbilir kaçıncı eşi? Saymak güç. Ama çocukları, bilinen çocukları dört tane. Yalnız birini benimsemiş, ilk eşi Olga'dan olan, bugün elli üç yaşında bulunan Paulo'yu... Yasal vârisler ikisi, Jacqueline ve Paulo. Bir kızı var, otuz beşinde, Maia. O yasa dışı... İkî de Françoise Gilot'dan çocuğu, biri kız Paloma, biri erkek Claude. Onların Ruiz - Picasso adını taşımalarına izin vermiş, ama babalıklarını kabul etmemiş. Oysa, herkes biliyor ki, Maia da, Claude da, Paloma da Picasso'nun çocuklarıdır. Ama kendini sanatına veren insan-

ların babalık, eşlik duyguları pek güçlü olmuyor!

Yasal oğlu Paulo'ya bile yabancı bir kişi gibi davranmış. Bütün düşü bir garaj açmakmış Paulo'nun. Ama milyarder babasından metelik almak olanak dışı! Picasso oğluna bir iyli etmek istemiş sonunda, «Gel benim şoförüm ol» demiş! Hepsi hepsi bu kadar... Kendisine on yıl eşlik eden, Francoise Gilot'nun çocuklarına ise hiçbir yardımda bulunmamış. Kızı köşkünün kapısından çevirmiş «Bay Picasso evde yok» dedirterek... Oğlu Claude, «Ben babamı göreceğim» diye bağırarak köşkün duvarını aşınca bekçilere yakalatıp kapı dışarı ettirmiş. Açtıkları davaları reddettirmiş. Nedeni de, Françoise Gilot'ya kızması, kendisi hakkında yazdığı kitapta küçültücü sözler yer aldığı için...

Bir evren kuran kişiler çoğunlukla üç dört kişilik ailelerini bile çekip çeviremezler. Rodin de kırk yıl birlikte yaşadığı kadınla evlenmemiş, önüne gelen genç kadınlarla düşüp kalkmış, oğlunu da kabul etmemişti. Picasso niye ondan aşağı kalsın?... Başka bir evrenleri var büyük yaratıcıların, gündelik uğraşlar, endişeler, ilgiler etkilemiyor onları. Korhunç bir bencillik deyin, insan dışı davranışlar deyin, ne derseniz deyin, ama büyük bir sanatçı her zaman büyük bir insan olamıyor, hattâ gerçek bir insan gibi düşünüp, davranamıyor. Büyük bir yalnızlık içinde duymak istiyor kendini, istediği kişiler olacak yanında, ama onun yalnızlığı yine de bozulmayacak. Bakın ne diyor: «Yalnızlık olmadan hiçbir şey yapılamaz. Ben kimsenin farkına varmadığı bir yalnızlık yarattım.»

Picasso doksan bir yıl yaşadı, binlerce yapıt yarattı, çağımızın «masal kahramanı» oldu. Şimdi ardından yazılacak, konuşulacak nice nice şeyler var. Bilinen, bilinmeyen yönleri çıkacak ortaya. Bütün bu öyküler gerçek olsun, uydur-

ma olsun, adıyle birlikte anılacak. Böyledir büyük sanatçıların yazgısı. İnsanüstü olmanın kişiye yüklediği sorumluluklar sonsuzdur. Picasso gibileri insanca davranmışlar, davranmamışlar aldırmazlar böyle şeylere. Yapıtlarını kurarlar o kadar. Gelecekteki kuşaklar ise hiç sormaz yaşadıkları günlerde herkes gibi «insan» mıydılar, değil miydiler, bakmaz bile bu çeşit şeylere... İsteseniz de istemeseniz de, doğru da bulsanız yanlış da, böyle işte...

EYUBOĞLU ÖLMÜŞ DEĞİL...

Özetlenince ne kadar kısadır bir insanın yaşamı. Okullar, görevler, hepsi bu. Bir yazarsa, bir düşünürse, bir sanatçıysa, o özet arasında tutuklamalar, duruşmalar da yer alır. Bir de yazdıkları, çevirdikleri... Baktım gazetede Sabahattin Eyuboğlu'nun yaşam öyküsü kırk satır tutmuş ancak. 1908'de başlamış öykü, karlı bir ocak akşamı sona ermiş. Türkiye halkı için, o halkın gerçek mutluluğu için, kültür değerleri, sanat güzellikleri için altmış beş yıldır vuran bir kalp durmuş. Bir kalem kırılmış, iyi, doğru, güzel, yararlı için durmaksızın çarpışan bir savaşçı, ama bir insanlık savaşçısı, gerçek anlamıyle bir Türk hümanisti yok olmuş dünyamızdan...

Zordur alışmak sevilen birinin ölümüne. Sabahattin Eyuboğlu'nun ölümünü de benimsemek, Sait'i, Orhan Veli'yi, Ataç'ı, Tarancı'yı ölü saymak gibi kişiye acı veren bir gerçek. Yaşamak yalnız soluk almak, gezmek, dolaşmak mıdır? Bu açıdan bakılınca sanatçılar, yazarlar, çağlarını, çevrelerini güçlü ışıkla aydınlatan düşünürler hiç bir zama ölmezler. Açar okursun Ataç'ın yazısını, Sait'in öyküsünü, Orhan'ın, Tarancı'nın şiirlerini. İşte oradalar, o kitaplarda, on yıl, yirmi yıl geçer, elli yıl geçer yaşarlar daha çok, güçlenerek, ölmezleşerek. Bütün ölümcül yönleri gider, kalıcı, ölümsüz ne varsa geçer kuşaktan kuşağa.

Gazetelerde Eyuboğlu için «Profesör, sanat tarihçisi, çevirici» denildi. Üniversitede doçentlik

yapmış, Talim Terbiye Kurulu'nda üye olmuş, müfettiş olmuş, Tercüme Bürosu Başkanlığında bulunmuş, sonra üniversitelerde dersler vermiş, çeviriler yapmış, denemeler yazmış, filmler çevirmiş. Yakından tanıyanlar bilir, evi, sofrası herkese açık bir aydındı gerçek anlamıyle bir halkçıydı, bir devrimciydi derler. Yazıları da, davranışları da bunun kanıtıdır. Anadolu halkına inanmış bir yurtseverdir, Anadolu uygarlığını savunan bir yazardır. Kemalist devrimi yürekten benimsemiş, gerçek anlamını kavramış bir Atatürkçüdür.

Eyuboğlu'nun ölüm haberini okuduğumda yataktaydım, ateşler içindeydim. Birden iki kat arttı hastalığım. Bir şeyler çöktü tepeme. Bir ateş daha düştü içime. Acı acı düşündüm bir yıl öncesini, Eyuboğlu'nun sonradan aklandığı bir suçlandırma yüzünden tam dört ay tutuklu kalmasını. Her şeyi öylesine açık bir aydının, gizli örgütlerle işbirliğine kalkıştığına inanmak olanak dışıydı. Eyuboğlu'nun Türkiye kültürüne katkıları ileride daha iyi anlaşılacak. Nasıl hesap vereceğiz geleceğin kuşaklarına? Böylesine yurtsever, böylesine devrimci, böylesine insandan, halkından, yurdundan yana bir büyük insanı aylarca en ağır biçimde suçlandırdık, onu hasta kalbinin dayanıksızlığını bile bile güç koşullarda yaşattık mı diyecegiz, bir sıkıntı duymayacak mıyız bundan? Üstelik de bütün suçlandırmaların temelsiz kaldığını da hemen ekleyerek...

Birdenbire duran bir kalp... Neden, niçini bilinir mi? Bilinir. Yıllar yılı toplumda yerini bulamamışsa, iktidardaki politikacılar tarafından horlanmışsa, itilmişse, en açık hakları bile verilmemişse, tanınmamışsa... Üstelik çeviriler yüzünden adalet önlerine çıkarılmalar. Gizli örgüt kurdu diye suçlandırmalar... Devrim düşmanı, Atatürk düşmanı kişiler tarafından girişilen sal-

dırılar... Bütün bunlar yıpratmaz mı duyan, düşünen, iyilikler, güzelliklerle dolu bir gerçek insanın varlığını?

Bayram günlerini Eyuboğlu'yla geçirdim ben. Açtım «Mavi ve Kara»yı, o birbirinden eşsiz, birbirinden anlamlı denemelerini okudum bir daha, bir daha. Açtım o başucu kitabım Montaigne çevirisini, o yeni çıkan «Valéry» çevirisini... Eyuboğlu'nun birbirini tamamlayan, bir bütün olan, bize sağlam bir anlayış veren yazılarını okudum üç gün. «Mavi ve Kara» işte size çağdaş edebiyatımızın yarına kalıcı yapıtlarından biri. Düşünce tutarlılığının, sağlamlığının, gerçek devrimciliğin en somut örneği. Bu kitap üzerinde uzun uzun durmak gerek.

Şimdilik bir tek yazıdan söz edeceğim, Solcu Umacılığı... 1930'ta yazmış, şöyle başlamış. «Solcu kovalamaca oyunları bütün bu uyarmalardan, zamanın çaldığı kampanalardan sonra da oynanır mı dersiniz. Zamanın devlet adamları yine işlerini güçlerini bırakır, yanı başlarındaki evliya, bilgin, haksever, milletsever kılıklı soyguncu, dolandırıcı, dalgacı, mideci sömürgenleri bırakıp bir köyde, kandil ışığında solcu kitaplar okuyan öğretmenin eski düzen değişmeli, insan insanın sırtından geçinmemeli diyen ve bunu demekle eline bir şey geçmek şöyle dursun, elindekini de yitiren yoksul şairin, adını bilmeyenlerin aydın sayılamayacağı Karl Marx'ın adını etmiş bilim adamının arkasına adam takar, üstüne çamur atar, alın teriyle kazandığı ekmeğe zehir katar mı dersiniz? Nasıl olabilmiş derken görüyoruz ki, bugün bile olabiliyor böyle şeyler.»

Şöyle de bitirmiş yazısını: «Kısacası bundan sonra insan düşüncesine hiçbir sınır konamayacağı gibi, biz Türklerin düşüncesine de konamaz. Her şeyi görmek, göstermek, dilediği gibi hayat kurmak, şu veya bu düzeni övmek, ya da

yermek Türk aydınının yalnız hakkı değil ödevidir. Kuşkusuzca, serbestçe her şeyin konuşulmadığı, görülmediği, gösterilmediği bir ülke değildir, olmamalıdır burası: Gerçek yurtsever, yurdunun derdini, dünyanın gerçeğini hasır altı eden değildir. Tam tersine...»

Bu sözlere hepimiz imzamızı koyabiliriz. Gerçek aydın böyle düşünür, açık açık söyler düşüncesini Atatürk'ün istediği yurtseverdi, milliyetçiydi, yararlı aydın örneğiydi. Bunların yanı sıra edebiyatımızın yetiştirdiği iki üç deneme yazarından biriydi. Belki en tutarlı, en sağlam olanı. Az yazdı, ama her yazısı ile bugüne, yarına seslendi. Aramızdan gidişine ne denli yansak azdır, ne denli ağlasak boştur. Birine daha kıydık işte, toplumca, elbirliğiyle. Yukarıya aldığım sözleri kaldı, onun gibi başka açık, aydınlık görüşler, düşünüşler. Bundan sonra o güçlü bir yazar olarak yaşayacak. Yarınlara aydınlıklar getiren bir düşünce öncüsü olarak, kimsenin kuşkusu olmasın bundan...

BALIKÇI ÜZERİNE

Balıkçı, «aydın dünyanın görünüşünü» dile getiren bir öykü yazmak istiyormuş son zamanlarda. Şöyle anlatmış bu isteğini! «Başka bir gezegenden dünyanın görünüşü, hani şu aydan dünyanın görünüşü kitabı demiştim ya, ona bir başlasam. Güzel bir görünümdür o. Oradan dünyaya bakanlar masmavi portakala benzeyen cennette niye düşmanlıklar var diye hayıflanır. Bu som güzelliği cehenneme çevirenlere içerler. Bu som güzellik içersinde ve kısa hayat süresinde iyi şeyler yapmayı özler insan. İyi yaşamayı ister. Bütün dünyada tüm gençliğin söylemek istediği de budur. Zaman durmuyor, zamanla birlikte insan kafası da gelişiyor. Hayat geriye ve geçmişe bağlanmayı bağışlamaz.»

Seksen yedi yıl sürdü bu yeryüzündeki yolculuğu. Belki de «sürgün»lüğü... Hepimiz bir sürgünüz. Belirli zaman içine sıkışmış her şeyimiz, mutluluk özlemimiz, sıkıntılar, seviler, üzüntüler, ne varsa hepsi. Halikarnas Balıkçısı, gerçek adıyla Cevat Şakir Kabaağaçlı artık dünyamızda yok. Ardında romanlar, öyküler, denemeler, unutulmaz söyleşiler bırakarak çekti gitti. Kendi de demiş ya, «Geçinden meçinden. Verecek nasıl olsa. Seksen şu kadar yıl yaşadım. Buna hayat yolculuğu da de istersen. Ne dersen de. Her yolculuğun bir sonu vardır.»

Nâzım Hikmet'in bir sözünü anarlar: «Cevat Şakir hepimizden büyük şair.» Evet, Balıkçı şairdi, her öyküsü, her romanı şiir gibidir, yazdıkları

bir şiir tadıyle okunur. «Aganta Burina Burinata»nın çıktığı yıl, 1946'da uyandırdığı geniş ilgiyi hatırlarım. Gençler üzerinde etkisi büyük olmuştu. Ege denizinin bütün coşkusu, güzelliği vardı bu romanda. Deniz insanları, açık denizlerde yaşamlarını kazananların serüvenleri, yazgıları... O güne dek denize, deuizcilere ait öyküleri yalnız Sait Faik'ten dinlemiştik. Ama, Balıkçı'nın denizi Ege'ydi, Akdeniz'di. Sait'inki ise Marmara, Adalar, Burgaz kıyıları, Hayırsız vb.

Bir yazı okudum, Yaşar Kemal yazmış, der ki: «Eğer Halikarnas Balıkçısı denize başlamamış olsaydı Sait Faik olmazdı. Olurdu belki de denizi böylesine sıcacık anlatan bir Sait Faik olmazdı.» Yazısının başka bir yerinde de şöyle diyor Yaşar Kemal: «Bir Sait Faik, Balıkçı sonrasının ulaşılmaz güzel bir örneğidir.» Burada anlaşılan, Sait Faik'in Halikarnas Balıkçısı'ndan esinlendiği, ya da deniz öykülerinin etkisinde kaldığıdır. Oysa, gerçek böyle değil. Sait Faik'in ilk kitapları «Semaver» 1936'da, «Sarnıç» 1939'da, «Şahmerdan» 1940'da, Burgaz adasını ve insanlarını konu olarak işleyen «Medarı Maişet» adlı romanı ise 1944'te çıkmıştır.

Bütün bu kitaplarda Sait Faik denize olan sevgisini, deniz insanlarının yazgısına, serüvenlerine karşı duyduğu ilgiyi anlatmıştır. Halikarnas Balıkçısı'nın ilk kitabı «Ege Kıyılarından» ise ancak 1939'da, ününü yaygınlaştıran romanı «Aganta Burina Burinata» 1946'da, «Merhaba Akdeniz» 1947'de çıkmıştır. Bu tarihler de açıkça gösterir ki, Sait Faik, Balıkçı'dan esinlenerek, onu örnek alarak ya da etkisinde kalarak deniz öyküleri yazmış değildir. Bu yanlış savın düzeltilmesi gerekir. Hem deniz konusunda öyküler yazmak kimsenin tekelinde olamaz. Balıkçı'da uyanan deniz sevgisini, deniz insanlarını öyküleştirmek tutkusunu İngiliz yazarı Conrad'dan aldığı da ileri sürülebilir.

Sanırım 1953 sonlarında ya da 54'te Sait Faik'le Halikarnas Balıkçısı arasında bir tartışma geçmişti «Yeditepe» dergisinde. Balıkçı, Sait Faik'in «deniz»ini küçük bulmuştu, «benden öğrendi» anlamına gelen bir şeyler söylemişti. Sait Faik de gerekli yanıtı vermişti.

Halikarnas Balıkçısı önemli bir kişiydi. Yazar olarak, düşünür olarak, daha çok «insan» olarak. Yazı dili epey karmaşıktı. Güzel bir anlatımı olduğu pek söylenemez. Ama kişiliği öylesine güçlüydü ki, ne yazsa, ne anlatsa okunurdu. Sait Faik de, Balıkçı da Türk edebiyatına unutulmaz yapraklar armağan ettiler. Biri kırk sekiz yıl yaşadı, biri seksen yedi. Yaşamak da önemli bir başarıdır. Özellikle yazarlar, sanatçılar, bilim adamları için...

Bir iki kez karşılaştım Balıkçı'yla. Etkileyici bir kişiliği vardı, tadına doyulmaz bir söyleşi ustası, son yılların en renkli bir aydın kişisi... Öyküleri arasında bir çoğu yarına kalır, denemeleri her zaman beğeniyle okunur, romanları da edebiyatımıza kazandırdığı bir deniz maviliğini yarınlara taşıyacaktır.

KEMAL TAHİR

«Kılı kırk yararcasına ve bundan dolayı da çok defa enteresan olması için şişirilmiş karakter tipleri vermek kaidesinin roman için mutlak bir prensip olduğu meselesini münakaşa etmenin zamanı gelmiştir. Tipi inkâr etmiyorum ama yerli yerine koyalım ve şimdiye kadar romanda işgal ettiği sarsılmaz tahtından indirelim, o da bizim gibi bir fâni insan, bir sahici insan olsun. Romanı mutlak olarak ne fıkra etrafında, ne de tipler etrafında kuralım. Romanı ve hikâyeyi tipleri, insanları, fıkraları ve fıkracıklarıyle diyalektik bir gözle tetkik edip içine faal olarak karıştığımız hayatın artistik tesbiti inikâsı üzerinde kuralım.»

Nâzım Hikmet Bursa cezaevinden 1942'de böyle yazıyordu arkadaşı Kemal Tahir'e. Onda bir romancı gücü, bir rahat anlatma yeteneği görmüştü, mektuplarında, «Roman yaz, sen güzel romanlar yazacaksın» diye yüreklendiriyor, onu çalışmaya, yaratmaya iteliyordu. Hemen birçok mektubu, Kemal Tahir'e roman konusunda çeşitli uyarılar, hatırlatmalar, estetik görüşler, düşünüşlerle doludur. Yukarıdaki satırlarda da Nâzım Hikmet yarının en iyi romancılarından biri olacağına inandığı Kemal Tahir'e kaçınması gereken bazı tehlikeli, kolay, ucuz yolları saygılı, sevgili bir dille gösteriyordu.

Şişirilmiş karakter tipler, durmadan birtakım fıkralar, içiçe uzun uzun öyküler anlatmak Kemal Tahir'in romanlarında sık sık rastlanan bir özelliktir. Hemen her romanında ağırlık belirli tiplerin üzerinde toplanır, gerçek yaşamda bu-

lunduklarına bizi bir türlü inandırmayan kişilerin şaşırtıcı serüvenleri anlatılır. Nâzım'ın «fıkra» dediği de, bir romanın içinde yer alan birtakım anlatılardır. Roman sahiciliğini, inandırıcılığını yitirir «şişirilmiş karakter tipleri»ne dayandığı oranda, ölçüde... Nâzım Hikmet büyük sanatçı sezişi ve estetik anlayışıyle daha 1942'de bu kolay, bu ucuz yola sapmak tehlikesini görmüş arkadaşında... Öteki mektuplarında da roman üzerine buna benzer düşünceler, uyarılar var. Arkadaşının «lirizm'den kaçma» eğilimini eleştiriyor bir yerde: «Lirizm tâbirinin çok aşağılık adiliklere âlem olması lirizmin kötü bir şey olduğuna delâlet etmez. Sağlam ve sıhhatli lirizm bütün sanat şubelerinin temel taşlarından biridir. Hakiki manasıyle lirik olmayan adam ne şair ve ne de romancı olabilir. Lirizmden ulu orta nefret etme; hayatta idealistlerin hepsinde lirizm vardır.»

Kemal Tahir'den on üç roman kaldı. Yıllardır üzerinde tartışmalar yapılan «Devlet Ana», «Yorgun Savaşçı», «Bozkırdaki Çekirdek», «Yol Ayrımı» vb. Bu romanlar konusundaki düşüncelerimi yıllar önce yazdığım için burada yinelemek istemem. İlk kitabı «Göl İnsanları», sonraki birkaç romanının belirli bölümleri dışında kalan yapıtları, Nâzım Hikmet'in otuz yıl önce belirttiği sakıncalı yönleri taşır. Şişirilmiş tipler, uydurma karakterler, uzun uzun anlatılan konu dışı fıkralar. üstelik düşünür savı taşıyan sıkıcı parçalar, özellikle de gereksiz uzatmalar, sayfalar dolusu konuşmalar... Nâzım Hikmet'in hiç bir dediğine uymamış, uymaya da çalışmamış. Bir tek sözünü gerçekleştirmiş, o da «hikâye ve roman olabilmek için her şeyden önce merakla okunması lâzım. romanın bizi alâkayla sürüklemesi...» Bunu da ilk romanlarında görüyoruz. Son yıllarda yayınlananlarda o göze batan «mütefekkir»lik savı bu akışı da yer yer durdurur, çağdaş bir Mithat Efendi bilgiçliğini karşımıza

çıkarır...

Kemal Tahir'in romanları daha uzun süre önemle okunacak, sevenler, beğenenler olacak, tartışmalar yapılacak. Ama çoğunun yarına kalacağını hiç sanmam. Belki o güzel «Göl İnsanlar»ındaki öyküler, bir de ilk romanlarından bölümler... Kendi uydurduğu, kendi yarattığı gerçekle ilgisiz birtakım kişiler, olaylar, bunlara dayanarak kurduğu temelsiz düşünce savları zamanın acımasız rüzgârıyle çöküp gidecektir. Nâzım Hikmet'in «yarının en iyi romancısı olmaya mecbursun» sözleri, Kemal Tahir'in kolay, ucuz başarı kazanmak istekleri, bir de buna eklenen, Osmanlıcılık özlemleri. Atatürk'e, devrimlerine karşı çıkma eğilimi, tarihçilik, sosyologluk, düşünürlük, hattâ bir çeşit toplum önderliği hevesleri önünde yok olup gitmiştir.

Oysa, yetenekli bir yazardı Kemal Tahir. Bir konuyu rahatça anlatabiliyordu. Uzun çalışma gücü vardı. Sağlam gözlemler yapabiliyordu. Okuru sıkmadan okutabiliyordu yazdıklarını. Ama gereksiz bilgiçlik, öncülük, tarih gerçeklerini altüst etme istekleri bu yazarlık yeteneğine zarar verdi. Bu derstir geride kalanlara... Bir romancı ne tarihçidir, ne sosyolog, ne de bir toplum öncüsü! Onun görevi roman yazmaktır. «İçine faal olarak karıştığımız hayatın artistik tesbitini yapmaktır.» Bunu ne denli başardı? Kitapları ortadadır, toplumun malıdır, üzerinde konuşulacak, incelenecek, zaman içinde gerçek değerini, yerini bulacaktır. Şimdilik yapılacak bütün yergiler de erkendir, yanlıştır, tutarsızdır.

Daha yazacakları vardı. Bir yazarın her zaman vardır yazmak, söylemek istedikleri şeyler.. Ölüm kapatır bir yerde kapıyı üstümüze. Biter gider her şey. Yazılacaklar, söylenecekler yok olmuştur artık. Yalnız yazılmışlar, söylenmişler kalır orta yerde. Kemal Tahir'in koca koca kitapları var. Adı edebiyatımızın en güçlü yazarları arasında yerini almıştır. Kesin yargıyı yarınki kuşaklar verecek. Şimdi ne desek boş...

BATU İÇİN...

Ölmek çıkıp gitmek değil midir bu yeryüzünden? Bir geziye, bir dönülmez yolculuğa... Kolay benzetmeler bunlar! Hiç bir şeye benzemez ölüm. Avuntudur hepsi, boş sözdür. Geride kalanların kendilerini aldatmalarıdır. Ölmek, ölmektir yalnız. Bu denli yalın. Doğmak, gelmekse bu dünyaya, yeryüzü insanı olmaksa, ölmek de gitmek, sonsuzluğa, yokluğa...

Yaşamayı övmeli, yaşamaya bağlanmalı bunun için. Tek bir an bile bir sonsuzluktur. Ne denli dolu, anlamlı olursa, öylesine. Oysa, bin bir dert, üzüntü, gereksiz çekişmeyle geçer insanoğlunun yaşantısı. Bir bölüşmenin ortaklarıyız durmaksızın itişip kakışan. Nedir bölüşülen bölüşülmeyen, yaşam mı? Değil, yaşam payımız ne kadar, bilen yok. Öyleyse niye anlamamak, duymamak yaşamı, bilmemek, tanımamak kendini, başkalarını?

«Bir uçurum içimiz bizim, kişi aşabilir mi içini?» Böyle tanımlamış Batu insanın iç evrenini. Bir uçurum. Nasıl aşacak kişi kendi uçurumunu? Ne var insanoğluna bu geçici yaşam süresince güç verecek, tutunabileceği dal olacak; kendi uçurumuna düşmemesi için. Hattâ o uçurumun üstünden onu geçiren köprü olacak «şey» nedir, ne? Batu son şiirlerinden birinde şöyle diyordu. «Bilmedikleri bir türkü var insanların Sevgi.» İşte en yalın gerçeğimiz, sevgisiziz. Kendimize, birbirimize... Kendimizi de sevmiyoruz gerçekte, kendi bencilliğimizi besliyoruz, büyü-

tüyoruz, genişletiyoruz, okadar. En güzel duygulardan, en güzel tatlardan. en güzel anların derinliğine inmekten, şöyle rahatça bir soluk alma huzurundan yoksun kılıyoruz kendimizi, itişme, kakışma, çekişme çabalarıyle.

Selâhattin Batu da öldü gitti işte. Bir yıldır evine kapanmıştı. Geçen yaz gidip görmüştüm. Londra'da bir ameliyat geçirmişti. Eksilmişti, yarım olmuştu, ama yüreğini, şair yüreğini capcanlı tutuyordu, okuyor, yazıyor, düşünüyor, yurt ve dünya sorunlarına eğiliyor, sanat dergilerini izliyor, anılarını işliyordu. Kısacası yaşıyordu. Bir daha gidemedim, nedeni var mı, bir büyük karışıklık içinde değil miyiz hepimiz, ne olduğumuzu, ne yaptığımızı anlayamadan zamanı deviriyoruz üstümüze... Biliyordum Batu'yu yakın günlerde yitireceğimizi. Bu yüzden kınıyorum kendimi. Oysa, bütün kış oralardaydım, o caddelerden geçip döndüm. Her geçişimde sapmalıydım denize inen sokağa. Bir şair, bir duygu adamı vardı orada dostların yolunu gözleyen... Yapamadım, bugün yarın diyerek İhmallerimiz, büyür büyür tokat gibi iner üstümüze bir gün. İndi işte...

Profesördü, veteriner doktordu, politika adamıydı, milletvekiliydi, çeviriciydi, denemeciydi, şairdi, oyun yazarıydı. Altmış sekiz yıl sürdü yaşam serüveni. 1950'den beri tanıyordum, saygı sevgi duyduğum kişilerdendi. Şiir kitapları kaldı ardında, kitaplaşamamış şiirleri... Oyunları, Batı ülkelerinde oynanmış oyunları, o unutulmaz «Güzel Helena»... Sonra gezi yazıları, denemeler. Hepsi bu duygu, bir kültür adamının yaşantısından doğan yazılar. Boş şeyler yazmazdı Batu. Bazen duygu dozunu azıcık kaçırır, kendini aşırı duyarlıklara kaptırırdı. Sonra toparlardı, bir kültür, bir bilim adamı olduğunu hatırlamışçasına. Yazılarında duygu, kültür, bilim kafası karışır birbirine. Bir de bu üçlü dengeyi kurdu mu tadına doyum olmaz yazısının.

Son kitabı «İspanya Büyüsü» oldu. İspanya'ya, sonra İngiltere'ye yaptığı gezinin güncesi. An'ın içinde yaşarken geçmiş an'ları da yaşayan bir kişi var bu gezi notlarında. Gördüğü şeylerin ardında olanı da görmek, duymak isteyen. «Her'şey tamam olunca güzel diyorum, ama tamamlanmamış zaman da güzel. Yarım kalmanın güzelliği diyorum. Hızlı yaşanan ne varsa çirkin» diyor. Bu hızlı yaşamalar çağında an'ın tadını çıkarmak, bir bakışı uzatmanın keyfi, durmak gözlemlerin, izlenimlerin üzerinde, hemen geçmemek, hemen kapatmamak kitabı, hemen çevirmemek yaprağı... Bir tabloya bakarken inmek derinine. Yaşamın olaylarının anlamını iyice duymak, tatmak. Yaşamak, düşünmektir Batu'ya göre... «Yaşamak düşünmek değil midir? Düşünmek yasalara baş kaldırmak değil midir? Sürüden ayrılmak değil midir?.. Düşünenler insanın korkmuşu. İnsanın bir yerlere kaçışı düşünmek. Ve insanın insandan kaçışı.»

Tekil düşüncelere, duygulamalara yer kalmıyor gittikçe. Şairler bile bu düzene uyuyorlar. «Kendi» kalmadan şiir yazmak, sanat yapıtı yaratmak o kişiyi daha ünlü, daha başarılı kılıyor, öyle saydırıyor! Batu böyle bir dünyanın kişisi değildi, olamazdı. «İspanya Büyüsü»nde Selâhattin Batu yaşıyor, «Güzel Helena»daki insanlık sevgisinde nasıl yaşayacaksa... «Bir uçurum içimiz bizim.» Ölmek, doldurmak mı uçurumu? Belki de...

BİR ÖLÜMDEN SONRA...

Hepimiz ölümlüyüz. İçimizde bir yerde taşıyoruz o çekirdeği. Bir tohum atılmış sanki doğduğumuz gün. Büyüyecek, yeşerecekçiçek gibi açılacak içimizden zamanı gelince. Ölümün çiçeği, kişinin son çiçeği. Herkes ölecek. Hiç bir şeyden anlamadan. Bir kendini aldatma. Herkes ölüp gidecek ünlü ünsüz, iyi kötü, çirkin güzel. Yaşantımızı geride kalanlara bırakıp gideceğiz. Onlar yapacak yaşam muhasebemizi. Biz değiliz son çizgiyi çeken, başkaları. Bizim bilmediklerimiz, tanımadıklarımız. Dostlar, bildikler, tanışlar, arkadaşlar bir süre sonra unutacaklar, günlük işlerine dönecekler. Varsa iyi yanımız onu, yoksa kötü yanımızı büyütecekler. Bilerek bilmeyerek yapılmış yanlışlıklar kötülükler karartacak anımızı. Şöyleydi böyleydi, ama niye böyle davrandı, böyle konuştu, böyle yazdı diyecekler. Kimse melek olarak yaşamaz bir ömür boyu. Ama iblis olarak da yaşamamalı. «Biz hep yaşayacağız. Biz hep güçlü kalacağız.» Yok, yok, bizden sonrası var bir de. Kaç yıl sürerse bir yaşantı günü gelince başkalarının eline, diline, kalemine bırakılacaktır. Onların yargısına...

Her ölümden sonra böyle şeyler hatırlarım. Hatırlamak isterim. Başta kendime. Sonra çevremdekilere, okurlara. Bir yakınımız, bir dostumuz çekip gidince bu dünyadan, bir eksilme duyarız. Gerçek ölüm eksile eksile tükenmektir gibi gelir bana. Arkadaşlar, dostlar, sevenler giderler birer birer. Günü gelir tükeniriz biz de. Bazıları yaşarken ölür, bu da olur. Biter dost-

luk, arkadaşlık, anlayış, sevgi. Ölü sayarsın sen onu. Ha yaşıyor, ha yaşamıyor. Çek bir çizgi üzerine. Bu da bir çeşit ölümdür. Gerçek ölümden daha beter, daha acı...

Adnan Veli Kanık'ın ölümü yeniden sürükledi beni böyle düşüncelere. Kaç yıldır karşılaşmadık. Ama birlikte çalıştığımız günlerin anısı öyle canlı ki. Vatan gazetesinin öndeki tahta yapısı çoktan yıkıldı gitti. Bir anılar kaldı belleklerde, yüreklerde. O yapının en üst katında bir oda vardı. Adnan Veli, gazetenin magazin bölümüyle ilgilenirdi, ben sanat yaprağı ile. Karşılıklı otururduk. Az konuşurdu. Her zaman efendiydi, anlayışlıydı, gerçek anlamıyla insandı. Bir konuyu hafif sesle gülümseyerek anlatırdı. İç dünyasına sokmak istemezdi herkesi. Öyle uzun söyleşilere dalamadıksa bu yüzden. Ben de biraz öyleyim de ondan. Ama saygılıydık birbirimize, anlayışlı... Orhan Veli ile de öyleydi. Adnan Veli ile de... İkisi de tanıdığım en «efendi» insanlardı. Gereksiz söz söylemeyen, ama söylediği her söze önem verilmesi, dikkat edilmesi gereken bir insan.

«Mapushane Çeşmesi»ni okudunuz mu? Adnan Veli bu kitapla anılacaktır. Daha sonra başka kitaplar da yazdı. Mizah öyküleri, skeçler vb. İnce bir mizah anlatımı vardı. Kahkahadan kırdırmayan, ama insanların, toplumun, güncel olayların alaya alınacak yönlerini bulup ortaya çıkaran bir mizahcı gücü. Ama dediğim gibi «Mapushane Çeşmesi»dir kalıcı yapıtı. «Mapushane» nedir anlarsınız bu kitabı okuyunca. On yıl süreyle «Mahpusluk» yaşamış birinin kaleminden çıktığı bellidir. Çile çekmiş bir insanın gözlemleri olduğu bellidir. Duyan, anlayan, bilen bir yazarın yapıtıdır bu. Okur yığınlarından gördüğü ilgi de bunun kanıtıdır.

Adnan Veli şimdi ağabeyisinin yanında yatıyor. Rumelihisarı'nda, denize bakan bir tepede. Ardında kalanlar onu iyi duygularla anıyorlar,

hatırlıyorlar. Kimseyi incitmemiş, kırmamış, üzmemiş bir insan... Azdır böylesi, çok azdır, sandığınızdan azdır. Orhan'la Adnan işte bu «az» kişilerden. İnsanları sevmenin önce onları anlamak olduğunu bilen.... Bu yüzden de sevgiyle anılacaklar hep. Bakın Orhan Veli'nin ölümünün üstesinden yirmi iki yıl geçti. Ardından kötü söz eden tek kişi çıkmadı. Çıkamazdı da ondan... Ama bugün öyleleri var ki ölümlerinden sonra neleri neleri açıklanacak, yaşamlarında örtbas ettikleri nice şeyler bir bir ortaya dökülecek. Kısacası, bir hesap günü var. Geride kalanlara verilecek bir hesap, hem de bu yeryüzünde kalanların yapacakları bir hesap... Ona göre, ona göre...

MONTHERLANT İÇİN...

Montherlant ölmüş. Çekmiş tabancayı vurmuş kendini. Nasıl, neden? Bilmiyorum. Üç mektup bırakmış ardında. Kimsenin, ölümünden sorumlu olmadığını bildirmiş. Hastaymış, kör olmak üzereymiş. Dayanamamış yaşamın yaşlı bir yazara oynadığı bu son oyuna. Kişi kendi yazgısını kendi çizmeli demiş herhalde. Çekersin tabancayı kendi yaşamını bitirirsin kendi elinle!..

«*Genç Kızlar*», «*Kadınlara Acıyın*», «*İyilik Şeytanı*», «*Güzzamlılar*», «*Bekârlar*», «*Kum Gülü*» gibi romanlarıyle tanınır Montherlant bizde. «*Santiago Şövalyesi*», «*Ölü Kraliçe*» gibi oyunları da oynandı tiyatrolarımızda. Ünlü bir yazar kısacası. Yirminci yüzyıl Fransız edebiyatının, dünya edebiyatının en üstün yazarlarından biri. Yaşı yetmişi geçmişti, belki de yetmiş beşi. Gençliğinde atılgan, sporcu bir kişiydi. Boğa güreşlerine merak sarmış, İspanyalarda oynamış bu güreşi, spora düşkün, yaşam dolu bir insan. İki savaşta da cepheye gitmiş. Yaşamı sürekli bir eylem olarak düşünmüş. Aşka, cincelliğe yapıtlarında baş rolleri vermiş. Üslüp üstünlüğü ile, Fransız dilinin en büyük yazarlarından biri sayılmış. Zekâ ile duyguyu en dengeli bir biçimde birleştiren romanlar, oyunlar yazmış. Yaşamı bir yana itmeden, aşkı, cinselliği yaşamından eksik etmeden.

Montherlant en sevdiğim yazarlardan biridir. Kaç kez okudum romanlarını! «*Bekârlar*» gibi bir roman kolay yazılmaz. Dört ciltlik «*Genç Kızlar*» dizisi bir iki kez okunmakla kalınmaz yapıtlar-

dandır. Anıları, denemeleri, güncesi ile de Montherlant bugünün Fransız edebiyatına damgasını basmış büyük bir yazardı. Mösyö de Coantre gibi, yazar Pierre Costal gibi, Solange Dandillot gibi, Matmazel Haucqubot gibi unutulmaz tipler bıraktı ardında. Şimdi nasıl yaşamaz böyle canlı, ölümsüz roman kişilerinin yaratıcısı? Nasıl unutulur gider herhangi bir «fâni» gibi?..

Canına kıyan yazarlar bakıyorum günden güne artıyor dünyamızda. Mişima, Kavabata, şimdi de Montherlant. Son ikisi ihtiyarlığın güçsüz kıldığı gövdelerinden kurtulmak için yaptılar bu işi. Bu, ortada bir gerçek. Herkesten çok duyan, anlayan, sezen, bir anda birçok kişilerin yaşantısını yaşayan bir yazar, bir sanatçı zamanla gövdesinin elinden gittiğini duyar. Çoğunlukla kafa gücü yerindedir, zekâ, duyarlık, yazma yeteneği canlıdır, hattâ eskisinden daha gelişmiştir. Yaşlı kişi ihtiraslarını zekâsıyle, duyarlığıyle yaşar. Goethe'lerin, Hugo'ların yeimişinde sekseninde, genç kadınlarla ilişki kurmaları, sürekli bir sevi havasında yaşamaları iç evrenlerindeki bu gençliğin varlığındandır. Sanatçılar yaşlanmak bilmezler.

Ama yaşlanırlar onlar da herkes gibi. Bir çelişmedir bu. Doğa ile insan arasında, daha doğrusu, doğa ile o doğaya yeni katkılarda bulunarak o doğayı değiştiren, zenginleştiren sanatçı arasında... Kim kazanır sonunda, doğa. Yüz buruşur, el titrer, sırt bükülür, yaşamın bütün güzelliklerine el uzatılmaz hale gelinir. Ama gözlerde, yüreklerde yanar hep o bir şeyler, özlemler, yeni tat aramalar, ihtiraslar... Gider gider bu çelişme; uçar uçar bu doğayla savaşma isteği, özlemi bir yerde tuz buz olur. Ya yaşlı sanatçı yazgısına boyun eğecek, yaşlılığın korkunçluğunu benimseyecek, ya da çekip tabancayı, içip zehri, vurup bıçağı, doğayı alt etmek isteyecektir. Oysa

yine yenen, yine kazanan doğa tabii!.. Her zaman da o kazanacak. Sanatçı ise kendi yazgısına karşı savaşacak, savaşacak hep. Bu savaşın sonucu d kitaplar kitaplar kitaplar olacak. Geleceğe bırakılan bildiriler... İşte sanatçının başarısı. Doğaya üstünlüğü, kazandığı yengi. Bu kadarcık...

Montherlant yaşlılığı benimsemedi. O, hep genç, hep tutkulu, hep atılgan bir yazardı. Ölüm gelmeden gözler kör olacak, bir yerde gövde senden kopacak, sen yaşamak için, soluk alıp vermek uğruna direneceksin, gün gün öleceksin dıştan... İçten hep genç kaldığını bilerek, duyarak... Bu, Montherlant gibi büyük bir yazara, ölümsüz bir genç insana göre değildi. O zaman alırsın tabancayı ağzına bir kurşun sıkarsın, biter gider. Gençlik kalır kitaplarda, romanlarda, «*Genç Kızlar*»da, «*Bekârlar*»da, «*Kadınlara Acıyın*»da, «*Ölü Kraliçe*»de, öbür yapıtlarında. Bütün sorun yaşlılıkta bu gücü bulabilmekte; böyle bir gücü elinde tutacak, kullanacak kadar genç olabilmekte, kendini genç duyabilmekte...

ÖLÜMSÜZ OYUN

OKTAY AKBAL

DENEME

Bir romanı okurken, bir dizeyi içinizde duyarken oluverir böyle şeyler. Alır götürür sizi anlam dışı bir yere. Oyun diye yaparlar, yazarlar, yaratırlar, belki öyle görünürler, ama içinize işler anlattıkları. Sizi de alır etkisine, sizden sonra gelecekleri de, daha sonrakileri de...

ÖNEMLİ NOT

Bu kitap basılı fiyatının üzerinde satılamaz.

170 Lira

cem ofset a.ş. ☎ 20 56 71/72